KUR'ÂN'I ANLAMADA SİYÂKIN ROLÜ

Bütünlük Üzerine

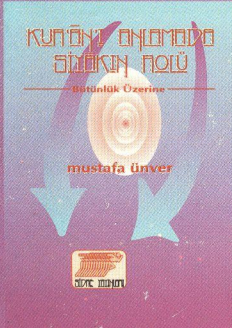
mustafa ünver



İnsanların, Kur'an'ın doğru bir biçimde anlamamasının ve değerlendirmemesinin yol açacağı durumları hiç düşündünüz mü? Böylesi yanlış anlamaların sonucunda bazı insanlar, gerçekte hiç de öyle olmadığı halde, Allah'ın çizdiği yönde inandıklarını ve yaşadıklarını sanıyorlarsa, bu duruma karşı bir müslüman olarak, ne yapabileceğiniz sorusu hiç aklınıza takıldı mı? Ya da daha açık bir deyişle, kendinizin Kur'an'ı bir bütünlük içinde doğru anladığınızdan emin misiniz?

Bu tür soruları, özellikle son soruyu kendine yönelten bir kişinin elinden çıkan bu kitap, hemen hemen her metnin içeriğinin doğru ve sağlıklı bir biçimde anlaşılmasının koşullarını Kur'an'a uygulayarak onun doğru bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlama amacıyla okura sunulmaktadır. Bu kitap, okuruna Kur'an'da bir tertip ve düzenin bulunmadığı, hatta içinde bir takım çelişkilerin bulunduğu yönündeki eleştirilerin, Kur'an'ın yapısına ve onun anlaşılmasını sağlayan yöntemlere dikkat edildiğinde sadece sözde eleştirilere dönüşeceğini göstermektedir.

Bu çerçeve içinde Ünver, Kur'an'ı doğru anlamanın teminatı konumundaki "*siyak*" - bağlam- konusunu ayrıntılı bir biçimde incelemektedir. Klasik tefsir usulcülerince konunun, daha çok Kur'an'ın i'cazı yönünde ele alındığını belirten yazar, konuya Kur'an'ın doğru ve sağlıklı anlaşılması açısından yaklaşmaktadır. Kitap, Kur'an'da geçen ayetlere ve surelere parçacı (atomistik) yaklaşımların sonucu olarak ortaya çıkan öznel ve keyfi tutumlara örnekler vererek anlatımını zenginleştirmek suretiyle, siyak - bağlam konusunun önemsenmesini sağlayacak önemli bir uyarı işlevini de gerçekleştirmektedir. Böylece bu kitap, bir yandan Kur'an'ın doğru anlaşılmasını sağlayan bir usul konusunu incelerken, diğer yandan da ihmali durumunda hangi yanlış anlama ve yorumlara götürüceğini örneklemektedir.



Sidre/Kur'an
ISBN 975-94791-0-9

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

KUR'ÂN'I ANLAMADA SİYÂKIN ROLÜ

-Bütünlük Üzerine-

MUSTAFA ÜNVER: 1966 yılında Çankırı'nın Şabanözü ilçesinde dünyaya geldi. 1991'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olan Ünver, 1993 yılında Yüksek Lisansını tamamladı. Halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Mekkî-Medenî İlminin Rolü* konulu doktora tezi çalışmalarını sürdürmektedir.

KUR'ÂN'I ANLAMADA SİYÂKIN ROLÜ

-Bütünlük Üzerine-

MUSTAFA ÜNVER

Sidre

Sidre Yayınları: 1
Kur'an Dizisi: 1
Aralık, 1996, Ankara

Mustafa Ünver
Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü
-bütünlük üzerine-

dizgi-redaksiyon-kapak tasarımı
sidre

iç düzen
Yavuz Ünal

kapak yazısı
Fatih Toktaş

Baskı: Doğuş Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti. • Tel: (0.312) 310 65 58

ISBN: 975-94791-0-9

yazışma ve isteme adresi:
p.k. 4 Atakum/Samsun 55200

E-mail:fatiht@ Tromuni.edu.tr

posta çeki hesabı:
Mustafa Ünver 870 224

tel: (0-362) 457 60 20/3352 - (0-362) 437 81 05
fax:(0-362) 457 60 83

İTHÂF...

Bu nâçiz eseri, 20.Temmuz.1995 perşembe günü öğle saatlerinde elim bir trafik kazasında ikisini birden kaybettiğimiz sevgili babam Enver ÜNVER ve sevgili annem Lütfiye ÜNVER'in ruhlarına ithâf ediyorum.

Yüce Rabbimden rahmet ve bağışlarına vesile olması niyâzı ile...

SUNUŞ

Hayatiyetinden şüphe duyulmaya ve hakkında, 'artık ümit yok' denilmeye başlandığı bir akut dönemde; bir silkiniş, kendine gelme ve yeniden canlanmanın emâresi olarak alınan yeni bir soluğun ne kadar önemli olduğunu bilir misiniz?

İşte Sidre'nin kıt imkanlarla sunduğu elinizdeki bu ilk kitabı, bilgi kulvarında yerini almak istemesi ve içinden çıktığı ortamı Samsun'un -en azından kendi alanıyla ilgili- üzerindeki ölü toprağını silkerek içine çektiği derin ve dayanıklı bir soluğu olarak değerlendirilebilir.

Üstelik Sidre, salt hayata yeniden dönmekle kalmayıp, etkin ve gündem belirleyici bir öge olarak da ortaya çıkmak istiyor. Öncelikle Samsun, ardından tüm Anadolu'ya soluğunu hissettirme gayretinin heyecanı içerisinde.

Temel hareket noktaları olarak Kur'an ve sahih Sünnet'i benimseyen Sidre, bir taraftan arkasında hiçbir klik veya meşrep bulunmayışının, dolayısıyla hiçbir tarafın sözcülüğüne soyunmamış olmasının kazandırdığı pırıltılı şafakların özgürlüğünü tadarken, diğer taraftan da özellikle maddi imkansızlıklar ve elinden tutulmaması, bu ümit ve ufuk dolu heyecanların zaman zaman teklemesine neden olabilmektedir.

Her şeye rağmen, Yüce Rabbimizin yardımcısı olduğunun işâretlerini hissetmesi, siz ilimseverlerin de ilgi ve desteklerinden ümitvar olması Sidre'ye kulvardaki yarışını devam ettirmesi konusunda nefes tazeletiyor ve güç veriyor...

Sidre

İÇİNDEKİLER

II. B Ö L Ü M

SİYAK YÖNÜNDEN KUR'AN

III. B Ö L Ü M

SİYAK BİLGİSİNİN KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDAKİ ROLÜ /125

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanlığa gönderilmiş en son ilâhî kitaptır. Muhatabı insan olduğu için hedefi, yaratılış açısından en güzel konumda olan insanın mânâ yönünden de en güzel konuma gelmesini sağlamaktır. Bu noktada insanın, kelimenin tam anlamıyla insan olduğunun bilincine ulaşabilmesinin Kur'ân'a bağlı olduğu rahatlıkla ifâde edilebilir. Öyleyse bunu mümkün kılacak olan bu aracın yani Kur'ân'ın, doğru olarak tanınması, anlaşılması ve yorumlanması son derece önem arzetmektedir.

Kur'ân'ın mesajının tam ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesini sağlamak için, bizim genelde tefsir usûlü türü eserlerde gördüğümüz çeşitli kâideler konmuştur. Kur'ân'ı keyfilikten ve indilikten uzak bir şekilde sahih olarak anlayabilmek aslında, geliştirilen ya da geliştirilecek kuralların bilinip uygulanmasıyla bağlantılıdır. Aksi taktirde herkese göre farklı bir Kur'an ve İslam anlayışı ortaya çıkacak, sahih Kur'an ve İslam algılanışı yerini, kabaca deyişiyle *ne dersen gider* şeklindeki bir bulanıklığa bırakacaktır. Bu tür bulanık bir algılamanın doğal neticesi olarak bazı insanlar, bizatihi yaşantıları ve dünya görüşleri açısından Kur'an çizgisi dışında oldukları halde, kendilerinin -bilmeden- samimi müslümanlar olduklarını düşünerek kendi kendilerini maalesef aldatma yanılgısıyla karşı karşıya da kalabileceklerdir. Böylesi bir bulanıklığın insanlara dünya ve ahiretlerinde saadetlere kapı aralaması mümkün değildir. Binaenaleyh İslamın en temel ve en sağlam kaynağı olan Kur'ân'ın net ve sahih olarak anlaşılması mümkün, aslında mümkün olduğu kadar da zorunludur.

Üzerinde bugüne kadar çok fazla durulmamış olduğunu ifâde edebileceğimiz siyak konusu da, işte bu kâidelerin en önemlilerinden bir tanesidir. Siyak, Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılması ile doğrudan ilgili olan bir konudur.

Çünkü her ifâde bir siyakta ortaya çıktığı gibi, her âyet de bir siyakta geçmektedir. En azından ilâhî irâdenin kontrolü altında kendilerine en uygun siyâka yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla sıradan bir insan davranışı dahi en uygun ve en doğru olarak, söz konusu davranışın ortaya çıktığı ortamda, arka planda anlaşılabildiği gibi, her ifâde de en sağlıklı ve en doğru bir şekilde, ancak içinde geçtiği siyakta anlaşılabilmektedir.

İşte biz de böylesine önemli bir usûl konusunu Yüksek Lisans tezi olarak çalışmak sûretiyle Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesine katkıda bulunabilmeyi arzu ederek hizmet etmek istedik. Çünkü hizmetlerin en mübareği kuşkusuz Allah'ın kelamı Kur'ân-ı Kerim'e yapılanıdır. Dolayısıyla elinizdeki bu çalışma bu yolda, küçük de olsa bir hizmet îfâ ederse biz kendimizi fazlasıyla mutlu hissedeceğiz.

Son olarak çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen hocalarım sayın Prof.Dr. Süleyman Ateş, Prof.Dr. Mevlüt Güngör ve Doç.Dr. İshak Yazıcı beylere burada teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken zevkli bir borç bilmekteyim. Ayrıca eleştiri ve teşviklerinden yararlandığım arkadaşım Fatih Toktaş'a, isimlerini sayamadığım diğer arkadaşlarıma, kitabın dizgisi ve baskısında emeği geçen arkadaşım Yavuz Ünal'a ve fedakârlığından dolayı ağabeyim Şaban Ünver'e de özellikle teşekkür borçluyum.

Çalışmak bizden, başarı Allah'dandır.

Mustafa ÜNVER
Samsun, 1996

KISALTMALAR

A.Ü.D.T.C.F.: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

A.Ü.İ.F.: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

A.Ü.İ.F.D.: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

At.Ü.İ.F.D.: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

D.İ.B.: Diyanet İşleri Başkanlığı

D.İ.B.D.: Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi

E.Ü.İ.F.D.: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

M.Ü.İ.F.V.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

İ.Ü.E.F.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

O.M.Ü.İ.F.D.: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

T.D.K.: Türk Dil Kurumu

T.D.V.: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

A. KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA GÖRÜLEN BAZI PROBLEMLER

Etimolojik yapı itibariyle hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen Kur'ân'ın[1] *"Hz.Peygamber @'e indirilmiş, sayfalara yazılmış, tevatür yoluyla nakledilmiş ve okunmasıyla da ibâdet edilen"* bir kitap[2] olduğunda şüphe bulunmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, beşerin hakkı görmesi için Yüce Allah tarafından, ilmiyle[3] gönderilmiş,[4] bütün insanlık için bir açıklama, sakınanlar için de bir hidâyet ve öğüt kaynağı olarak[5] insanların bütününe sunulmuş ilâhî bir mesajdır.[6]

---

[1]Konuyla ilgili çeşitli görüş ve değerlendirmeler için meselâ bkz. Subhî es-Sâlih, ***Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** İst., tarihsiz, s. 18-19 vd.; Mennâu'l-Kattân, ***Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** 17. Baskı, Beyrut 1411/1990, s. 20; el-Adevî, Muhammed Haseneyn Mahluf, ***Unvânu'l-Beyân fî Ulûmi't-Tibyân,*** Mısır 1344, s. 3-4 vd.; Koçyiğit,Talât - İsmail Cerrahoğlu, ***Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri,*** Ank. 1984, I, 7-8.

[2]Metodoloji, fıkıh ve arap filolojisi âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bu tanım için mesela bkz. ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, ***Menâhilu'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** Mısır, tarihsiz, I, 12 ; Subhî es-Sâlih, age., s. 21

[3]en-Nisâ (4) : 166

[4]el-Bakara (2) : 97

[5]Al-i İmran (3) : 138

[6]Kur'ân'ın bütün insanlığa gönderildiğine dair bkz. el-A'râf (7) : 158 ; el-Enbiyâ (21) : 107 ; el-Furkân (25) : 1 ; Sâd (38) : 87 ; el-Kalem (68) : 52 ; Kur'ân'ın bu yönü için ayrıca bkz. Abduh, Muhammed,

Bununla birlikte, Kur'ân'ın sıradan bir okuyucuya veya tahlilciye sistemsiz göründüğü ve birbirine zıt unsurları ihtiva ettiği zannını uyandırdığı da bir gerçek olarak zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.[7]

Gerçekten Kur'ân'a yabancı olan bir kişi, onunla ilk karşılaştığında bölümlere ve kısımlara ayrılmamış, farklı konuların farklı bir şekilde ele alınmış ve hayatın farklı yönleri ile ilgili emirlerin düzenli bir şekilde verilmemiş olduğunu görünce şaşkınlığa ve şüpheye düşebilmektedir.[8] Hatta bu durum, başta bazı müsteşrikler olmak üzere bir takım kimseleri Kur'an hakkında şüphe duymaya, onda kusur ve eksiklik aramaya sevketmiştir. Örneğin Hollandalı R.P.A. Dozy ve İngiliz Th. Carlyle bu durumun Kur'an için bir eksiklik ve kusur olduğunu açıkça iddia etmektedirler.[9]

Öncelikle Kur'ân'ın, günümüz insanının alışık olmadığı bir iç yapıya sahip olduğunu kabul etmek gerekir.[10]

Tefsîru'l-Fâtiha ve Mukaddimetü't-Tefsîr, 3. Baskı, Mısır 1330, s.12-13

[7]Mesela bkz. İzzetbegoviç, Ali, ***Doğu ve Batı Arasındaki İslam,*** çev. Salih Şaban, İst. 1987, s. 22 ; Draz, ***Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,*** çev. Salih Akdemir, Ank. 1983, s. 119-120

[8]Mevdudi, Ebu'l-Alâ, ***Tefhimu'l-Kur'ân,*** çev. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, 2. Baskı, İst. 1991, I, 15; Albayrak, Halis, ***Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,*** İst. 1992, s. 155; Arkoun, ***"Kur'an'ı Nasıl Okumalı"*** s. 247 ; Said Havva, ***Allah Resulü Hz. Muhammed (S.A.V),*** çev. Halil Günenç, Ank. 1979, s. 268

[9]Bkz. Ferid Vecdi, Muhammed, ***el-Mushafu'l-Müfesser,*** thk. İbrahim Ali Salim, Kahire, tarihsiz, s. 94 (mukaddime) ; Hicâzî, Muhammed Mahmud, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'iyye fi'l-Kur'ân,*** Kahira 1390/1970, s. 14-15 ; Buna benzer suçlamalar için ayrıca bkz. Paret, Rudi, ***Kur'ân Üzerine Makaleler,*** der. ve çev. Ömer Özsoy, Ank. 1995, Bilgi Vakfı yay., s. 99.

[10]Bkz. Güngör, Mevlüt, ***"Tefsirde Konulu Tefsir Metodu",*** İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 51 ; Albayrak, ***age.,*** s. 155.

Öte yandan Kur'an, ilâhî makamdan geldiğinden ve Hz.Peygamber @'e durumların ve olayların gerektirdiğine göre parça parça vahyedildiğinden dolayı onun günümüzdeki akademik mânâda telif eserlerden farklı bir iç yapıda olması da doğal karşılanmalıdır.[11]

Gerçekten Kur'an'da belli bir konunun ele alınıp bitirildiği ana bölümlere, bunların altında alt ve yan başlıklara yer verildiği görülmemektedir.[12] Yine o, diğer kitapların aksine ele aldığı konuları ve ulaşmak istediği amaçları da liste halinde sunmamaktadır. Açıklama, üslûp ve usûlü genelde bilinen kitaplara benzememekte ve her hangi bir kitap düzenini takip etmemektedir.

İşte bundan dolayı okuyucu, sıradan bir kitap beklentisiyle Kur'ân'a yöneldiğinde onun olayları sunuş ve anlatış üslûbu karşısında şaşkınlığa düşmektedir.

Kur'ân'ın bir çok yerinde arka-plan tasvir edilmediği ve pasajın özel nüzul sebebi olan durum ve olaylara değinilmediği için sıradan bir okuyucu orada veya burada bir takım mânâlar keşfetse bile Kur'ân'ın vermek istediği mesajdan tam olarak yararlanamamaktadır. Bu tür kimseler, Kur'ân'ın eşsiz ve ayırıcı özelliklerini bilmedikleri için çeşitli şüphelere düşmekte, Kur'ân'ın tüm sayfalarına yayılmış halde birbirine benzer konulardan oluştuğunu düşünmekte ve bunu anlamada zorluk çekmektedirler. Hatta anlamı çok açık âyetler bile, onlara sözü edilen yaklaşımları içerisinde anlamsız görülebilmektedir.[13]

---

[11] Bkz. el-Furkan (25): 32 ; Ayrıca bkz. Fazlur Rahman, ***"Kur'ân'ı Yorumlama"***, çev. Osman Taştan, İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 100

[12] Bkz. Güngör, ***"Tefsirde Konulu Tefsir Metodu"***, s. 51

[13] Mevdudi, ***Tefhim***, I, 16-17 ; ***Kur'an'ı Nasıl Anlayalım***, çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, İst. 1991, s. 19-20 vd.; Ayrıca bkz. et-Tayyib en-

Bu yüzden Kur'ân'ı anlamak isteyen kimse mutlaka metinlerden anladığı şeylerle ilgili bütün ilişkileri, münasebetleri ve sebepleri hesaba katmak ve bilmek zorundadır. Çünkü bunlar Emîn el-Hûlî'nin deyişiyle *"mânânın açığa çıkabilmesi için vazgeçilmez aydınlatıcı bilgilerdir..."*[14]

Bilindiği gibi Kur'ân'ın ele aldığı varlık *insan*dır. Gayesi de konusuna uygun olarak, insana, onu kurtuluşa veya helake götüren yolları açıklamaktır.[15]

Başka bir deyişle hedefi, *beşeri karanlıklardan nura çıkarmak*[16] olan Kur'an'da îtikâdî meselelerin, ahlâkî prensiplerin, hukûkî ilkelerin, ibâdet esaslarının, bunlarla ilgili hüküm, uyarı, teşvik ve tenkitlerin, tarihî kıssaların, tabiat ve kâinat ile ilgili bilgilerin peşpeşe geldiği, bunların zaman zaman çeşitli üsluplarla tekrar edildiği bir yerde, belli bir konunun muayyen bir yönü aydınlatılmışken başka bir yerde aynı konunun değişik bir tarafına temas edildiği görülür.[17]

Bütün bu işlenilen konular eşsiz bir ahenk içinde sunulur. el-Bakıllânî'nin dediği gibi *Kur'an'da devamlı surette peşpeşe tazelenen güzellikler görülür.*[18] Aynı konu farklı şekillerde tekrar edilir ve görünürde hiç ilgisi olmayan bir konu diğerini takip

---

Neccâr, ***"Lâ Teâruda fî 'Ayâti'l-Kitâbi'l-Kerîm"***, Mecelletü'l-Ezher, c.XXI, cüz: 3, 1369/1949, s. 218

[14]el-Hûlî, Emîn, ***"Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu"***, çev. Mevlüt Güngör, İslami Araştırmalar, c. 2, S. 7, Mayıs 1988, s. 108.

[15]Meselâ bkz. en-Nahl (16) : 89 ; Ayrıca bkz. Ferid Vecdi, ***age.***, s. 95 (mukaddime) ; Mevdudi, ***Tefhim,*** I, 19 ; Şehhâte, Abdullah Muhammed, ***Ehdâfu Külli Sûra ve Makâsıduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,*** Mısır 1986, I, 6

[16]İbrâhim (14) : 1

[17]Güngör, ***"Tefsirde Konulu Tefsir Metodu"***, s. 51. Ayrıca bkz. el-Hûlî, ***age.***, s. 107-108.

[18]Draz, ***En Mühim Mesaj Kur'ân,*** çev. Suat Yıldırım, Ank. 1985, s. 163-164

eder. Bazen görünürde bir sebep yokken bir konunun ortasında başka bir konunun anlatılmasına yer verilir. Konuşmacı, hitaplar ve hitabın yönü bazı durumlarda değişir. Tarihsel olaylar anlatılır fakat anlatım, tarih kitaplarındaki gibi değildir. Felsefe ve metafizik meseleler bu konulardaki ders kitaplarından çok farklı bir şekilde ele alınır. İnsandan ve evrenden, tabiat bilimlerindekinden farklı bir dille bahsedilir. Aynı şekilde kültürel, politik, sosyal ve ekonomik problemleri çözmede kendi metodunu izler; kanunları ve prensipleri sosyologlardan ve hukukçulardan farklı bir şekilde ele alır. Ahlak, bu alanda yazılan eserlerden farklı bir yolla öğretilir.[19]

Üstelik bu konular bazı siyak çerçevelerinde adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler de, her siyak çerçevesi yine de Kur'ân'ın diğer pasajlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Çünkü, değil bir âyet gurubu, bazen bir terkip bile birkaç hedefi birden gözetebilmektedir. Bundan dolayı Kur'ân'ın bir biriminin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Bütün parçalar bulundukları mânâ çerçevelerinde üzerlerine düşeni yaparken, Kur'an manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler. Dolayısıyla Kur'ân'ın her bir âzâsı mükemmel çalışan bir bütünü oluşturur.[20]

Kur'ân'ın alelâde bir okuyucuya veya tahlilciye sistemsiz göründüğünü ve zıt unsurları bir araya getirdiği zannını uyandırdığını söyleyenler, Kur'ân'ın yukarıda sözünü ettiğimiz özelliklerini bilmediklerinden bu yanılgıya düşmektedirler. Ama onlar bilhassa Kur'ân'ın şu yönünü dikkate almamaktadırlar:

Kur'ân masa başına oturularak telif edilmiş bir kitap de-

---

[19]Ferid Vecdi, *age.*, 94 (mukaddime) ; Mevdudi, ***Tefhim,*** I, 15-16 ; es-Saîdî, Abdu'l-Müteâl, ***"Teşâbuhu Makâsıdi'l-Kur'ân",*** Mecelletü'l-Ezher, c. XX, cüz: 1, 1368/1948, s. 67

[20]Albayrak, ***age.,*** s. 155

ğildir. O, bir felsefe kitabı da değildir. Kur'ân'a hakim olan, beşerî yazım ve telif kâideleri de değildir. O, olayların ve problemlerin akışına göre yirmi küsur yıl boyunca peyderpey indirilmiş bir vahiydir. Hem zaten bu kitap beşerin yazım kurallarına göre ortaya konmuş olsaydı semavî bir kitap değil, beşerî bir kitap olurdu.[21]

Aynı konuyla ilgili olarak Ali İzzetbegoviç'in de şu sözlerini çok kıymetli buluyoruz:

"Kur'an, edebiyat değil hayattır. Dolayısıyla ona, bir düşünce tarzı değil, bir yaşama tarzı olarak bakmağa başlanır başlanmaz güçlük ortadan kalkar ve bu yanlış intibalar da değerini kaybeder. Kur'ân'ın yegâne tefsiri hayat olabilir ve bildiğimiz gibi Hz.Muhammed'in hayatı tam buydu. İslam'ın öğretisi Kur'an, yazılı şeklinden anlaşılmaz ve mütenakız görülebilir..."[22]

Gerçekten, Kur'ân'a bir teori bir felsefe kitabı olarak değil de, bir hayat kitabı, hayatla yoğurulmuş ve onun içinden çıkmış, günlük hadiselerle ufuklar ötesinin ilişkisinden doğmuş bir kitap gözüyle bakmak ve böyle yaklaşmak, daha sağlıklı ve daha net anlaşılması konusunda aydınlık yollar açacaktır.

Aslında, *"bütün faziletlerin, yani mükemmelliğin her çeşidinin en ileri derecelerinin kendisinde buluştuğu bir kelâm"*[23] olan Kur'an'da -kaynağı gözönüne alındığında- en küçük bir ihtilaf ve çelişkinin olmaması da gâyet doğal karşılanmalıdır.[24]

---

[21] Bkz. Ferid Vecdi, ***age.***, s. 94 (mukaddime) ; Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye*** s. 14-15 ; Çâvîş, Abdulazîz, ***"Âyetlerin Yekdiğerine Olan Münasebet ve İrtibâtı"***, çev. Mehmed Şevket, Sebîlürreşâd, c. XIV, S. 348, 1333, s. 73.

[22] İzzetbegoviç, ***age.***, s. 22.

[23] Draz, ***En Mühim Mesaj Kur'an***, s. 158.

[24] en-Nisâ (4) : 82

Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona incelediğimizde genel olarak onun şu beş maddeyi ihtivâ ettiğini görmekteyiz:

1. Tevhid

2. Mükâfat ve ceza

3. İbâdet

4. Dünya ve âhiret saadetine kavuşmak için izlenmesi gereken hayat sisteminin ortaya konması

5. Geçmişte ilâhî irâdeye uygun olarak yaşamış kimseler ile ilâhî yasaları çiğnemiş kimselerin durumları hakkında mâlûmat verilmesi.[25]

Her müslümanın günde en az yirmi defa okuduğu Kur'ân'ın ilk sûresi olan el-Fâtiha sûresini incelediğimiz zaman da çok enteresan bir şekilde yukarıda saydığımız beş konuya icmâlen işâret edildiğini görmekteyiz. Şöyle ki;

1. ***Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a aittir*** âyeti, tevhide

2. *(Allah)* ***din*** *(mükafat ve ceza)* ***gününün sahibidir*** âyeti, mükâfat ve cezaya

3. ***Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz*** âyeti, ibâdete

4. ***Bizi dosdoğru yola ilet*** âyeti, dünya ve ahiret saadetine kavuşmak için izlenmesi gereken hayat sistemine

5. ***Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna*** *(ilet)*, ***gazaba uğramış olanların ve sapmışların yoluna değil*** âyeti de, geçmişte ilâhî irâdeye uygun olarak yaşamış kimseler ile ilâhî yasaları çiğnemiş kimselerin durumlarına işâret etmektedir.[26]

---

[25] Abduh, ***Tefsîru'l-Fâtiha,*** s. 19-20 vd.

[26] Bkz. ***age.,*** 22-23 vd. ; Draz, ***"en-Nakdu'l-Fennî li-Meşrû'ı Tertîbi'l-Kur'âni'l-Kerîm hasebe Nüzûlih",*** Mecelletu'l-Menâr, c.

Görüldüğü gibi Kur'an, hiçbir tertip ve düzenin hakim olmadığı bir kitap asla değildir. Hattâ bu durumuyla, adından da anlaşıldığı gibi el-Fâtiha sûresi Kur'ân'ın bir girişi ve özeti konumundadır.

Kur'ân'ın diğer surelerinin kompozisyonunu onun anlaşılması önündeki bir engel olarak gören Alman müsteşrik Rudi Paret de, el-Fâtiha sûresinin bu girişsel konumunu göz önünde tutarak *"114 bölüm veya sureden herhalde sadece ilk sure olan Fatiha (=açan), manasına uygun olarak başta yer almaktadır"* demektedir.[27]

Aslında biraz önce açıkladığımız tarzda Kur'an'ın bütünü, el-Fatiha suresi doğrultusunda anlaşıldığı taktirde, onun sistemsiz olduğu suçlamasının ilmi değerinin olamayacağı açıktır.

Kabul edilen bir gerçektir ki, her kitabı okumanın ve anlamanın bir yöntemi vardır. Sözgelimi, bir târih kitabını okumakla bir hukuk kitabını okumak arasında bir hayli fark vardır. Bunun gibi, bir romanı okumanın da farklı yöntemi vardır. Zira bunun için de belli bir anlayışın, duygunun ve bazı ön bilgilerin sahibi olmak gerekmektedir.

Üstelik okunulacak ve anlaşılacak bu kitap, Allah tarafından indirilmiş Kur'ân ise, bu taktirde sözünü ettiğimiz bu yöntem belirleme işi daha ayrı bir ciddiyet kazanmakta ve beraberinde ayrı bir bilgi ve anlayışı gerekli kılmaktadır.[28]

Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi her bir ifâde bir bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bir ifâdeyi en doğru ve en sağlıklı anlamanın en emin yolu o ifâdeyi içinde ortaya çıktığı bağlamda anlamaktır.

XXII, cüz: 9, 1370/1951, s. 793-794 ; Koçyiğit, ***Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri,*** I, 2-3 vd.

[27]Paret, ***age.,*** s. 98-99.

[28]Bkz. Bulaç, Ali, ***Kur'an ve Sünnet Üzerine,*** İst. 1983, s. 61.

Bu noktada Emin el-Hûlî'den şu alıntıyı yapmak istiyoruz:

"...Bir konuya ait bir takım metinlerin hepsini anlamak isteyen bir kimse, bunların isabetli ve derinlemesine olan manalarını ancak, onların başı ile sonunu, önceki ile sonrakini bilmekle ulaşabilir. Bu durum, bu metinler arasındaki zaman farkı arttıkça daha da önem arzeder. Özellikle Kur'an ayetleri arasındaki bu zaman farkı gibi..."[29]

Görüldüğü gibi, metinleri bağlamları içerisinde anlama ameliyesi, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, söz konusu obje Kur'an olunca daha da ayrı bir önem arzetmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki ifâdelerin yani âyetlerin de bir siyakta cereyan ettiğinde şüphe yoktur. Çünkü, ***beliğ olan her ifâdede olduğu gibi Kelâmullah'ta da birbiriyle ilgisiz sözler yanyana gelmez***[30] ilkesi geçerlidir.

Durum böyle olunca, Kur'an cümlelerini de içinde geçmiş oldukları bağlamlardan kopararak ele almak çok büyük yanlışlıklara sebebiyet verebilir.

Nitekim dînî konularda yapılan hatâların veya Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılamamasının temel sebeplerinden birisi de aşağıda sıralanan hatalı değerlendirmelerle ilgili problemin varlığı olduğu müşâhade edilmektedir. Söz konusu bu eksik değerlendirmeler şunlardır:[31]

1. Kur'an'daki bazı ifâdeleri siyâkından çıkarmak ve metin içerisinden soyutlayarak ele almak, ona parçacı bir şekilde yaklaşmak.

---

[29] el-Hûlî, ***age.***, s. 108.

[30] Ateş, ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,*** V, 230.

[31] Bkz. Kırbaşoğlu, M. Hayri, ***"Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler",*** İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 272.

2. Âyetleri kuşatan târihî ve toplumsal şartları göz önünde bulundurmamak.

3. Kur'ân âyetlerinin indiriliş sebeplerini dikkate almamak.

4. Âyetleri daima zâhirî yâni dış anlamıyla anlamak, mecaz, kinâye, teşbih, teşvik ve tahzir gibi üslûp özelliklerini dikkate almamak.

Sözün siyâkı içerisinde anlaşılması gerektiği ilkesi yukarıda sözünü ettiğimiz yöntem belirlemesi olarak bildiğimiz kadarıyla hiç kimsenin itirazına hedef olmamıştır. Buna rağmen siyakın zaman zaman ihmal edildiği ve dikkate alınmadığı da - değişik örnekleriyle son bölümde sunacağımız- bir vâkıa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada yeri gelmişken Mısırlı merhum çağdaş âlim Muhammed el-Gazâlî'nin konuyla ilgili bir hatırasını özetleyelim:

Erkeğin kızdan üstün ve daha şerefli olduğuna delil olarak, Kur'an'daki *"Erkek kız gibi değildir"*[32] âyetini okuyan bir kimseye el-Ğazâlî şöyle cevap verir:

"O senin okuduğun âyet, İmran'ın karısının söylediği sözlerin bir parçasıdır. İmran'ın karısı hamileydi ve doğacak çocuğu mescide hizmetkâr olarak vermeyi vadetmişti. Bundan dolayı doğacak bebeğin erkek olacağını ümit ediyordu. Çünkü erkek, insanlara imâmet etmede ve dînî emirlerin yerine getirilmesinde kadından daha güçlüdür. Bebek kız olarak doğunca - ki bu kız da Hz.Meryem'dir- Allah'a verdiği adama sözünü yerine getiremeyeceği için şöyle diyerek Allah'dan özür diledi:

"Onu doğurduğunda -Allah onun ne doğurduğunu bilirken- Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek kız gibi değildir. Ben ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şer-

---

32 Al-i İmrân (3) : 36

rinden sana sığındırırım dedi."[33]

Böylelikle İmran'ın karısı beklemedikleri halde doğan bu kızı, Mescid-i Aksâ'nın hizmetkârlığına ve imamlığına adamasının mümkün olamayacağı için korumasını yüce Allah'dan talep etmişti. İşte senin o (bir parçasını okuduğun) âyetin aslı budur."[34]

Görüldüğü gibi âyet, siyâkından koparılarak sadece bir kısmının kullanılması suretiyle, İslâmın tamamen karşı çıktığı, erkeğin kadından üstün ve şerefli olduğu kuruntusuna hizmet ettirilmek istenmiştir. Konunun ciddiyet ve hassasiyeti açık bir şekilde görülmektedir.

Bundan dolayı konumuzu seçmemizde el-Ğazâlî'nin de yukarıda bir tanesine işâret ettiği gibi dînî ve Kur'ânî hakîkatlerin anlaşılmasına katkıda bulunabilme arzusu bir hayli rol oynamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in sağlıklı ve doğru anlaşılmasının bizâtihî insan için önemi de bir hayli açıktır.

Çünkü Kur'an, nâzil olmaya başladığı günden itibaren pratik ve siyâsî alanda uygulama imkanı elde etmiş bir kitaptır. Bunda onun sadece bir ibâdet veya kişisel zühd kitabı olmamasının katkısı tartışılmayacak derecede büyük olmuştur. Bununla birlikte Hz.Peygamber @'in tebligâtının da aynen Kur'an gibi insanı kişisel ve metafizik anlamdan ziyade somut ve toplumsal bir bazda ahlâkî olarak olgunlaştırmayı hedef almış olması da hatırdan uzak tutulmamalıdır. Gâyet doğal olarak bu durum, müslüman düşünür ve fukahâyı Kur'ân'a ve Sünnet'e her türlü meseleye çare bulacak yegâne kaynak olarak bakmaya teşvik etmiştir. Kur'an ve Sünnet'e böyle bir yaklaşım, başarılı sonuç-

---

[33] Aynı âyet.

[34] el-Ğazâlî, Muhammed, ***"el-Hakku'l-Mürru"***, el-Müslimûn (Gazetesi), yıl: 2, S. 104, 2 Cumartesi Cemâdi'l-Ahira 1407, s. 9.

lar verdiği için müslümanların başından beri Kur'ân'ın hemen her soruna doğru çözümler verebileceği inancını daha da güçlendirmiştir.[35]

Bundan dolayı Kur'ân'ın doğru ve en sağlıklı bir şekilde anlaşılması, sadece islâmî ilimler açısından değil, aynı zamanda bütün müslümanlar olarak bizim açımızdan -ve hatta evrensel boyutta- bütün dünya insanları açısından son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Yeri gelmişken Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasının ve de yorumlanmasının sağlayacağı olumlu tezâhürlerin birkaçına işâret etmek istiyoruz:

1. Dinde tutarsız olarak görülen veya gösterilen şeylerin ortadan kaldırılması,

2. Dini benimseyenlerin davranış ve düşüncelerinde görülen ve çoğu defa dinin ve hayatın realitesiyle bağdaşmayan çelişkili durumların giderilmesi,

3. Canlılık getirecek olan yeni anlayışların doğması,

4. İhmal edilmiş veya gözden kaçmış hakîkatlerin yeniden değerlendirilmesi ve bunların hayatımıza yeniden kazandırılması.[36]

Bu konuyu seçmemizde etken olan bir başka husus da, bildiğimiz kadarıyla son dönemlerde sesini daha fazla duymaya başladığımız, Kur'ân'ı bir bütün olarak ele almanın ve yeni bazı usûl önerileri üretmenin mutlaka gerektiği yolundaki bir takım çalışmalar olmuştur. Biz de bu çağrıya uyarak Kur'ân'ın bütünlüğü ve usûlü konusu ile ilgili bir hususu ele alıp küçük de olsa bu konuya bir katkı sağlayabilmek için *Kur'ân'ı Anlamada Si-*

---

[35]Fazlur Rahman, ***İslam ve Çağdaşlık,*** çev. Alpaslan Açıkgenç - M. Hayri Kırbaşoğlu, Ank. 1990, s. 68.

[36]Jansen, ***age.,*** s. XXVIII-XXIX (çevirenin notları)

yâkın Rolü konulu bir çalışmayı seçtik. Gerçekten bazı çalışmalarda tefsir ilminin nicelik açısından verimli, ancak nitelik açısından gelişiminde verimsizliklerin olduğu, çünkü tefsirlerin hep birbirlerini tekrar ettiği ve bundan daha da kötüsü bu tür çalışmalarda yöntemsizlik yönünün ağır bastığı yolunda bazı tenkit ve tavsiyelerin yapıldığı da görülmektedir.[37]

Zaman zaman da bazı çalışmalarda klasik tefsir usûlünün bir usûl (yöntem, metot) olmaktan uzak sadece uygulamadan doğan Kur'ân'ın yazımı, cem'i, tesbiti ve sebeb-i nüzûl ve benzeri gibi bir takım konuları içine aldığı, asıl yapılması gerekenin, *Kur'ân'ın bir bütün olarak anlaşılması ve parçacı (atomistik) yaklaşımlardan kurtulunması için sağlıklı bir yöntemin geliştirilmesi* olduğunun ifâde edildiği müşahade edilmektedir.[38]

Bu öneriye göre geliştirilmesi gerekli olan bu yeni tefsir usûlü bazı özellikler içereceği gibi, diğer bazı unsurları da dışlamalıdır. Tamamen Kur'ân'ın anlaşılması yönü ile ilgilenmeli, estetik güzelliği ve edebî üstünlüğü gibi yönleriyle vakit kaybetmemelidir.[39]

Buradan hareketle bir vahiy eseri olan Kur'an bizâtihî bir sanat şâheseri olarak mü'minlere zaten güzellik ve yücelik ilham etmekte olduğundan tüm hedefi sadece Kur'ân'ı anlamak olan Fazlur Rahman'ın önerdiği tefsir usulünde iki yönlü bir hareketin varlığını müşâhade etmekteyiz:

1. Hiçbir metin, bağlamı dışında doğru anlaşılamayacağı için Kur'ân'ın da bağlamını ortaya koymalıyız. Bunun için de

---

[37]Meselâ bkz. Açıkgenç, Alpaslan, ***"Tefsir Usulünde Bütünlük Sorunu: Bir Eleştiriye Eleştiri"***, İslami Araştırmalar, c. V, S. 1, Ocak 1991, s. 56 ; Ayrıca bkz. Jansen, ***age.***, s. XXII (çevirenin notları)

[38]Bkz. Fazlur Rahman, ***İslam ve Çağdaşlık***, s. 43, 69; ***"Kur'an'ı Yorumlama"***, s. 100.

[39]Fazlur Rahman, ***İslam ve Çağdaşlık***, s. 71.

Kur'ân'ın indiği zamana dönmek durumundayız. Bu yolla sebeb-i nüzûlü ve âyetlerin bağlamını iyice kavramalıyız.

Buna göre ilk hareket, zamanımızdan Kur'ân'ın indiği zamana gitmekten ibâret bir hareketi temsil etmektedir.

2. Şâyet Kur'ân'ın indirildiği zamana gidip orada kalırsak bu taktirde Kur'ân'ın çağımıza olan ilgisini ortaya koyamayız. Onun için eğer Kur'ân'ı uygulamaya dökmek istiyorsak birinci hareketle ortaya koyduğumuz Kur'ân'ın aslî anlamını zamanımızın anlayışına göre açıklamak durumundayız.

O halde bu ikinci hareket de Kur'ân'ın indirildiği zamandan kendi zamanımıza dönmekten ibâret bir hareketi temsil etmiş olmaktadır.[40]

Yukarıda sözünü ettiğimiz fikirlerin bazı aşırılıklarının olup olmadığı konusuna şu an için değinmek istemiyoruz ancak ortaya konan bir metodolojinin (usûl) gerçekten kapsamlı, sistematik ve gerçek bir tahlîle imkan vermesi gerektiği düşüncesine de[41] tamamen katılıyoruz.

Bu düşüncenin gerçekleşmesi için de bu konuda bir şeyler yapabilecek olanların çabaları ile tefsir usûlünün gelişmesini ve Kur'ân'ın en doğru ve en sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını temin edecek olan yöntemlerin ve kriterlerin ortaya konması gerekmektedir.[42]

---

[40]Fazlur Rahman, ***İslam ve Çağdaşlık***, s. 43-44 (önsöz), 73 ; Ayrıca bkz. Ebû Süleyman, A. Ahmed, ***İslâm'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı***, çev. Fehmi Koru, İst. 1985, s. 99.

[41]Ebu Süleyman, ***age.***, s. 100.

[42]Bkz. Zeydan, Abdulkerim, ***el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh***, 2. Baskı, Beyrut-Bağdad 1407/1987, s. 5.

B. KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

İnceleyebildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili eserlerin hemen hepsi, konumuzun öneminden ve ihmal edilmesi durumunda bir takım yanlışlıkların ortaya çıkabileceğinden söz etmektedirler. Üstelik bu hususun sadece Kur'ân'ı değil, her hangi bir dilde yazılmış sıradan bir metni bile ilgilendirdiğinden bahsetmektedirler.[43]

Ancak üzülerek söylemek durumundayız ki eserlerin siyak konusuyla ilgili değinmeleri bundan daha öteye pek geçmemektedir.

Tefsir usûlü türü eserlerin ***Tenâsübü'l-Ayât ve's-Süver*** gibi başlıklı bölümleri ise konuyu yine metodolojik ve sistematik boyutta işlemekten uzaktır.[44] Ancak buralardan elde edilen bilgi kırıntıları, konuyu genişletmemize yardımcı olmuştur.

Konumuzla ilgili olabilecek ***'İ'câzu'l-Kur'ân*** nevi eserlerin büyük bir kısmını da görmeye çalıştık.[45] Ancak bu tür eserlerde de durumun tefsir usûlündeki eserlerden pek farklı olmadığını söyleyebiliriz. Konuyu, Kur'ân'ın anlaşılmasına katkısından daha ziyâde; belağat, ahenk, uyum ve i'câz yönleriyle ele aldıklarını müşâhade ettik.

---

[43] Mesela bkz. es-Sabbağ, Muhammmed b. Lutfî, ***Buhûs fî Usûli't-Tefsîr,*** 1. Baskı, Beyrut 1407/1988, s. 93 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân,*** el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye, s. 5 ; Ateş, ***"İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar",*** İslâmi Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 322 ; Berki, Ali Himmet, ***Hukuk Mantığı ve Tefsir,*** Ank. 1948, s. 3 ; Bulaç, ***Kur'an ve Sünnet Üzerine,*** s. 56.

[44] es-Saîdî de bu tesbitimizi doğrulamaktadır. Bkz. ***en-Nazmu'l-Fennî,*** s. 4.

[45] Bu eserler hakkında geniş malumat için bkz. Atâ, Abdulkâdir Ahmed, ***Dirâsetün fî İ'câzi'l-Kur'ân,*** Mısır 1397/1977, s. 243 ; Cerrahoğlu, İsmail, ***Tefsir Usûlü,*** Ank. 1983, s.168 ; Sofuoğlu, Mehmet, ***Tefsire Giriş,*** İst. 1981, s. 129.

Siyak konusunun çok fazla değinilmemiş olmasında sanırız bu ilmin çok ince ve zor olmasının etkisi az değildir. Hakikaten âyet ve sûreler arasındaki münâsebetin tespit edilmesi, bunun aklî ve naklî delillerle ortaya konması kolay bir mesele değildir.[46]

Bununla ilgili olarak Ebu'l-Hasen eş-Şehrebânî'nin şunları söylediği kaydedilmektedir:[47]

"Bağdad'da âyet ve sûreler arasındaki münâsebet ilmini ortaya koyan ilk âlim *Ebu Bekr en-Neysâbûrî* (324/936) olmuştur. Biz daha önce bu ilmi hiç kimseden duymuş değildik. en-Neysâbûrî şeriatta ve edebiyatta çok derin bilgisi olan bir âlimdi. Kendisine âyetler okunduğunda kürsüye çıkar *Bu âyet niye şunun yanına kondu? Şu sûrenin, bu sûrenin yanına konmasındaki hikmet nedir?* diye sorar, bu konuda bilgilerinin olmayışından dolayı Bağdad'ın âlimlerini ayıplayarak kınardı."

Görüldüğü gibi âyet ve sûreler arasındaki münâsebeti bilme ilmi kolay elde edilebilen bir hususiyet değildir.

Konuyla ilgili olarak tefsir kitaplarının ise usûl ve i'câz kitaplarından biraz farklı olduğunu söylemeliyiz. Çünkü hemen her müfessir az ya da çok tefsirlerinde bu hususa işâret etmişler ve münâsebetleri göstermeye çalışmışlardır.[48]

Bilindiği kadarıyla bu konu üzerinde diğerlerine nispetle

---

[46]Bkz. ez-Zerkeşî, Bedrüddin, ***el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Beyrut, tarihsiz, I, 36 ; es-Suyûtî, Celâlüddîn, ***Mu'teraku'l-Ekrân fî İ'câzi'l-Kur'ân,*** Ali el-Becâvî, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, I, 55 ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü,*** 205 ; Yıldız, Sakıb, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet",*** Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 1, 1985, s. 13.

[47]Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.,*** I, 36 ; es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 55 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî,*** s. 5.

[48]Bkz. Mennâu'l-Kattân, ***age.,*** s. 98.

daha fazla duran müfessirler arasında şu isimler sayılmaktadır.[49]

Fahruddîn er-Râzî (606/1209), *Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Haralli* (638/1240), *Muhammed b. Abdillah el-Mursî* (655/1257). Bu müfessirlerin yanında özellikle *Burhânüddîn b. Ömer el-Bikâî*'nin (885/1480) adı ve *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Ayât ve's-Süver* adlı tefsiri zikredilmelidir.

Ayrıca *es-Saîdî*'nin *en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân*'ı, *İbnu Ebi'l-Isba*'ın *Bedîu'l-Kur'ân*'ı ve *Musa Carullah Bigi*'nin sûrelerin birbirleriyle olan münasebetleri konusuna tahsis ettiği eseri de hatırlanabilir.

Bu arada, *Ebû Hayyân* (745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*'de, *el-Beydâvî* (685/1286), *Envâru't-Tenzîl*'de, *Ebussuûd* (982/1574) *İrşâdü Akli's-Selîm*'de[50] *el-Alûsî* (1270/1853) *Rûhu'l-Meânî*'de, *Saîd Havva*, *el-Esâs fi't-Tefsir*'de, günümüz müfessirlerinden *Süleyman Ateş Bey* tefsirinde bu konudan zaman zaman bahsetmektedirler.

Sözünü ettiğimiz bu müfessirler arasında özellikle, hedefinin bizim konumuz açısından bütün Kur'ân'ı ele almak olduğunu ifâde eden Said Havva'nın eserinin daha fazla istifâdeli olacağı ifâde edilebilir.[51]

C. KONUNUN ÖNEMİ, AMACI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

---

[49] Konuyla ilgili daha geniş malumat için bkz. Kara, Necati, ***Bikâî ve Tefsirdeki Metodu,*** Erzurum 1982, (basılmamış doktora tezi), s. 218-219.

[50] Bkz. Aydemir, Abdullah, ***Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu,*** Ank., tarihsiz, s. 234.

[51] Bu açıdan tefsirinin eşsiz olduğunu ifade eden Said Havva'nın özellikle kendisiyle ilgili değerlendirmesinde daha mütevazi olması gerektiği söz konusu cümlelerine bakarak ileri sürülebilir. Bkz. ***el-Esâs fi't-Tefsîr,*** 1. Baskı, Kahira-Haleb-Beyrut 1405-1985, II, 685.

Hemen her ifâdenin, fiilin, gülümsemenin, kızmanın, sevinmenin ve kısaca her şeyin sağlıklı ve doğru anlaşılabilmesi, onların içinde ortaya çıktıkları bağlamlarda ele alınmalarına ve değerlendirilmelerine bağlıdır.

Sözgelimi bir ifâdenin vermek istediği mesajın muhatap tarafından tam olarak algılanabilmesi, o ifâdenin konuyla tam bir mutabakatının bulunması, *bağlamıyla (siyakıyla) örtüşmesi* ve başka bir anlama yüklenme ihtimalinin olmamasına bağlıdır. Böyle bir ifâde, ed-Dehlevî'nin deyişiyle *"açıklıkta en üst konumdaki"*[52] anlamayı beraberinde getirmektedir.

Aynı şekilde Kur'ân'ın da doğru ve sağlıklı anlaşılabilmesi, âyetleri, sevkedildikleri siyakları içinde anlamaya bağlıdır. Esasen konumuzun önemi bu noktada odaklanmaktadır. Çünkü siyak konusu doğrudan Kur'ân'ın anlaşılması ile ilgili bir meseledir. Kur'an anlaşılmak için indirilmiş bir kitap olduğundan dolayı da anlaşılması, son derece ehemmiyet arzeden bir konumda bulunmaktadır.

Diğer taraftan konumuz, Kur'ân'ın i'câzı yönünden de ehemmiyet arzetmektedir.

Bilindiği gibi Kur'ân'ın mucize bir kitap olmasının çeşitli yönleri bulunmaktadır. Meselâ, indiği asırdaki Arap dili ustalarına onun bir benzerini ortaya koymaları hususunda meydan okuması, istikbalde vuku bulacak olan bir takım olaylardan haber vermesi, belağat ve fesâhatin zirvesinde olması gibi hususlar bu i'câz yönlerinden sadece bir kaçıdır. Kuşkusuz Kur'ânî i'câzın yönlerinden birisi de çesitli zamanlarda çeşitli olaylar üzerine nâzil olmuş olan âyetler arasında son derece güçlü ve sağlam bir irtibat ve uyumun sağlanmış olmasıdır.[53]

---

[52] ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah, ***Huccetullâhi'l-Bâliğa,*** thk. Seyyid Sâbık, Kahira-Bağdad, tarihsiz, c. I, s. 285.

[53] İ'câzın bu ve daha başka yönleri hakkında geniş bilgi için bkz. el-Hattâbî, Hamd b. Muhammed, ***Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân,*** thk.

Muhammed Zeğlul Selam-Muhammed Halefullah, Mısır, tarihsiz, s. 20-21 vd. ; er-Rummânî, Ali b. İsa, ***en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân,*** thk. Muhammed Zeğlul Selâm-Muhammed Halefullah, Mısır, tarihsiz, s. 69-70 vd. ; el-Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdirrahmân, ***Kitâbu Delâili'l-İ'câz fî İlmi'l-Meânî,*** tsh. Muhammed Abduh-Muhammed et-Terkezî eş-Şenkıtî, Mısır, tarihsiz, s. 32-33 vd. ; ***er-Risâletü'ş-Şâfiye,*** thk. Muhammed Zeğlul Selâm-Muhammed Halefullah, Mısır, tarihsiz, s. 107-108 vd. ; ***Kitâbu Esrâri'l-Belâğa,*** (yazma), Ank. Adnan Ötüken İl Halk Ktb., Nu: 2381, s. 7-8 vd. ; er-Râfiî, Mustafa Sâdık, ***"Hakîkatü'l-İ'câz",*** Mecelletü'l-Menâr, c. XVII, cüz: 5, 1332/1914, s. 343-344 vd. ; Reşid Rıdâ, Muhammed, ***"İ'câzu'l-Kur'ân",*** Mecelletü'l-Menâr, c. XXVII, cüz: 9, 1345/1926, s. 673-674 vd. ; Arcûn, Sâdık İbrahim, ***"Üslûbu'l-Kur'âni'l-Hakîm",*** Mecelletü'l-Ezher, c. VI, cüz: 9, 1354/1985, s. 621-622 vd. ; es-Seâlibî, Ebu Mansur, ***el-İcâz ve'l-İ'câz,*** nşr. ve şrh. İskender Asaf, 1. Baskı, Mısır 1897, s. 10-11 vd. ; Ahmed Sakr, ***"Fî Belâğati'l-Kur'ân",*** Mecelletü'l-Ezher, c. X, cüz: 2, 1358/1939, s. 120-121 vd., c. XI, cüz: 3, 1359/1940, s. 184-185 vd., c. XII, cüz: 2, s. 111-112 vd. ; Ebu'l-Haşeb, İbrahim b. Ali, ***"Rav'atü'l-Beyâni'l-Kur'ânî",*** Mecelletü'l-Ezher, c. XII, cüz: 10, 1360/1941, s. 623-624 vd. ; eş-Şirbâsî, Ahmed, ***"Min Esrâri'l-Kur'âni'l-Kerîm",*** Mecelletü'l-Ezher, c. XX, cüz: 2, 1368/1948, s. 164-165 vd. ; İbnu Ebi'l-İsba' el-Mısrî, ***Bedîu'l-Kur'ân,*** thk. Hıfnî Muhammed Şeref, 1. Baskı, Mısır 1377/1957, s. 36-37, 42-43 vd.; Çâvîş, Abdülazîz, ***"Kur'ân'ın Esâlib ve İbârâtı",*** çev. Mehmed Şevket, Sebîlürreşâd, c. XV, S. 368, 1336, s. 63-64 vd., c. XV, S. 369, 1336, s. 82-83 ; Okiç, M. Tayyib, ***Kur'ânı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati,*** Ank. 1963, s. 3-4 vd. ; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, ***et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** Dımeşk-Beyrut 1401/1981, s. 90-91 vd. ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü,*** s. 165-166 vd, 204 ; Koçyiğit, ***Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri,*** I, 30-31 vd. ; Hüseyin Avni, ***İ'câz-ı Kur'ân ve Hakîkat-ı İslâm,*** nşr. Eşref Hudrî, İst. 1330, s. 7-8 vd. ; er-Râğıb el-İsfahânî, ***Mukaddimetü't-Tefsîr,*** Mısır 1329, s. 427-428 vd. ; Yıldız, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet",*** c. XXI, S. 1, s. 11-12 vd.

Kur'ân'ın nazmının da mucize olduğu hakkında neredeyse bütün âlimlerin ittifakı vardır. Ancak, meselâ bir Mu'tezilî oan İbrâhim en-Nazzam Kur'ân'ın nazmının mucize olmadığını, Arap ustalarının o-

Lâfızların ve âyetlerin büyük bir uygunlukla bir araya getirilmiş olması hakikaten Kur'ân'ın bir mucize olduğunu ispat etmektedir. Onun bu durumu, çok büyük bir ustalık ve maharetle bir araya getirilmiş nadide bir kolyenin elmas ve incilerinin dizilişine benzemektedir. Bu konuda *er-Râfiî*'nin şu sözlerine işâret etmek faydalı olacaktır:

"Kur'ân-ı Kerîm'in lafızları yine Arapça olan başka lafızlarla karıştırılsa ortaya çıkan mânâlar, orijinal mânâların uslûbuna, belirginliğine ve tercüme hükmünde bile olmayan aslî mânâyı karşılamasına kifâyet etmez. Bu işi belâgat ustalarının en büyükleri bile üstlense, üstelik birbirlerine yardımcı da olsalar, olanca genişliğine rağmen dil yine de kısır kalır."[54]

Gerçekten İbn-i Atıyye (542/1147)'nin de dediği gibi[55] her bir lafzı, Allah'ın sonsuz ilim hazinesinden seçilerek konmuş olan Kur'an, öyle bir kitaptır ki ondan bir kelime atılsa ve sonra atılan o kelimeden daha güzelini aramak için arap dili inceden inceye tetkik edilse yine de bulunamayacaktır.

Bintü'ş-Şâtı' da, Kur'an lâfızlarını bağlamları içerisinde in-

---

nun bir benzerini ortaya koyamamalarının da sebebinin, Allah'ın o kimselerden karşı koyma gücünü alması olduğunu söylemektedir.
Buna karşılık Ebu Hayyân, çeşitli ilimleri saydıktan sonra bunları bilmeyenlerin Kur'ân'ın nazmının mucize yönünü göremeyeceklerini söyleyerek en-Nazzam ve onun gibilerini, şiirinde Allah, Rasül ve Kitab'ı zikretti diye kocasının okuduğu şiiri Kur'an sanan bir kadına benzetmekte ve bilinmesi gereken ilimleri bilmeyenlerin mucize olan Allah kelâmı Kur'an ile sıradan bir beşer sözünü ayıramayacağını ifâde etmektedir. Bunlar için bkz. Ebu Hayyân, ***el-Bahru'l-Muhît,*** Riyad, tarihsiz, I, 8 ; es-Sabbağ, ***age.,*** s. 56-57; ez-Zemelkânî, Kemâlüddin, ***el-Burhânu'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'ân,*** thk. Hadîce el-Hadîsî-Ahmed Matlûb, 1. Baskı, Bağdad 1394-1974, s. 53-54.

[54] er-Râfiî, Mustafa Sâdık, ***İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebevî,*** 8. Baskı, Mısır 1384-1965, s. 282.

[55] Atâ, ***age.,*** 245.

celeyen geniş çaplı ilmî araştırmalardaki bir tesbite işâret ederek özetle şöyle demektedir:

"Kur'an'daki lafızlar muayyen delâletlerde kullanılmaktadır. Bundan dolayı sözlüklerde ve tefsir kitaplarında az ya da çok birbiri ardına sıralanan mânâlardaki bir başka lafız o delâleti karşılamaya yetmemektedir."[56]

Bu ifâdelerden de anlaşılacağı gibi, âyetler ve âyet öbekleri her yönden öylesine birbirine kenetlenmiştir ki onlardan birisini oynatmak o eşsiz kelâmullah'da telâfisi mümkün olmayan bir gedik açmak olacaktır.[57]

Bununla beraber, halkanın biraz daha genişletildiğini ve İbn-i Sürâka (622/1225) tarafından Kur'an'daki lafızların eşsizliği yanında lafızlardaki harflerin ahenginin de bu yaklaşım içerisine katıldığını görmekteyiz:

"Kur'an kelimelerinin harflerini gözardı ederek sadece mânâlarıyla yetinen bir kimse onun akışını ve berraklığını gidermiş olur. Aynı şekilde mânâlarını gözardı ederek sadece harfleriyle yetinen bir kimse de Kur'ân'ın ortaya koyduğu faydayı iptal etmiş olur. Zira, onun mucize olduğunun en açık delili budur."[58]

Diğer tarafdan Fahruddîn er-Râzî de âyet ve sûrelerin birbirleriyle olan münâsebetleri konusunu gündeme getirmek suretiyle sonuçta bir bütünlük ve birliğin temsil edildiği, parçaları arasında hiçbir kopukluk ve boşluğun olmadığı bir bina ortaya çıktığını ifâde etmiştir.[59]

---

[56] Bintü'ş-Şâtı' , Âişe Abdurrahman, ***el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilü'bni'l-Ezrak,*** 2. Baskı, Kahira, tarihsiz, s. 214-215.

[57] Bkz. Sofuoğlu, ***age.***, s. 112.

[58] Atâ, ***age.***, s. 245.

[59] Konuyla ilgili er-Râzî ve daha başkalarının görüşleri için bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 36 ; Atâ, ***age.***, s. 245.

Bunun ise Kur'ân'ı, mânâları uyumlu, kuruluşları nizâmî tek bir kelime, tek bir parça yapma gibi olumlu bir katkısı olacaktır. Bir başka deyişle Kur'ân'ın bütünsel olarak anlaşılması imkânını ortaya çıkaracaktır.[60]

Bundan dolayı usûl âlimleri bu ilmin çok faydalı ve fakat zor bir ilim olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir. Mesela ez-Zerkeşî Kur'an ilimleri sahasındaki eserinde şu ifâdelere yer vermektedir:

"Kur'ân'ın lafızları arasındaki ilmi bilmek, hakikaten şerefli bir ilimdir. Bu ilimle akıllar korunur, konuşan kimsenin konuştuğu konudaki kadri ve behresi bilinir... Ayrıca bu ilim gâyet mantıklı ve makul bir bilim dalıdır. Akıllara arzolununca onu kabul ederler."[61]

Yeri gelmişken şu noktaya da temas etmenin faydası olacağı kanısındayız:

Her ne kadar Kur'an akademik mânâda bir kitap değilse de, beşerin telif ettiği eserlerde aranan, sözleri arasındaki uyum ve irtibat şartının Kur'ân-ı Kerîm için de aranması onun sistemine aykırı görülmemelidir diye düşünüyoruz.[62]

Yoksa daha önce Kur'ân'ın yapısıyla ilgili olarak sözünü ettiğimiz doğrultudaki tenkitlere sadece "Kur'an, beşerin telif usulleriyle ortaya konmuş bir kitap değildir. Bundan dolayı beşer bazında aranan şartlar onun için aranmaz" şeklinde cevap vermek bize göre sağlam ve çıkar bir yol değildir.

Örneğin Muhammed Ferid Vecdi, Kur'an'da hiçbir tertibin

---

[60]Bkz. es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 54,57.

[61]ez-Zerkeşî, ***age.,*** I, 35 ; Ayrıca Ahkâmu'l-Kur'ân sahibi Ebu Bekr el-Arâbî'nin konuyla ilgili bir sözü için de bkz. es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî,*** s. 5 ; Mennâu'l-Kattân, ***age.,*** s. 97.

[62]Bkz. Yıldız, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet",*** c. XXI, S. 2, s. 35-36.

olmadığını, âyetleri ve cüzleri arasında hiçbir ilişki bulunmadığını iddia etmek suretiyle Kur'ân'a tan edenlere karşı yukarıdaki savunmayla cevap vermeye çalışmaktadır.[63]

Bizce de Ferid Vecdi'nin söyledikleri tamamen doğrudur ama o sözlerin bu siyakta cereyan etmiş olması uygun değildir. Gerçekten de, yukarıdaki savunma, o tip kimseleri ikna etmeye kafi gelmeyecek kadar güçsüz görünmektedir. Zira böylesi düşünceler içerisine girmiş olan insanlara karşı, "hüsn-ü tertip sadece beşerin ortaya koyduğu yapıtlarda aranır, ilâhî kitap olan Kur'an'da böyle bir tertibin olması güzel olmaz" demeye gelen bir takım savunma psikolojisi içerisinde hapsedilmiş ifâdelerin elbette onları iknaya kifâyet etmeyeceği âşikârdır.[64]

Bu olumsuzluk bir yana diğer tarafdan, beşer bazında aranan bu hususun, Allah kelamı olduğuna iman ettiğimiz Kur'ân-ı Kerîm için söz konusu olmaması, onun beşer sözünden daha aşağı olduğu sonucunu doğurur ki, bunun bizim tarafımızdan kabulü bahis konusu bile edilemez.

Çünkü Kur'ân-ı Kerîm belâgat ve fesahat alanındaki eserlerin zirvesinde olan bir kitap olduğuna göre, mutlaka âyetleri ve sûreleri arasında bir tertip ve insicamın var olması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.[65]

Konunun önemine katkıda bulunan bir başka husus da, Kur'ân'ın tefsirinde yine Kur'ân'ın büyük rol oynuyor olmasıdır.[66]

---

[63]Bkz. Ferid Vecdi, s. *age.,* 94 (mukaddime).

[64]Bizim bu düşüncemiz Said Havva tarafından da desteklenmektedir. Bkz. *el-Esâs,* I, 27.

[65]Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s. 205

[66]Meselâ bkz. İbn-i Teymiyye, *Tefsir Üzerine,* çev. Harun Ünal, İst. 1985, s. 119 ; İbn-i Kesir, İmâdüddin Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* Beyrut 1405/1984, I, 3 ; Abduh, Muhammed-Reşid Rıdâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr),* Beyrut, tarih-

Âyetleri siyaklarıyla birlikte ele almanın, Kur'ân'ın anlaşılmasına ve tefsirinin yapılmasına katkısının olduğu göz önünde tutulduğunda *konunun aslında **Kur'ân'ın Kur'an'la anlaşılması** ve **yorumlanmasından** başka bir şey olmadığı ortaya çıkmaktadır.*[67]

Çünkü sözgelimi esbâb-ı nüzûlü bilmenin âyeti anlamada ve tefsirini yapmada faydasının olduğunda kuşku bulunmamaktadır.[68] Bunun gibi, belki esbâb-ı nüzul ilminden daha fazla olmak üzere âyetlerin anlaşılmasında ve yorumunun yapılmasında bağlamın (siyâkın) etken olduğu ise bir gerçektir.[69]

Bundan dolayı bir müfessirde bulunması gereken şartlar arasında müfessirin, sözün içinde geçtiği bağlamdaki maksadını, kelimeler ve cümleler arasındaki ilişkiyi bilmesi ve ortaya koyduğu yorumda âyetlerin evveliyâtı ile devamını göz önünde tutması gerektiği şartının da söz konusu edilmiş olması bize göre yerinde bir kuraldır.[70]

Bunun gereği gâyet açıktır. Çünkü çalışmamızın başından itibaren her ifâdenin bir bağlamda ortaya çıktığını ve bağlamlarından kopartılmadan anlaşılmaları gerektiğini defalarca tekrar ettik.

---

siz, I, 22; Abduh, ***Tefsîru'l-Fâtiha***, s. 11 ; es-Sabbağ, ***age.***, s. 197-198 ; Koçyiğit, ***Kur'ân'ı Kerim Meal ve Tefsiri***, I, 39-40 ; Albayrak, ***age.***, s. 11.

67Örneğin, Kur'ân'ın Kur'an'la Tefsiri konusunu Doktora tezi olarak çalışmış olan Halis Albayrak da tezinde bu noktaya temas etmektedir. Bkz. ***age.***, s. 46-47.

68Meselâ bkz. Yazıcı, İshak, ***"Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi"***, O.M.Ü.İ.F.D., S. 2, 1987, s. 117-128.

69Mennâu'l-Kattân, ***age.***, s. 97.

70Meselâ bkz. ez-Zehebî, Muhammed Huseyn, ***et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn***, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1396/1976, I, 277 ; es-Sabbağ, ***age.***, s. 93.

Aksi taktirde âyetleri bağlamlarından koparmak suretiyle yapılacak bir değerlendirme çoğu zaman yanlışlıklara sebeb olacaktır.[71]

Bununla birlikte, her hangi bir gaye için serdedilen bir bağlamda geçen -örneğin- bir sözcük, her hangi bir bağlamda geçmeyen aynı sözcüğe göre daha açık ve çelişki arzetmeleri durumunda da tercihe daha çok layık olacaktır.[72] Örneğin salât kelimesinin değişik anlamları olmasına karşın en çok kullanılan anlamlarından birisi namazdır. Ancak, mesela *"Çünkü senin salatın onlara huzur verir"*[73] âyetindeki anlamı namaz değil *dua*dır. Bu anlam, âyetin siyâkından anlaşılmaktadır.

Bu durumda, bağlamı içerisinde kullanılan ***salât*** kelimesinin anlamı, her hangi bir bağlamda geçmeyen aynı kelimeye göre daha açık ve kesin olduğu açıkça görülmektedir.

Diğer tarafdan ortaya konan bir yorumun değerinin olup olmadığı yine yorumu yapılan ifâdenin, içinde geçtiği siyakla olan ilişkisi neticesinde anlaşılacak ve bir hükme bağlanabilecektir.[74]

Aynı şekilde gerek kelimelerin çeşitli cümleler ve mânâ çerçeveleri içindeki lügavî anlamlarının tesbiti, gerekse Kur'ânî sistem içerisinde kazandıkları yeni mânâların kavranması hep bu bağlam anlayışı içerisinde olacaktır.[75]

Araştırma Yöntemi:

---

[71]Bkz. eş-Şâtıbî, Ebu İshâk, ***el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa,*** şrh. Abdullah Draz, Beyrut, tarihsiz, III, 413 ; Albayrak, ***age.,*** s. 46.

[72]Bkz. en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, ***Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr,*** 1. Baskı, Beyrut 1406/1986, I, 208.

[73]*"İnne salâteke sekenun lehum"* Bkz. et-Tevbe (9) : 103

[74]Mevdudi, ***Tefhim,*** III, 382.

[75]Bkz. Albayrak, ***age.,*** s. 48.

Konumuz, Kur'ân'ın anlaşılmasında siyak olduğu için genel olarak karşımıza incelememiz gereken iki tür eser çıktı.

Bunlardan ilki Kur'an ve Kur'an'la ilgili, ikincisi ise siyakla ilgili eserlerdi.

Biz daha ziyade alanımızın bir gereği olarak özellikle Kur'an üzerinde durduk. Bununla birlikte Kur'an'la ilgili eserlerden de istifâde etmeye çalıştık.

Siyakla ilgili eserler hususunda ise konuyla yakından ilgili bir çok eser bulabildiğimizi söyleyemeyiz. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Kur'an bilimleri literatüründe ulaşabildiğimiz eserlerin siyakla ilgili olabilecek bölümlerinin de Kur'ân'ın anlaşılmasında etkin olacak bir yöntem özelliğinden uzak, daha ziyâde konunun belâgat ve i'câz yönü üzerinde yoğunlaşılmış olduğunu müşâhade ettik.

Siyak üzerine bulabildiğimiz eserlerin büyük çoğunluğu dil, dilbilim ve anlambilim gibi alanlar üzerine telif edilmiş eserlerdi.

Kur'ân'ın anlaşılmasında karşılaşılan ve ifâde edilen bazı problemlere ve bunların cevaplarına, bunun yanında bizim bu konuyu seçmemize etkin olan hususlara, okuyucuyu siyak konusuna hazırlamak amacıyla giriş bölümü içerisinde yer verdik.

Siyâkın dil yönünden incelemesini çalışmamızın ilk bölümünün baş taraflarında yapmaya gayret ettik.

Ayrıca ilk bölümde siyak-sibak terimleri ile bunların Türkçedeki karşılığı üzerinde eleştirel olarak durmaya çalıştık.

İkinci bölümde ise, siyak yönünden Kur'ân'ın sınıflandırmasını yapmaya, bunları açıklayarak Kur'an'dan örneklerle incelemeye gayret ettik.

Son bölümde de çalışmamızın doğrudan Kur'ân'ın anlaşılması yönü ile ilgili olan, siyâkın olumlu katkıları üzerinde ve

ihmali sonucunda ortaya çıkan olumsuz tezâhürleri üzerinde durmaya çalıştık. Seçtiğimiz örneklerin genelde birkaç başlık altında değerlendirilebilir olması sebebiyle özellikle ilk kısımdaki sınıflandırmada bir hayli zorlandığımızı itiraf etmeliyiz. İkinci kısımda ise malzemesine sahip olduğumuz pek çok konu arasından en popüler olanlarından birkaçını seçtik ve siyak açısından incelemeye gayret ettik.

I. B Ö L Ü M

SİYAK KONUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Siyak, hemen her alanda varlığını gösteren bir konudur. Dolayısıyla konunun geniş bir platformda ele alınması faydalı olacaktır. Biz de çalışmamızın bu bölümünde konuyu çeşitli açılardan incelemeye ve ardından konumuzla ilgili esas literatür açısından *siyak* ve *sibak* terimlerinin eleştirel olarak tanımlarını yapmaya çalışacağız:

A. DİL AÇISINDAN BAĞLAM (Siyak) ÜZERİNE BAZI GENEL MÜLÂHAZALAR

İnsanların kelimenin tam anlamıyla karşılıklı bir iletişim içerisine girmeleri, yeryüzündeki varlıkları kadar eski tarihlere dayanmaktadır.

Bu iletişimin tahakkuku ve devamı için insanın sahip olduğu kendi cinsine özgü bir takım husûsiyetleri vardır. Bu husûsiyetlerin başında da *"dil"* gelmektedir.

Bilindiği gibi dil, *"insanlar arasındaki iletişimi sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden*

örülmüş ictimâî bir müessesedir."[1]

Yukarıda özel bir tanımını verdiğimiz dilin belki de en genel tanımı da şudur: *Göstermeyi kolaylaştırmak amacıyla ifâdelerin sistemli bir düzene sokulmasıdır.*[2]

Görüldüğü gibi bu tanım sadece Türkçe ve Arapça gibi dilleri değil, matematik ya da coğrafya ile ilgili işâretleri, mors ya da semafor (uzaktan işâretle konuşma) gibi alfabeleri ve yol işâretleri sistemini de içine almaktadır. Dil, parçalardan meydana gelen bir bütünü simgeleyen bir sistemdir. Bu sistemin parçaları arasındaki ilişkiyi tutarlı, anlaşılır ve dolayısıyla etkili kılan da gramer ve mantıki kuralların hakim olmasıdır.[3]

1. SİYAKLA İLGİLİ BAZI TERİMLER

Dil üzerinde kısaca durduktan sonra, bu dil sisteminin -dolayısıyla iletişimin- sağlıklı yürüyebilmesi için gerekli olan bazı teknik kavramlar üzerinde de biraz durmanın faydası olacağını düşünüyoruz. Çünkü üzerinde duracağımız bu teknik terimlerin oluşmasında siyâkın doğrudan etkili olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla dilbilimde bir hayli kullanılan ve mâhiyetleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen bu terimler net bir şekilde anlaşıldığı zaman siyak (bağlam) da net bir şekilde anlaşılacak ve mâhiyeti kavranmış olacaktır:

a) İFÂDE

İnsan faaliyetlerinin doğal belirtileri olan ve *"anlamanın"* işleyebilmesini sağlayan tek vasıta konumunda bulunan ifâde-

---

[1]Ergin, Muharrem, ***Türk Dil Bilgisi,*** 10. Baskı, İst. 1983,s.3

[2]Rickman, H.P., ***Anlama ve İnsan Bilimleri,*** çev. Mehmet Dağ, Ank. 1992, s.64.

[3]Aynı yer.

ler, duyularla algılanan fiziksel görüntülerdir.[4] Kâğıt üzerindeki satırlar, bir çiçek üzerindeki işâretler, bir parfümün dışa yansıyan kokusu, suç işlemiş birisinin yüzünün kızarması ve benzeri durumlar, hepsi birer ifâdedir.

İfâdeleri anlayabilmemiz ve algılayabilmemiz için, o ifâdelerin varlık sahasına çıktığı ve hangi alana ait olduğunu ortaya koyan sınıflandırıcı bağlamlarını (siyaklarını) göz önünde tutmamız gerekmektedir. Zira ifâdeler kendi başlarına duran ve tek başlarına bilinebilen parçalara ayrılmış (atomik) unsurlar değildir.[5]

Bu noktada, kabaca bir örnekle ifâdeyi, rafinerilerde işlenmek suretiyle benzin veya mazot gibi kullanılabilir hale getirilmiş olan damıtılmış petrole benzetebiliriz.

Buradan hareketle şu sonuca ulaşılabilir:

İletişimlerini sağlayabilmeleri için insanların ellerinde dil denen bir aygıt bulunmaktadır. Geniş mânâda dil denen bu vasıtanın, işlevini sürdürebilmesi için kullandığı ve üzerinden geçtiği alt birimler mevcuttur. Neticede bu alt birimlerin kullanılmasıyla iletişim ortaya çıkmaktadır.

İşte sözünü ettiğimiz bu alt birimlere *"ifâde"* adı verilmektedir. Yukarıda, somut bağlamlarında anlaşılması gerektiğini söylediğimiz ifâde denilen birimlerin aslında bu adı alabilmeleri somut bağlamlarda geçmelerine bağlıdır. Yeryüzünden fışkıran petrole benzin denilemeyeceği gibi bağlamlarla ilgisi olmayan bir dizime de ifâde denilmemektedir.

Aslında bu yargı yeterince açıktır. Zira bir sözcük, içinde geçtiği cümlede daha kesin ve bazen de daha farklı olarak an-

---

[4]Rickman, ***age.***, s. 6, 63.

[5]Mesela, Wittgenstein de aynı şeyi söylemektedir. bkz. Rickman, ***age.***, s. 109.

laşılır. Bunun gibi bir cümle de bir paragraf içinde, bir kitap da kendi üslûbu içinde anlaşılır.[6] Örneğin, çeşitli anlamları olan ümmet kelimesi şu bağlamlarda farklı anlamları içermektedir:

1- *"Bir müddet sonra hatırladı"*[7]

2- *"Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk"*[8]

3- *"Sizden hayra çağıran bir topluluk olsun"*[9]

Görüldüğü gibi ümmet terimi yukarıdaki bağlamların üçünde de farklı anlamları taşımakta ve ilk bağlamda süre, müddet, zaman; ikinci bağlamda din, inanç sistemi; üçüncü bağlamda ise, cemaat, topluluk anlamlarına gelmektedir.

Bu misali, üzerinde durmakta olduğumuz ifâde kavramına göre anlamaya çalıştığımızda şunu söyleyebiliriz:

Ümmet kelimesinin ifâde adını alabilmesi onun sözünü ettiğimiz bağlamlardaki durumuna bağlıdır. Zira, bağlamlardan koparılarak yalın hale getirilen ***ümmete*** ifâde değil, kelime adı verilmekte ve ilk anda, yukarıdaki anlamların hiçbirisine sahip olamamaktadır.

b) ANLAM

"Anlam" değişik bilim dallarında ve değişik eserlerde sık sık kullanılan ve sözü edilen bir kavramdır.

Bununla birlikte bu kavramın ne olduğu, niteliği ve tanımı konusunda dil bilimcileri arasında kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Üstelik bazıları anlam diye bir terimi kabul

---

[6] Bkz. Rickman, ***age.***, s. 58.

[7] *"Veddekera ba'de ümmetin"*. Bkz. Yusuf (12) : 45

[8] *"İnnâ vecednâ âbâenâ alâ ümmetin"* Bkz. ez-Zuhruf (43) : 22

[9] *"Veltekûn minkum ümmetün yed'ûne ile'l-hayri"*. Al-i İmrân (3) : 104

dahi etmemektedirler.[10]

Bir şeyin ilettiği, anlattığı ve gösterdiği işâret ve simgelerin tümü diye tanımlayabileceğimiz anlam terimi genel nitelikte ve değişik şeyleri anlatmak üzere kullanılan *çok-anlamlı* (polysemous) kavramlardan birisidir.

Anlam terimi günümüz Türkçesinde de bir kelime ve bir cümle için kullanıldığı gibi, bir davranış, bir hareket için de kullanılmaktadır.

Sözgelimi, *"El kaldırmanın anlamı söz istemektir."* cümlesinde el kaldırma eyleminin taşıdığı veya ilettiği bir anlamdan söz edilirken, *"Sözcüğün anlamını araştırmak"* cümlesinde de, kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcük olarak ortaya konan şey, mânâ ve tanım için kullanılmaktadır. *"Hayatına bir anlam vermek", "Benim için artık hiçbir anlam taşımıyor", "Günün anlamını belirten konuşmalar yapıldı"* cümleleri ise varoluş nedeni, bir şeyin değeri, önemi, amacı, onu doğrulayan, açıklayan şey, mânâ[11] adına kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, çok-anlamlı bir sözcüğün hangi anlamında kullanıldığı belli bir cümle ya da bu cümlenin yer aldığı metinle ve bu sözcüğün ait olduğu dilin bütün yapısıyla belirlenmektedir.

Sözcüğün, kullanıldığı bağlama göre kazandığı bu özel anlama da *"bağlamsal anlam"* denilebilir.

Örneğin, *"göz"* sözcüğünün *"gözü görmemek", "kaynağın gözü"* gibi farklı bağlamlarda kullanılan çeşitli bağlamsal anlamı bulunmaktadır.

Bunun gibi bir işâret veya bir fiilin anlamı da, onu öteki

---

[10] Aksan, Doğan, ***Anlambilimi ve Türk Anlambilimi,*** 2. Baskı, Ank. 1978 , s. 49 ; Lyons, John, ***Kuramsal Dilbilime Giriş,*** çev. Ahmet Kocaman, Ank. 1983, s. 360-361.

[11] Bkz. Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 49

fiillere, işâretlere ve vuku buldukları ortamlara bağladığımız zaman en azından daha bir açıklık ve kesinlik kazanmaktadır.[12] Hatta o işâret veya fiilin anlamı *"ancak bu yolla kesinlik kazanır"* da denilebilir.

Sözgelimi, top oynarken komşularının camını kıran bir çocuğun yüzünün kızarmasının bir hastalıktan veya bir başka şeyden dolayı değil de tamamen suçluluk psikolojisinden kaynaklandığını anlamamız buna bir örnektir.

Bununla birlikte Teo Grünberg'e göre bilgisel anlamı, içinde geçtiği bağlamlardan bağımsız olarak belirlenebilen ifâdeler (bilgisel-anlam birimleri) sadece önermelerdir.[13] Çünkü anlam-teorisi bakımından, bir önerme, bilgisel-anlamı, bağlamlarından bağımsız olarak belirlenebilen her hangi bir ifâde demektir.[14]

Anladığımız kadarıyla Grünberg'in bu görüşü genel olarak bilgi açısından doğru kabul edilse bile, önermenin anlamının değişik boyutları açısından kesinlik kazanması için bağlamlardan yine de bağımsız kalamayacağını düşünüyoruz. Sözgelimi, *"Ali bir insandır"* önermesinin, bize göre, Ali'nin aşırı bir şekilde dövüldüğü bir bağlamdaki anlaşılan mânâsı ile, önermeler konusunun işlendiği bir mantık dersindeki karşılığı veya vermek istedikleri mesaj -Grünberg'in ifadesiyle bilgisel anlamı- asla aynı değildir.

Çünkü hiç şüphe yoktur ki, bir önermenin doğruluğu o önermenin anlamına bağlıdır. Hatta önermenin anlamı, doğruluğunun belirlenmesindeki zorunlu şarttır. Ancak, genel olarak bu

---

[12]Rickman, ***age.***, s. 31.

[13]Grünberg, Teo, ***Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme,*** Ank. 1970, s.1.

[14]***Age.***, s. 214

şartın sadece gerekli olup yeterli olmadığını söyleyebiliriz.[15] Bu anlamın da ortaya çıkmasında bağlamın katkısının hiç de az olmadığı gerçeği unutulmamalıdır.

Hatta Muhammed Arkoun; *"Yalıtılmış olgulardan (ses, sözcükler, cümlecik, cümle) hareket etmek yerine, kendi bütünlüğü içinde* ***metni iç ilişkiler*** *sistemi olarak değerlendirmek gerekir.* ***Anlam*** *bu ilişkilerin düzeyindedir. bütünlük içinde yapmacık bir şekilde yalıtılmış birimlerin değil."*[16] sözleriyle, bağlamdan koparılmış bir metnin anlamına ulaşılamayacağını ifâde etmektedir.

Ayrıca terimlerle genel olarak çağrışım yaptırdıkları anlam veya anlamlar arasında da bir ilişki ve bağıntının bulunduğu görülmektedir. Sözgelimi "kitap" terimini duyduğumuz an zihnimizde sayfaları ve yazıları olan bir mefhûmun canlanması buna bir örnektir.

İşte her hangi bir terim ile o terimin "anlam"ı arasındaki bu bağlantıya da anlam-bağlantısı denmektedir.[17]

Dilsel birimlerin anlamını ve birleşimlerini daha genel bir ifâdeyle, doğrudan doğruya *"anlam"*ı[18] inceleyen bilim dalına da ***"anlambilimi"*** adı verilmektedir.[19]

---

[15] ***Age.***, s. 2

[16] Arkoun, Muhammed, ***"Kur'an'ı Nasıl Okumalı"***, çev. Ahmet Zeki Ünal, İslami Araştırmalar, c. 7, S. 3-4, 1994, s. 249.

[17] ***Age.***, s. 43

[18] Aksan, ***Anlambilimi***, s. 49 ; ***Her Yönüyle Dil***, 4. Baskı, Ank. 1990, I, 30-31 ; Lyons, ***age.***, s. 358

[19] Konuyla ilgili olarak Doğan Aksan şunları söylemektedir: Reising ve Breal'den günümüze kadar yayımlanan yüzlerce çalışma içinde, anlamın çeşitli yönlerini anlatmaya çalışan incelemeler, anlamın türlerini saptamaya yönelen denemeler vardır. Meselâ bunlardan birkaç tanesi şunlardır: Ogden-Richards, ***The Meaning of Meaning, A***

c) **KAPSAM**

Genellikle bir ad çeşitli kavramları yansıtabilir. Bir başka ifâdeyle bir sözcüğe bağlı birden fazla kavram ve anlam olabilir.

İşte kelimenin cümle içinde ilgi öğesi ve konuya göre yansıttığı ve ancak öteki kelimelerin vasıtasıyla ve onların varlığıyla kesinleşen ve beliren bu kavramların her birine kapsam denmektedir.[20]

Çeşitli eserlerinde kapsam konusuna değindiği ifâde edilen St. Ullmann'ın kapsam anlayışı da yaklaşık olarak aynıdır. Ona göre kapsam *"kelimelerin birlikte bulunduğu öğelerle teşkil ettiği ve bu öğelerin etkisi altında bulunan anlam"*dır.[21]

Bu bağlamda, *"sözcüğün anlamını araştırmayın, kullanımını araştırın"* diyen Wittgenstein'in etkili bu sözü hatırlanabilir.[22]

Kelime denen ses birleşiminin kavramla sıkı sıkıya bağlı olduğu bir gerçektir.[23] Gerçi değişik bağlamlar içerisinde kavramların değiştiği -üstelik bazı durumlarda aralarındaki farklılığın son derece fazla olduğu- gerçeği hatırlatılarak bu görüşe karşı da çıkılabilir.

Ancak biz, farklı bağlamlar içerisinde bir kelimenin anlamı

Study of the İnfluence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism, London 1936 ; St. Ullmann, ***Grundzüge der Semantik,*** Oxford 1957, s. 61-68,279-281; Ahmanova, Slovar, ***Linguistiçeskih terminov,*** Moskva 1966, "znaçenie" maddesi, s. 160-164. bkz. Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 49.

[20] Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 65

[21] Aynı yer.

[22] Lyons, ***age.,*** s. 367.

[23] Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 55.

ne kadar değişirse değişsin yine de asli anlamıyla dolaylı da olsa bir bağlantı içerisinde olduğunu kabul etmekteyiz.

Örneğin Kur'ân'ı Kerim'de geçen küfür ve kâfir terimleri ile çiftçi mânâsına gelen *küffâr* terimi aynı kökten gelmektedir. Görünüşte, aralarında hiçbir ilgi ve alaka görünmemesine karşın yine de kök itibariyle bir ilişkileri bulunmaktadır. Şöyle ki: Küfr, sözlükte gizlemek ve örtmek demektir. Taneyi toprağın altına gizlediği için çiftçiye kâfir dendiği gibi, insanları ve eşyaları örttüğü için geceye de kâfir denir.[24]

Sözgelimi *(Kemeseli gaysin a'cebe'l-küffâra nebâtühû)* âyetindeki[25] el-küffâr kelimesi âyetin siyâkından da anlaşıldığı gibi *çiftçi* mânâsındadır. Fakat Kur'an semantiği bu kelimeyi, Allah'ın gönderdiği ilâhî rehberliğe ve ahirete iman etmeyi terketmek suretiyle Yaratıcısına karşı nankörlük etmek anlamında kullanmıştır.[26] Dînî açıdan kâfir, Allah'ın nimetlerini yok sayarak veya çiftçinin taneyi toprağın altına gömdüğü ve örttüğü gibi gizleyerek inkâra saplandığı, nankör olduğu için bu ismi almıştır.

Küfr kökünden gelen kullanımların hemen hepsinde sözünü ettiğimiz örtmek ve gizlemek mânâları bulunmaktadır.

Şu halde, kelimenin anlamından söz etmek ve onun yansıttığı kavramları teker teker anlam olarak düşünmek yanlış olmayacaktır.[27]

Ancak A. Rosetti gibi bazı dilciler bu düşünceye itiraz et-

---

[24]er-Râğıb el-Isfehânî, ***el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân,*** Mısır 1324, s. 447.

[25]*"Bitkisi, kâfirlerin hoşuna giden yağmur gibi ..."* bkz. el-Hadid (57) : 20.

[26]Bkz. Ateş, Süleyman, ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,*** İst. 1988, I, 103.

[27]Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 55.

mekte ve kelimenin ancak kapsamla var olduğunu, dolayısıyla kendi başına hiçbir şey sayılamayacağını iddia etmektedirler.[28]

Ancak biz, kelimenin değişik bağlamlarda kök mânâsı veya mânâlarından tamamen kopmaksızın bir takım değişikliklere uğradığı gerçeğini kabul etmenin, kelimenin ancak kapsamla var olduğunu, kendi kendine hiçbir şey sayılamayacağı görüşüne katılmayı da kesinlikle gerektirmeyeceğini düşünüyoruz.

Üstelik hadise Rosetti'nin dediği gibi olsaydı St. Ullmann'ın da haklı olarak ifâde ettiği gibi bu taktirde bir sözlük yazmak nasıl mümkün olacaktı?[29]

Bazı yazarlara göre de kelimenin kapsamı, anlam kavramını aşmıştır. Sözgelimi L. Weisgerber ve çevresindeki bilim adamlarının yaptıkları çalışmalarda anlam kavramı ve terimi bir yana bırakılmakta, bunun yerine kelimenin kapsamı benimsenmektedir.[30]

Buna karşın E. Leisi'ye göre ise anlam da kapsam da aynı şeyi ifâde etmektedir.[31]

Bize göre anlam ile kapsamın tamamen aynı ya da tamamen farklı şeyler olduğunu söylemek doğru olmayabilir.

Çünkü çok değişik bağlamlarda ortaya çıkabilecek bir durum her iki uç görüşü de geçersiz kılabilir.

Aslında önemli olan husus, hangisi diğerini aşar veya aşmalıdır probleminden çok, siyâkın kelimenin kapsamı üzerindeki rolüne dikkatlerin çekilmiş olmasıdır.

Örneğin Türkçede *"er"* sözcüğünün *"bu iş er geç olacak"*

---

[28] ***Age.***, s. 65.

[29] Bkz. aynı yer.

[30] ***Age.***, s. 66.

[31] Aynı yer.

bağlamındaki anlamı *"erkendir"* ama *"bu mangada on er vardır"* bağlamındaki anlamı *"rütbesiz askerdir"*.(er)[32]

Aynı şekilde, Türçede kahve kelimesinin dört ayrı anlamı vardır: 1. "Kahve bitkisinin çekirdeği" ; 2. "Kavrulmuş, öğütülmüş, pişirilmiş hale gelmiş kahve çekirdeği" ; 3. "Bu çekirdekten yapılan bir içecek" ; 4. "Kahvehane". Meselâ:

I- O kahvede halis kahveden mis gibi bir kahve içtik
4 2 3

II- O kahvede mutlaka nohut vardır
2

III- Yıllardır kahveyi hep orta şekerli alırım.
3

Birinci cümlede kahve üç ayrı anlamda kullanılmaktadır. İlk kahvenin anlamı (4), ancak ötekiler okunduktan ve içtik yüklemi duyulduktan sonra belirginleşmektedir. İkinci kahvenin 2. anlamı taşıdığı, ancak halis sıfatıyla belli olmaktayken üçüncü kahve kelimesi ise mis gibi sıfat öbeğiyle, anlamca kesinleşmektedir. Eğer bunun yerine mis gibi kahve koktu denildiğini duyacak olsaydık zihnimizde beliren, ***içilen kahve*** (3) değil, ***kavrulmuş öğütülmüş kahve*** (2) olacaktı. Çünkü daha çok bu tür kahvenin koktuğu bilinmektedir.

İkinci cümledeki kahvenin, ***kavrulmuş, öğütülmüş kahve*** anlamına geldiği ancak nohut kelimesi geçtikten, nohutun kavrulmuş, öğütülmüş kahveye karıştırılabileceği bir anda düşünüldükten, üçüncü cümledeki kahvenin içilecek kahve olduğu ise orta şekerli ifâdesi geçtikten sonra zihinde belirmektedir. Bu örneklerdeki durum, cümle kuruluşu bakımından değişik, kelime türlerinin sırası bozulmuş dizelerin zihinde çözülüşüne

[32]Bkz. Grünberg, ***age.***, s. 44.

benzemektedir. *Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini* ya da *Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini* gibi.[33] Bir başka örnek olarak da mevlâ kelimesinin aşağıdaki bağlamlarda taşıdığı anlamları verebiliriz.

1. *"Doğrusu ben, benden sonra yerime geçecek olan mevâlînin* (iyi hareket etmeyeceklerinden) *korktum."*[34]

Âyette geçen *mevâlî, mevlâ* kelimesinin çoğulu olup bu siyakta *akrabalar* mânâsına gelmektedir.

2. Hz.Peygamber (SAV) şöyle buyurdu:

"Mevlâsının izni olmadan evlenen her hangi bir kadının nikâhı batıldır."[35]

Hadisde geçen *mevlâ* kelimesi de *velî* anlamına gelmektedir.

3. *"Bu böyledir. Çünkü Allah inananların mevlâsıdır. Kâfirlerin ise mevlâları yoktur."*[36]

Bu âyette de *mevlâ, koruyucu* anlamına gelmektedir.

Açıkça görüldüğü gibi terimin yansıttığı çeşitli kavramlardan birinin kesinleşmesi, konuşma sırasında veya metinde üzerinde durulan konuya bağlı bulunmaktadır. Fakat burada birinci

---

[33] Aksan, ***Anlambilimi***, s. 67-68.

[34] Meryem (19) : 5.

[35] Ahmed b. Hanbel, ***el-Müsned***, 5. Baskı, Beyrut 1985, c. VI, s. 47, 66; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, ***es-Sünen***, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd, İst., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Nikâh, Bâbun fi'l-Veliyyi, h. no:2083, (c.II, s.229). Ayrıca bkz. el-Hindî, Ali el-Müttakî, ***Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl***, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985, c. XVI, s. 309-310, Hadis no: 44643-44644-44647.

[36] Muhammed (47) : 11.

derecede önemli olan öğe, kelimenin birlikte bulunduğu konuşmada ve yazıda onunla birlikte kullanılan öteki kelimeler, daha doğrusu kavramlardır.[37]

İşte bunun gibi, bağlam aracıyla kesinleşen her kavrama, bir diğer deyişle, kelimenin bir sözlükte sıralanabilecek anlamlarından her birine kapsam denmektedir.[38]

d) ANLAMA

Çalışmanın başından bu yana sözü edilen iletişimin varlık alanına çıkabilmesinin en önemli gereklerinden birisi de kuşkusuz *anlama*dır. Anlama, insanla ilgili araştırmalar yapan ve onu anlamaya çalışan insan bilimlerinin[39] felsefi kuramının temelini teşkil etmektedir.[40]

Anlamayı, *kapsamlı karşılığıyla bir ifâdenin mesajını - vermek istediğini veya vermek istediğinden daha fazlasını*[41]*- almak veya algılamak* diye tanımlarsak[42] umarız yanılmış ol-

---

37 Aksan, ***Anlambilimi,*** s. 67.

38 Age., s. 66-67 ; Ayrıca bkz. Bayrav, Süheyla, ***Filolojinin Oluşumu,*** İst. 1975, s. 131.

39 Rickman, ***age.,*** s. 11.

40 ***Age.,*** s. 4.

41 Mesajın vermek istediğinden daha fazlasını almak şeklindeki kaydın -deyiş yerindeyse- ahlâkî olup olmadığı tartışılabilir ancak bizâtihî anlama konusunun içinde geçtiği kadarıyla itiraz edilmemelidir diye düşünüyoruz.

42 Tanımdaki ifâde sözcüğüne *kapsamlı karşılığıyla* kaydının konması, ifâdeyi sadece fizyolojik bir organımız olan dilden dökülen anlamlı mesajlar olarak anlama yanılgısına düşülmemesi içindir. Yine tanıma ifâdenin *vermek istediği veya vermek istediğinden daha fazlasını* kaydını da şunun için koyduk: Tanımın, insanın dış dünyanın öğrenmesini istemediği ifâdeleri de bünyesinde taşımaşını istedik. Sözgelimi, âmirine her hangi bir sebepten dolayı kızmış olan bir memurun

mayız.[43]

Bir başka deyişle anlama, her hangi bir ifâdenin işâret ettiği zihinsel bir içeriğin kavranması ve algılanmasıdır.[44]

Dilthey'e göre ise ***duyularımıza dışarıdan verilen göstergeler aracılığıyla içerdekini tanıma sürecine anlama (understanding) adı verilir.***[45]

Anlamanın gerçekleşmesi sonucu bir bilgi edinme işlemi de ortaya çıkmaktadır. Gadamer'in deyişiyle, biz bir metni okurken, onu *anlamak* isterken, hep beklediğimiz şey, onun bizi bir şey hakkında bilgilendireceğidir.[46] Buradan hareketle belki de ***bilgi edinmenin şartı anlamadır*** diyebiliriz. Gerçi Dilthey'in anlamayı başlı başına bir bilgi metodu olarak gözönünde tutması bu tezimizi desteklemektedir[47] ancak anlamanın, bilinçli ya da bilinçsiz gerçekleşmesi sonucunda bir bilgi edinimi ola-

---

kızgınlığını âmirine hissettirmek istememesine karşın konuşurken sesinin titreyerek çıkması da bir ifâde olup sözünü ettiğimiz gerekçeye bir örnek niteliği taşımaktadır.

[43] İnsan bilimleri gibi mânevî bilimlerin metodu olarak anlama ise: kendi yaşantımızın subjektif sınırları içinden dışarı taşmak, kendi hayat mekanlarımızı aşarak başkalarını içten yaşamak, insanlık dünyasının bilgisini yaşayarak kavramaktır. Bkz. Birand, Kamıran, ***Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi,*** Ank. 1954, s. 29.

[44] Rickman, ***age.,*** s. 42.

[45] Kasapoğlu, M. Aytül, ***"Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları"***, Felsefe Dünyası, S. 5, Ekim 1992, s. 60.

[46] Gadamer, Hans-Georg, ***"Tarih Bilinci Sorunu"***, (***Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*** adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, I. Baskı, Hürriyet yay., s. 102.

[47] Birand, Kamıran, ***Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama,*** Ank. 1960, s. 24.

yının ortaya çıkması iddiamızın dışındadır.

Bunun yanında *anlama*nın sağlıklı olarak gerçekleşmesinde önceden bilgi birikimine sahip olmanın katkısı inkar edilemez. Sözgelimi birinin, motor-araba servisiyle ilgili bir konuşmayı izleyebilmesi için motor hakkında bilgi sahibi olmasının gerekliliği yadırganmamalıdır. Motor aksâmı ne kadar iyi bilinirse konuşma o kadar iyi anlaşılır. Bu düşünce tüm yaygın hususlara tatbik edilebilir. Zaten Gadamer de, *anlama*nın ödülünün, sahip olunan önbilgilerin ya da şartlanmaların nesne tarafından doğrulanması olduğunu ifade etmekle,[48] -bir anlamda- *anlama*da önbilgilerin önemini vurgulamış olmaktadır.

Sözgelimi bir dili anlayarak kullanmak için kavramlara sahip olmanın şart olduğu bir gerçektir. Ancak, kavramlara sahip olmamız yeteneklerimizin bir neticesi görülse de gerçekte bir şeyi bilmemizin fonksiyonu olduğu unutulmamalıdır.

O halde anlama, bir şeyin mantıkî olarak bilinmesi ile ilgilidir. Bununla birlikte biz, bir şeyi anlamak için o konuda mutlaka bilgi sahibi olmanın zorunlu olmadığını düşünüyoruz. Kuşkusuz bir konuda bilgi sahibi olmanın o konuyu anlamadaki katkısının inkar edilemeyeceğini kabul etmekteyiz.[49] Ancak bunun *anlama* için zorunlu bir şart olarak ileri sürülmesinin doğru olmadığını düşünmekteyiz.

Anlamanın veya Rickman'ın tezine göre bilgi ediniminin gerçekleşmesi için epistemoloji (bilgi nazariyesi) ile ilgili üç şart bulunmaktadır:

1. İnsan tabiatını tanımak,
2. Kültürel ortam hakkında bilgi sahibi olmak,

---

[48]Gadamer, *age.*, s. 101.

[49]Bkz. Downie, R.S., ***"Knowing and Understanding"***, Mind, (A Quarterly Review) c. 71, S. 282, 1962, s. 238, 240.

3. Bağlamı bilmek.[50]

Bu şartlar neticesi gerçekleşen anlama, şu iki yöntemin izlenmesiyle elde edilmiştir:

1. Doğrudan gözlem yoluyla anlama (Actual Understanding) Örneğin, bağıran bir kişinin öfkesinin yüz ifâdesinden anlaşılması dolaysız bir anlamadır.

2. Açıklayıcı ve motivasyonel anlama (Explanatory or Motivational Understanding). Bu anlama türünde eylemi, davranışları, yer aldıkları anlam bağıntısı ve güdüleri bakımından kavrama söz konusudur.[51]

Anlamanın bu iki yönü Rickman'ın işâret ettiği aşağıdaki örnekten sonra daha iyi anlaşılacaktır:

"Smith odama hızla girer ve yumruğunu hızla masaya vurur. Bu durum benim için anlamlıdır, çünkü ben birini görmekteyim, onu eski bir dost olarak tanımaktayım ve onun bu davranışının önceden tasarlanmış bir öfkenin ifâdesi olduğunu kavramaktayım. Eğer bu olaylardan biri ya da hepsi kaldırılırsa, durum tamamıyla farklı görünecektir; masaya vurulan ani ve nedensiz bir yumruk, bütünüyle hayret verici bir davranış olurdu. Tamamıyla yabancı biri öfkeyle içeriye girmiş olsaydı, yine durumu oldukça anlaşılmaz bir şey olarak görecektim. Son olarak dostum, önceden tasarladığı bir hareketi yapmak yerine, bir kaza eseri olarak masaya vurmuş olsaydı, durumun daha az bir anlamı olurdu.

Durumun farklı özellikleri ne ölçüde aynı yöne işâret ediyorsa, o ölçüde daha çok anlamlı ya da daha az anlamlı olur.

---

[50]Rickman, ***age.***, s. 60 ; Ayrıca bu üç şart hakkında geniş bilgi için bkz. ***age.***, s. 52-62.

[51]Örneğin, M. Weber de bu tür bir ayırıma gitmektedir. Bkz. Kasapoğlu, ***age.***, 62.

Dostum yalnızca yumruğunu indirmemekte, aynı zamanda kaşlarını çatıp dudaklarını da sıkmaktadır. Bu farklı ifâdeler birbirlerini destekler ve tamamlar.

Bunun yerine onlar çelişik duyguları gösterseydi, sözgelişi, dostça bir gülümseme öfkeli bir darbeyle birlikte bulunsaydı, yine şaşırmış olacaktım. Aynı durum daha geniş bağlamlar için de geçerli olabilir. Eğer ben son günlerde Smith'in horlandığını, aşağılandığını ya da hüsrana uğradığını biliyorsam, ortaya çıkan o durum daha da anlam kazanır. Öte yandan yeni terfi etmiş ya da sevdiği kızla evlenmişse, ortaya çıkan o durumu anlamak biraz güçleşir.'[52]

Gerçekten kaşları çatık, yüzü asık bir insanın gelerek hızla yumruğunu masaya vurmasından o insanın kızgın olduğu anlaşılır. Olayın bu kadarını anlamak için o insanın kim olduğunu bilmemize gerek yoktur. Ama gerçekten o kimsenin kim olduğunu biliyorsak ve son günlerde başına gelen sıkıntılı durumların da farkındaysak onun kızgınlık halinde olduğunu daha kesin ve kapsamlı bir şekilde anlayabiliriz.

Şu halde rasyonel anlamanın bir diğer deyişle açıklayıcı ve motivasyonel anlamanın diğer anlama tipinden daha emin ve daha sağlam olduğunu söyleyebiliriz.[53]

e) YORUMLAMA (HERMENEUTİCS)

Özellikle son bir buçuk asırdan beri oldukça değişik anlamlarda kullanıldığı görülen hermeneutics teriminin, aslında dikkatli bir incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir. Bir şeyi açıklamak, bir mesajı haber vermek, bir görüşü nakletmek, ifâde etmek ya da deşifre etmek gibi mânâlara gelen ***hermeneutics***

---

[52] Rickman, ***age.***, s. 28-29.

[53] Bu görüşümüzü M. Weber de vurgulamaktadır. Bkz. Kasapoğlu, ***age.***, s. 62.

terimi, Yunanca ***hermeneuein*** fiilinden türemiştir[54] Terimin özellikle *hermeneutic* şeklindeki tekil formu, Wilhelm Dilthey, Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricoeur gibi yirminci yüzyıl düşünürleri tarafından baskın olarak kullanılmaktadır.[55]

Hermeneutics teriminin Batı'da biri dar diğeri daha geniş olmak üzere kullanıldığı iki bağlamı bulunmaktadır:

1. Kitab-ı Mukaddes'in mânevî yönünü bulup yorumlamakla ilgili Hıristiyan teolojisinde bir disiplindir. Bu disipline göre hedef, İncil'in her nesle hitap edecek şekilde anlaşılmasının sağlanmasıdır.

2. Daha genel olarak insanın eylem, söz, ürün ve kurumlarının önemini anlama ve yorumlama sanatı, becerisi ya da teorisine bu ad verilmektedir.[56]

Reformasyon döneminin ardından, yani onyedinci yüzyıl sıralarında bu kavram yeni yeni ilk maddede sözünü ettiğimiz Kitab-ı Mukaddes metinleriyle ilgili çeşitli kitapların başlıklarında görünmeye başladı. Bu noktada terimin, hıristiyan teolojisinin bir alt kategorisine işaret etmekte olduğu anlaşılmaktadır.[57]

Bu anlamda XIX. yüzyılın sonlarında hermeneutics teriminin teolojiden felsefeye geçmesine sebep olan W. Dilthey'e[58] göre hermeneutik, *yazılı yapıtların yorum sanat bilgisidir.* Ay-

---

[54] McAuliffe, Jane Dammen, ***"Quranic Hermeneutics: The Views of al-Tabari and Ibn Kathir",*** Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an, ed. Andrew Rippin, Oxford 1988, s. 46 ; ***Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,*** İst. 1990, II, 150.

[55] McAuliffe, ***age.,*** s. 47.

[56] ***Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,*** II, 149.

[57] Bkz. McAuliffe, ***age.,*** s. 47.

[58] ***Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,*** II, 149.

rıca hermeneutik bilimi, hayatî önem taşıyan yapıtların yorumu ile ilgili farklı düşüncelerin savaşından ve yorum sanatının kurallarını temellendirmek için duyulan şiddetli ihtiyaçtan doğmuştur.[59]

Hatta Dilthey'in **was ist Hermeneutik** adlı yazısında hermeneutiğin hedefinin ***bir yazarı onun kendi nefsini anladığından daha iyi anlamak*** olduğunu ileri sürdüğü ifâde edilmektedir. Ayrıca Dilthey'den bu yana bu söz, hermeneutikde bir kural olarak yerleşmiş, edebiyat ve felsefe ile ilgili olan eserlerin yorumlanmasında çok defa bu eserlerin yazarlarını, onların kendi kendilerini anladıklarından daha iyi anlamak mânâsında söz konusu edilmiştir.[60]

Dilthey ve Weber'den sonra yine bir Alman filozofu olan ve yorumlama bilimi modern hermeneutiğin babası kabul edilen Hans-George Gadamer de *anlamak her zaman yorumlamaktır* demek suretiyle anlama ve yorumlama tartışmasına farklı bir boyut kazandırmış oldu. Ama diğer tarafdan Dilthey ise *anlamadan yorum yapılamaz* diyerek yorumun anlamaya bağlı olduğunu ifâde etmekle birlikte bu iki olgunun aynı şeyler olmadığını savunmaktaydı.[61]

Aslında incelendiği taktirde, gerek Dilthey ve gerekse Gadamer'in anlama ve yorumlamaya dair görüşleri arasındaki yukarıda sözünü ettiğimiz farklılığın, anlamanın sadece bir yöntem olarak görülmesinin yeterli olup olmadığı noktasında odaklaştığı görülmektedir.[62]

Mesela Gadamer'in üzerinde önemle durduğu temel nokta şudur:

---

[59]Kasapoğlu, ***age.***, s. 60.

[60]Birand, ***Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama***, s. 31.

[61]Kasapoğlu, ***age.***, s. 63.

[62]Bunun için bkz. ***age.***, s. 60, 63.

"Anlama, bizim kendi anlama ufkumuzu ya da düşünce dairemizi unutma ve kendimizi o yabancı yapıt veya toplumun yerine koyma meselesi değil, bizimki ile onların düşünce dairesi ufkunun birleşmesi veya birbiri içinde erimesidir."[63]

Buna göre hermeneutiğin görevi, bir metni incelerken ortaya çıkan gerilimin farkına varılmasını sağlamaktır. Zira metni okurken geçmiş (metnin yazıldığı, oluştuğu dönem) ile şimdiki zamanın (okuma anının) karşılaşması söz konusudur. Anlama olgusunun gerçekleşmesi esnasında ise bu farklı ufuklar bütünleşir. Sonuçta tarihsel ufuk hem yeniden kurulur hem de anlama anıyla tamamen bütünleştiğinden dolayı ortadan kalkar.

Böylelikle Gadamer, bir kez daha anlama-yorumlama-uygulamanın tek bir işlem olduğunu vurgulamış olmaktadır. Zira ona göre yorum, anlamanın dışlaşmış biçiminden başka bir şey değildir.[64]

Hermeneutik girişimin kişide bırakacağı bilinç üzerinde ciddi olarak duran Gadamer'e göre hermeneutik tutumla oluşan bilinç, bize kendi ufkumuzun dışından gelen şeylerin kökenlerine ve sahip olduğumuz görüş ve önyargılarımıza tümüyle yabancı özelliklerine karşı açık olmamızdır. Burada kesinlikle kendi bilgilerimizi ve önyargılarımızı yok saymak gibi bir tutum içerisine girmemiz istenmemektedir. Gerçekte böyle bir şey istense bile, zaten mümkün de değildir. O halde Gadamer'e göre, hermeneutik süreçte yapılması gereken şey, *kendi görüş ve önyargılarımızın tam bilincinde olmak ve böylece onların aşırılıklarını yontmak.* Ancak bu tavır içerisinde olabilirsek, bir metin bize gerçekten değişik ve sahih bir varlık olarak gözükebilir ve kendi gerçeğini bizim önyargılarımızın barikatlarını

---

[63] Bkz. Kasapoğlu, *age.,* s. 64; Ayrıca anlam olarak bkz. Gadamer, *age.,* s. 102.

[64] Kasapoğlu, *age.,* s. 64.

aşarak gösterebilir.[65]

Yorumun karakteri ile ilgili tartışmaya Rickman da şu örneğiyle katılıyor:

"Eğer biz bir kimseyi postacı giysisi içinde mektup dağıtırken görür ve işte postacı geliyor dersek, bu bir yorum değildir. Fakat bir adamı uzaktan tanıyamayacağımız bir giysi içinde kapıyı çalarken görür ve onun postacı olabileceği sonucuna varırsak, bu bir yorumdur. Burada kanıt eksiktir yanılabiliriz de; o izinli bir asker olabilir veya soruşturma yapan bir polis de olabilir..."[66]

Örnekten de açıkça anlaşıldığı gibi Rickman'a göre yorum, kesinliğe ulaşmayan tahminî ve zannî çıkarımlara (istidlâl) denmektedir.

Bütün bunlar bir yana, anlama ile yorumlama arasında bir fark olup olmadığı konusundaki tartışmaya girmek istemiyoruz ancak uygulamanın ise tamamen o ikisinden ayrı olduğu görüşünü benimsemekteyiz.

Meselâ: bir sihirbazın parayı nereye gizlediğini ve belli etmeden oradan nasıl çıkardığını anlatsa biz de hadiseyi gâyet açık bir şekilde anlasak acaba o hokkabazın yaptığı işi yapabilecek miyiz? Bunun cevabı, el çabukluğu maharetini kazanmadan hayır olacaktır. Zira bir şeyin nasıl olduğunu anlamak ayrı bir konu onu uygulamak ise daha ayrı bir konudur.[67]

Yorum konusuyla ilgili olarak özne-nesne ya da öznellik-nesnellik boyutu ayırımı yapan Schleiermacher, tümün parçadan yola çıkılarak ve aralarında bir uyum sağlanarak anlaşılabi-

---

[65]Bkz. Gadamer, ***age.,*** s. 102.

[66]Rickman, ***age.,*** s. 17.

[67]Downie de görüşümüzü verdiği bu örnekle vurgulamaktadır. Bkz. Downie, ***age.,*** s. 237.

leceğini savunur. Bu alanda ***Hermeneutik Daire*** fikrini ortaya atan da kendisidir. Ona göre hermeneutiğin ana kurallarından biri uyuşumun sağlanmasıdır ve bu uyum olmaksızın doğru anlama gerçekleşemez. Bir başka deyişle söylenecek olursa, parça ile tümün oluşturduğu hermeneutik dairede bir nesnel bir de öznel boyut söz konusudur. Schleiermacher'in konuyla ilgili yaklaşımı üç adımda özetlenebilir.

1. Anlama varmak için nasıl ki bir sözcüğün, yazarın eserinin bağlamı içine oturtulması gerekiyorsa, her metni de yazarın tüm eserlerinin içine oturtmak gereklidir.

2. Aynı şekilde yazarın eserlerini söz konusu edebî türlerin içine, giderek edebiyatın tümü içine oturtmalıdır. Bu da işin nesnel boyutu olmaktadır.

3. Diğer taraftan aynı metni, eseri ortaya koyma sürecinin bir ânının ifâdesi olma açısından yazarın mânevî yaşantısının içinde belirlemelidir.

Görüldüğü gibi Schleiermacher'e göre ancak böylelikle işin öznel ve nesnel boyutlarını içeren bir daire devrini tamamladığında yani ***hermeneutik daire*** oluştuğunda anlama varılabilmektedir.[68]

Aynı hermenötik kuralı yoğun bir biçimde *anlama*nın merkezine koyan bilim adamlarından birisi de Gadamer'dir. Kendisi bütün ile parça arasındaki bu dairesel ilişkiyi *"bütünü ayrıntılar, ayrıntıları da bütün bağlamında anlamak zorundayız"* diye ifâde etmektedir.[69]

Son olarak da *her hangi bir yorumun uygun ve yerinde ol-*

---

[68] Kasapoğlu, ***age.***, s. 61; Ayrıca bkz. Gadamer, ***age.***, s. 99.

[69] Göka, Erol - Topçuoğlu, Abdullah - Aktay, Yasin, ***Önce Söz Vardı (Yorumsamacılık üzerine bir deneme)***, Ankara 1996, Vadi yay. s.50.

duğunun ölçütü nedir? sorusuna cevap aramaya çalışalım.

Buna cevap olarak bizim de katıldığımız şu ifâde öngörülebilir:

"Bir metin yorumu, metnin vermek istediğini muhafaza etmeye çalıştığı sürece, iyi bir yorum olarak değerlendirilebilir."[70]

Bütün bu anlattıklarımızdan sonra aslında, hermenötik kavramının bizim *tefsir usulü* dediğimiz bir takım yorumlama ilkeleri ve kuralları anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim yorumlama ameliyesi bilindiği gibi, teorik ve pratik olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Yorumun pratik yönüne Batı'da, *şerh, te'vil ve tefsir etmek* anlamlarına gelen *to exegesis* fiiliyle işaret edilirken, *hermeneutics* terimiyle de, pratik yorumlamanın amaçları ve kriterlerine göndermede bulunulmaktadır. Bu anlamda yorumlama işine girişecek olan bir kimsenin, önceden tedarik ederek donanımına sahip olması gereken bir takım kurallar, ön hazırlıklar, çalışmalar vs. hermeneutics kavramının kapsamına girmektedir.[71]

Şu halde yorum işlemine girişen bir kimsenin aşağıdaki hususları açıklığa kavuşturması kuşkusuz yararlı olacaktır:

"-- Okuma nedir? Nasıl yapılır?

-- Dînî metinlerin hususiyeti nedir? Günlük dilden han-gi şekilde farklılaşır? Nasıl okunur?

-- Anlama nedir? Anlamlandırma nedir? Nasıl yapılır? Ne gibi çalışmalara katlanmak gerekir?

-- Yorumlama nedir? Yorumlamanın açıklamadan farkı

---

[70] Bkz. Jansen, J.J.G., ***Kur'an'a Yaklaşımlar,*** çev. Halilrahman Açar, Ank. 1993, s. XII (çevirenin notları)

[71] McAuliffe, ***age.,*** s. 47.

nedir? Neler yorumlanabilir? Yorumlamanın değişkenleri, dinamikleri, güçlükleri, fayda-zarar ve tehlikeleri, sınırları nelerdir?

-- Din dilinin; dini metni anlamada ve yorumlamada ortaya çıkardığı sorunlar, genel yorumlama sorunlarıyla birlikte nasıl çözülecektir? Bu sorunları çözmede her hangi bir yorumlama mantığına ve yöntemine sahip midir?"[72]

2. SİYAK (BAĞLAM) İLİŞKİLERİ

Çalışmamızın buraya kadar üzerinde durduğumuz kısmında sözünü ettiğimiz bağlamın etki alanlarının bir kısmı üzerinde durmaya çalıştık ve incelediğimiz bu noktalarla okuyucuyu *bağlam* konusuna hazırlamaya çalıştık.

Bu başlık altında da, genel olarak bağlam üzerinde duracak ve başka ayrıntılarını ve esasen bizim konumuzla yani Kur'ân-ı Kerim'le ilgili yönlerini ilerdeki bölümlerde incelemeye çalışacağız.

Metodoloji, bilgi edinmemizi sağlayan yöntemlerin incelenmesidir. Epistemoloji ise, bilgi edinmenin temel koşullarıyla ilgilenen bilim dalıdır.[73]

Buna göre epistemoloji ya da bilgi nazariyesi, felsefenin, bilginin nasıl mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışan dalıdır. Şu soruya karşılık vermeye çalışır:

Bir şeyi bilmem için hangi koşullar yerine getirilmelidir? Bu nedenle (bilme çabasının psikolojik anlatımı dışındaki) bilgi kuramı, bu çabanın başarılı olması için bağlanılması gereken kurallar ya da ilkelerle ilgilidir.[74] İşte bu çabanın başarılı olması

---

[72] Jansen, *age.*, s. XXV-XXVI (çevirenin notları)
[73] Rickman, *age.*, s. 75.
[74] *Age.*, s. 49.

için dikkat edilmesi gereken kurallardan birisi de ifâdeleri ve olayları, içinde geçtikleri bağlamlarda anlamaya çalışmaktır.

Konuşmayı oluşturan ses birimleri kendilerine bitişik sesler tarafından belirlenerek kayıt altına alınıyorlarsa, bunun gibi ifâdelerin anlamını kayıt altına alarak ortaya koyan şey de, içinde geçtiği bağlam olmaktadır.

Burada yeri gelmişken dilbilimde kullanılan şu prensibe dikkat çekmeyi de uygun görmekteyiz:

"Bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını söyleyeyeyim."[75]

Hakikaten ifâdeler daima bağlamlar içinde ortaya çıkmakta ve bağlamlara ait olmaktadır. Çünkü onların tabiatı, kendilerinin ötesinde olanlara işâret etmektir ve bu işâret etme işleminin kendisi de bizâtihî bir ilişkidir.

Buradan hareketle bütün ile onu oluşturan parçalar arasında dairesel anlamda bir ilişkinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Daha açık ifâde etmek gerekirse, bütün ile parçalar arasında dairesel bir ilişkinin olduğunu söylemek, *"bütünün anlamı ancak parçalar yoluyla anlaşılabilir ama bütünün ışığı da olmaksızın parçaların aydınlatıcılığı hiçbir işe yaramaz"*[76] anlamına gelmektedir.

Bunu bir örnekle açıklayalım: Her biri içinde bir bilye bulunan ve birbiri içine konmuş kutular düşünelim. Her ne kadar her bir kutu içinde bulunan bilyeler aynı ise de, o bilyelerin her

---

[75]Lyons, ***age.***, s. 367.

[76]Göka, ***age.***, *s. 50;* Ayrıca bkz. Rabinow, Paul-Sullivan, William, ***"Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğuşu"***, (Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, 1. Baskı, Hürriyet yay., s. 8.

bir kutu içindeki halleriyle aynıdır demek bazı açılardan mümkün olmaz. Çünkü her bir ifâde birbirine benzeyebilir ama aynı değildir zira, farklı bağlamlarda ortaya çıkmaktadır.

Bunun gibi bir ifâde de kendi bağlamından çıkarılması halinde -tıpkı kutusundan çıkarılan oyuncak bir bilye gibi- aynı olarak kalmayacaktır.[77]

O halde şunu söyleyebiliriz: İfâdeleri ne şekilde anlayacağımız sorusunu ele aldığımızda bağlamlar kavramına ulaşmaktayız. Çünkü ifâdeler bağlamlarda ortaya çıktıkları için ancak onlar aracılığıyla anlaşılabilmektedir. Başka bir deyişle ifâdeler, ya bir kişiden çıktıkları, ya birbirlerine benzedikleri, ya da bir tek amaca yardımcı oldukları için birbirleriyle ilişki içerisinde olmaktadırlar.[78]

İfâdelerin kendi bağlamları içinde anlaşılmaları gerektiği ilkesi, farklı disiplinlerin de ele aldıkları ifâdelerin bağlamları açısından tanınmaları konusunu gündeme getirebilir. Zira bir ifâdenin bağlamı, içinde ortaya çıktığı, katkıda bulunduğu ve onun sayesinde anlaşılabildiği birbiriyle ilişkili ifâdeler ağıdır.

Meselâ, yüz ifâdeleri tarihçi ya da iktisatçının değil, psikoloğun konusudur. Târihçi bir barış andlaşması kaydına, bir psikolog ya da antropologla paylaşmadığı meslekî bir ilgi duyabilir. Gerçi bu tür bir yaklaşım uzun vadede yanıltıcı olabilir, çünkü sayısız ifâdeler bir kaç disiplinin konusuna girebilir. Bir suç psikolog, sosyolog, tarihçi ve iktisatçı için ilgi çekici olabilir.[79]

İşte bu noktadan hareketle farklı bilim dallarının ele aldıkları ifâdelerin bağlamları açısından tanımlanmaları konusu or-

---

77 Bkz. Rickman, *age.*, s. 109.

78 *Age.*, s. 6 ; Ayrıca bkz. Bayrav, *age.*, s. 94.

79 Rickman, *age.*, s. 108.

taya çıkıyor. Örneğin, psikolojinin insan davranışlarının incelenmesi biçiminde tanımlanması yerine sözgelimi çok acıkmış bir kediye yemek veren birine karşı o kedinin duymuş olduğu yakınlık da göz önünde tutularak bir tanım, geliştirilseydi nasıl olurdu? Her hangi bir disiplinin, araştırma alanının daraltılmadan inceledikleri ifâdenin bağlamına göre kendisiyle ilgili istidlâller ortaya koyması daha faydalı olur diye düşünmek mümkün görünmektedir.

Bağlam genelde sistematik bir düşünce sistemini ifâde eder. Çünkü düşünceler de bir bağlam içinde doğarlar. Dolayısıyla, ***her düşünce kendi bağlamı içinde anlamlı ve değerlidir. Farklı bağlamlarda yer alan düşünceler, farklı doğruluk ve geçerlilik ölçütlerini gerekli kılabilirler.***

Bir düşünceyi, bir düşünce sistemini anlamanın en iyi yolu onu kendi bağlamı içinde görmek ve anlamaya çalışmaktır. Zira farklı bağlamlar içinde yer alan düşüncelerin birlikte değerlendirilmeye çalışılması sağlıklı neticeler veremeyebilir.

Bu noktada ***bağlam, düşüncenin, düşünce-dışı mekânıdır*** diyebiliriz. Düşünce bu mekândan koparıldığında anlamını kaybeder. Çünkü her düşüncenin de belirli bir bağlamda yer alması kaçınılmazdır. Eğer böyle olmasaydı evrenselciliğin (universalizm) karşıtı olan izafiyetçilik de (relativism) olmazdı.[80]

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi bağlamsal yaklaşım şartı bütün disiplinler için geçerli bir ilkedir; sözgelişi bu ilke pozitif bilimlerin izlediği yollarda da görülebilmektedir. Bir gök cisminin niçin belli bir yolu izlediğini bilmek için, onu etkileyen öteki gök cisimlerini de hesaba katmak zorundayız. Bunun gibi bir çiçeğin niçin belli bir biçimde büyüdüğünü bilmek için de, toprağı, o çevredeki bitkileri ve iklimi göz önüne almak duru-

---

[80]Bkz. ***Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,*** I, 143.

mundayız. Bu fikir bazen zorlanarak aşırı uçlara kadar götürülür ve bir çiçek hakkında bütün bilgilere sahip olmak için evren hakkındaki bütün bilgilere sahip olmamız gerektiği iddiası ileri sürülür.[81]

Gerçekte bu iddianın aşırı olduğunda kuşku olmamakla birlikte, o bilginin zirvesine de ancak bu şekilde ulaşılabilineceği yaklaşımıyla değerlendirilebilir.

Örneğin: İnsanlara, fotoğrafta, birine ait yüzün sadece bir bölümünü göstererek onun öfkeli mi yoksa üzüntülü mü olduğunu sorduğumuz taktirde verilen cevaplar birbirinden farklı ve güvenilmez olacaktır. Bütün yüzü gösterdiğimiz taktirde ise, verilen hükümler biraz daha güvenilir olacaktır. Fakat fotoğraftaki resme hareket ve değişme ekleyen bir film oynattığımızda, yargıların çok daha gerçeğe uygun olduğu görülecektir. Son olarak bu kimseyi belli bir yere yerleştirir, sözgelimi bir cenaze töreninde gösterirsek yargılarda pek az kuşku kalır.

Örneklerimize daha da devam edebiliriz. Zira her algı, algı alanının bir parçasıdır. Her olay da belli bir zaman bağlamında ortaya çıkar.[82]

Anlama, bilme ve bilgi edinmenin temel şartlarından birisi de görüldüğü gibi ifâdeleri bağlamları içerisinde anlamaya çalışmaktır. Çünkü her ifâde kendi bağlamında kıymetli ve anlamlıdır. Onu bağlamından koparmak -deyiş yerindeyse- tazeliğini ve canlılığını yok etmek anlamına gelmektedir.

Dikkatlerin çekilmesi gereken bir diğer nokta da, siyak teriminin karşılığı olarak kullanılan *bağlam* terimine evrensel boyutta bir anlam yüklenmiş olduğudur.

İleride siyâkın tanımı ile ilgili kısımda da açıkça görüle-

---

[81] Rickman, *age.,* s. 58.

[82] Bkz. *age.,* s. 31.

ceği gibi, klâsik anlayışta siyâkın işâret ettiği alan daha sonra özellikle çağdaş dilbilimciler tarafından çok geniş bir plâtforma çekilmiştir. Yine dilbilimcilerin siyâka metin içerisindeki ilişkisi yanında tarihsel arka plân (historical background) yaklaşımını da katmaları olayların ve metinlerin anlaşılmalarında siyâkın fonksiyonunu ve önemini daha da artırmıştır.

B. SİYAK ve SİBAK TERİMLERİNİN TANIMLARI

Siyak konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu bölümde konuyla ilgili olarak sözü edilen siyak ve sibak terimlerinin üzerinde durmak istemekteyiz. Bu iki terimin hem lügat hem de ıstılah yönlerinden tanımlarını vererek Türkçedeki karşılığı üzerinde duracağız:

1. LÜGAT VE ISTILAH YÖNLERİNDEN SİYAK VE SİBAK

a. Lügatta Siyak ve Sibak:

i) Siyak

Siyak dilde *(sâka-yesûku-sevkan ve siyâkan)* kökünden gelen[83] fiâl vezninde bir masdardır.[84] Kelime aslında sivâk şeklindedir, ancak *sin* harfinin harekesi kesra olduğu için *vav* harfi *ya* harfine çevrilmiştir.[85]

Terim kök itibariyle, *göndermek, sürmek, sevketmek, salmak* gibi mânâları taşımaktadır. Meselâ bunlardan birkaçının kullanımı şu şekildedir:

"Deveyi sürdü" (Sâka'l-mâşiyete)

"Hasta ruhunu teslim etmeye başladı" (Sâka'l-merîdu)

"Kadına mehrini gönderdi" (Sâka ile'l-mer'eti sadâkahâ)

"Rüzgar bulutu sevketti (yürüttü)." (Sâkati'r-rîhu's-

---

[83] İbn-i Manzûr, ***Lisânu'l-Arabi'l-Muhît,*** Beyrut, tarihsiz, II, 242.

[84] Mesela bkz. el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, ***el-Kâmûsu'l-Muhît,*** 2. Baskı, Beyrut 1407/1987, s. 1156.

[85] ez-Zebîdî, Muhammed Murtedâ, ***Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,*** Dâru'l-Fikr, 1307, VI, 387.

sehâbe)

"Bu söz ona söyleniyor (sevkediliyor)." (İleyhi yüsâku'l-hadîs)

"O, sözünü siyâkın en güzel yerinde söyler.(Taşı gediğine koyar)" (Huve yesûku'l-hadîse ahsene siyâkıhî)[86]

Yine aynı kökten gelen es-Sûk kelimesinin çarşı, pazar anlamına gelmesi de, belki satılması için o yere gönderilen, sürülen, sevkedilen bir şeylerin olması sebebiyledir. Aynı şekilde kadına evlilik öncesi verilen mehre siyak denmesinde de aynı mantık gözetilmiş olabilir. Çünkü eskiden Araplara göre mehir. deveden olurdu ve kadına evlilik öncesi gönderilir, sevkedilirdi.

Öyle görünüyor ki deve, sürüldüğü, sevkedildiği için mehir ile aynileştirilerek siyak adını almıştır. Ancak daha sonra bu siyak; para, mücevherat gibi şeyler için de kullanılır olmuştur.[87]

"Develer birbirlerini takip ettiler" (Tesâkati'l-ibilu) kullanımında da yine bir sevk, yani arkalı önlü olma mânâsı görül-

---

[86]Bunlar ve daha geniş bilgi için bkz. İbn-i Manzûr, ***age.***, II, 242 ; ez-Zebîdî, ***age.***, VI, 386-387 vd. ; el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, ***es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye,*** 2. Baskı, thk. Ahmed Attâr, Beyrut 1399/1989, IV, 1499-1500 ; ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, ***Esâsü'l-Belâğa,*** Beyrut 1385/1965, s. 314 ; ez-Zencânî, Mahmûd b. Ahmed, ***Tehzîbu's-Sıhâh,*** thk. Abdüsselâm Hârûn-Ahmed Attâr, Mısır 1952, II, 580 ; ez-Zâvî, et-Tâhir Ahmed, ***Tertîbu'l-Kâmûsi'l-Muhît alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsi'l-Belâğa,*** 2. Baskı, nşr. İsâ'Elbânî, II, 649 ; el-Fîrûzâbâdî, ***age.***, s. 1156 ; er-Râğıb el- Isfehânî, ***el-Müfredât,*** s. 249 ; Şemseddin Sâmî, ***Kâmûs-u Türkî,*** İst. 1317, s. 747.

Ayrıca buna benzer kullanımlar için şu âyetlere de bakılabilir: el-A'raf (7) : 57 ; es-Secde (32) : 27 ; ez-Zümer (39) : 71,73 ; el-Enfâl (8) : 6

[87]ez-Zebîdî, ***age.***, VI, 387 ; ez-Zencânî, ***age.***, II, 580.

mektedir.[88]

"Falanca kadın peşpeşe üç oğlan doğurdu" *(Veledet fülânetun selâsete benîne alâ sâkın vâhıdin)* cümlesinde de yine siyak kökünden bir terim kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır ki, bir mütabaat ve ard ardalık söz konusu olmaktadır. Örneğimizdeki kadının, üç oğlan arasında hiç kız doğurmadığı anlatılmak istenmiştir.[89]

Orduyu sevketmesinden dolayı komutana es-Sâik denmesinde de yine kelimenin etimolojik yapısında bulunan mânânın etken olduğu görülmektedir.

Aynı mantık, hac rehberi olan kimselere ***Sâkatü'l-Hâc*** isminin verilmesinde de bulunmaktadır.[90]

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere, aslında siyak teriminin ruhunda bir idare etme, yönetme, hükmetme deyim yerindeyse *"gündeme hakim olma"* mânâsı yatmaktadır.

ii) Sibak

Sibak dilde *(Sebeka-yesbiku/yesbuku-sebkan)* fiil kökünün sülâsî birinci ve ikinci bablarında kullanılan fiâl vezninde bir mübalağalı ismidir. İkinci babdan kesra ile okunması daha beliğdir.[91]

Yarışta, savaşta, ilimde, müslüman olmada kısaca hemen her alanda ilk, öncü, ve birinci olmak mânâlarında kullanılmaktadır.

Sözgelimi, Hz.Peygamber @'in şu hadisi İslama girme ko-

---

88 ez-Zemahşerî, ***Esâsü'l-Belâğa***, s. 314.
89 Aynı yer ; ez-Zebîdî, ***age.***, VI, 386.
90 ez-Zebîdî, ***age.***, VI, 387.
91 ***Age.***, VI, 376.

nusunda ilk olmaya örnek teşkil etmektedir:

"Ben, İslama giren Arapların ilkiyim. Suheyb Rumların, Bilal Habeşlilerin, Selman da İranlıların ilkidir."[92]

Aynı terim aşağıdaki âyette de bu tür bir anlam alanı içerisinde kullanılmıştır:

"Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefsine zulmeden, kimi orta yolda giden kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçen oldu."[93]

Bu kök, genelde bütün türevlerinde öne geçmek, tekaddüm etmek gibi anlamlarını korumaktadır.

Tef'îl babının kalıbında gelen cümlesinin mânâsı *"Koyun, vakti gelmeden ve uzuvları belirmeden yavrusunu düşürdü" (Sebbekati'ş-şâtu tesbîkan)* demektir.[94]

Dikkat edilirse bu cümledeki kullanımında da bir sınırın önüne geçmek anlamı görülmektedir.

Bunun gibi iftiâl babındaki türevi olan *istebeka* fiili de yarışmak ve yarışmada diğerlerini geçmek istemek gibi anlamlara gelmektedir.[95]

---

92 *"Ene sâbiku'l-Arab..."* Bkz. es-Suyûtî, ***el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr***, 5. Baskı, Kahire 1982, c. I, s. 109; el-Hindî, ***Kenzu'l-Ummâl***, XI, 644, Hadis nu. 33133.

93 Fâtır (35) : 32 ; Ayrıca şu âyetlere de bakılabilir: el-Meâric (70): 40-41 ; el-Ahkâf (46) : 11 ; el-Haşr (59) : 10.

94 ez-Zâvî, ***age.***, II, 515.

95 Bu kullanıma örnek olmak üzere şu âyetlere bakılabilir: Yûsuf (12) : 17-25 ; el-Bakara (2) : 148 ; el-Mâide (5): 48 ; Ayrıca sibak terimi hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn-i Manzûr, ***age.***, II, 90-91 ; ez-Zebîdî, ***age.***, VI, 376-377 ; el-Cevherî, ***age.***, IV, 1494 ; ez-Zencânî, ***age.***, II, 578 ; er-Râğıb el-Isfehânî, ***el-Müfredât***, s. 221 ; el-

b. Istılahta Siyak ve Sibak

i) Siyak

Siyak terimi ıstılâhî alanda, lügavî çatı altındaki kullanımından daha farklı ve kapsamlı bir konumda kullanılır hale gelmiştir. Komşu terim sibâka göre çok daha geniş ve yaygın bir kullanim alanına girmiştir.

Istılâhî sahada, *"sözün gelişi, ifâde tarzı, uslûp, tarz, yol, anlatım biçimi"* gibi mânâlarda kullanılan siyak; bir terkip olarak da *(siyâku'l-kelâm), "sözün gelişi, sevkedilişi"* anlamına gelmektedir.[96]

Genel olarak, bir sözün, bir ifâdenin kullanımını gerekli kılan ya da ona uygun düşen ortam anlamında kullanılmaktadır.

ii) Sibak

Bir şeyin geçmişi, öncesi, üst tarafı, başlangıcı, dil açısından bir ifâdenin öncesi, yukarısı gibi anlamları[97] ıstılâhi alanda istihdam eden sibak terimi bir terkip olarak sibâku'l-kelâm deyişinde ise sözün baş tarafı ile olan bağlantısı, sözün evvelinden, öncesinden gelen mânâ, evveliyat karşılığı olarak kullanılmaktadır.[98]

Görüldüğü gibi sibak terimi, ıstılâhî sâhada lügavî kimliğini hemen hemen korumaktadır. Öne geçmek, ileri gitmek gibi anlamlarına sahip olmaya devam etmektedir.

Fîrûzâbâdî, ***age.***, s. 1152 ; ez-Zâvî, ***age.***, II, 514-515 ; ez-Zemahşerî, ***Esâsü'l-Belâğa,*** s. 283-284 ; Şemseddin Sâmî, ***age.***, s. 705.

[96]Türk Dil Kurumu, ***Türkçe Sözlük,*** 7. Baskı, Ank. 1983, II, 1067 ; Doğan, D. Mehmet, ***Büyük Türkçe Sözlük,*** 4. Baskı, s. 1002 ; Yeğin, Abdullah, ***Yeni Lügat,*** 4. Baskı, İst. 1983, s. 634.

[97]T.D.K., ***age.***, II, 1056 ; Doğan, ***age.***, s. 995 ; Yeğin, ***age.***, s. 630.

[98]Yeğin, ***age.***, s. 630.

Buraya kadar söylenenlerden anladığımız kadarıyla bir birimden önceki birime sibak, sonraki birime de siyak denmektedir.

Bunu bir başka şekilde ifâde etmeye çalışırsak diyebiliriz ki, bir cümle, olgu, ifâde veya birimden önce gelen bölüm veya birime sibak, kendinden sonra gelen bölüme veya birime siyak denir.

Terkip olarak *sibâk-u siyâk: sözün gelişi ve evveliyâtı ile, sonundaki ifâdeden hasıl olan mânâ* demektir.[99]

Ancak burada yeri gelmişken bir noktaya dikkatleri çekmek istiyoruz:

Siyak ve sibak terimleri çok kullanıldıkları halde, kelimelerin taşıdıkları anlamlar göz önünde tutulduğunda her bir terimin kullanılması gerektiği yerde ve şekilde yerli yerince kullanılmadıklarını söylemek durumundayız. Sözgelimi, "sözün siyâkı sibâkı" derken, yukarıda sözü edilen mânâlar birbirlerine karıştırılmakta ve dolayısıyla yanlış olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir.[100] *Belki de bu tür bir yanılgının sebebini, bir anda ifâdeden önceki birimin siyak mı yoksa sibak mı olduğu muhakemesinin yahut ayırımının güç olmasında aramak mümkün olabilir.*

Oysa doğru ve uygun olan, "sözün siyâkı sibâkı" değil, "sözün sibâkı siyâkı" olmasıdır.

Hatta bu tür yanlış kullanımlara hakikatte doğru olması gerektiğini düşündüğümüz sözlüklerde bile zaman zaman rastlanılabilmektedir. Meselâ Mehmet Doğan'ın sözlüğünde *siyâk-u sibak: sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık* ifâdeleri yer al-

---

[99] Aynı yer.

[100] Mesela bu tür yanlış bir kullanım için bkz. Yazır, Muhammed Hamdi, ***Hak Dini Kur'ân Dili***, İst., tarihsiz, I, 51.

maktadır.[101]

Oysa yukarıda söylenenlere göre, açıklanan terkipteki kelimeler ile kendisiyle açıklanılan kısımdaki kelimeler birbiriyle uyuşmamaktadır. ***Sözde baş ve son uygunluğu denilecekse açıklanan terkip sibâk-u siyak şeklinde olmalıdır.*** *Ya da siyâk-u sibak denilecekse, bu taktirde kendisiyle açıklanılan kısım da, sözde son ve baş uygunluğu olmalıdır.*

Burada yeri gelmişken şu noktaya da değinmek faydalı olacaktır:

Çalışmamız esnasında Arapça hiçbir kaynakta, bir terkip olarak *siyak-sibak* şeklinde bir ayırıma ve kullanıma gidildiğini hiç görmedik. Görebildiğimiz kadarıyla böyle bir ayırıma sadece Türkçe kaleme alınmış bazı eserlerde gidildiğini müşahade ettik.

Buradan hareketle belki de böylesi bir ayırım ve kullanımın biz Türklere özgü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu kullanıma devam edilecekse kavramlar yerli yerinde ve doğru bir şekilde kullanılmalıdır. Bu öneriye karşı muhtemelen *Galat-ı meşhur lügat-ı fasihden evlâdır* sözünün delil olarak getirilmesine karşı şimdilik, bu sözün meşhur ama meşhur olduğu kadar da ahlâkî değerden yoksun olduğu ileri sürülebilir.

Üstelik bize göre böyle bir ayırıma gitmeye de hiç gerek yoktur. Çünkü *siyak* terimi zaten sözün hem öncesini hem de sonrasını aynı anda ifâde etmeye yetmektedir. Daha da ötesi siyak teriminin, söze bir öncelik ve sonralık ayırımı katmadan cereyan ettiği ortama işâret ettiği de ayrıca kavramın yetkinliğini artırdığı unutulmamalıdır.

Bundan dolayı biz de buradan itibaren *siyak-sibak* gibi bir terkibi kullanmamaya bunun yerine sadece *siyak* yada *bağlam*

---

[101] Doğan, ***age.***, s. 1002.

terimlerini kullanmaya gayret edeceğiz.

2. SİYAK TERİMİNİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIĞI

Siyak terimi, köken itibarıyle Arapça olmasına rağmen Türkçeye girmiş ve yerleşmiş bir terimdir. Bununla birlikte günümüzde *bağlam* terimi de siyak terimine karşılık olarak kullanılmaktadır. Bu sebepten dolayı, biz de çalışmamızda zaman zaman her iki terimi de kullandık.

Bağlam teriminin tanımlarının da şu şekilde yapılmakta olduğunu görmekteyiz.[102]

1. Cinsleri aynı ya da birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı, demet, deste.

2. Bir koşuktaki dörtlüklerin her biri (bent).

3. (Her hangi bir olguda) Olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü, bağlantısı ya da bir kelime, ifâde veya olay;bir fenomenin anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tümü, kontekst. Örneğin: "Başka bir deyişle bu roman, emperyalizm ideolojisini tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde olduğu kadar siyasal bağlamı içinde de irdeliyor."

4. Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, bir çok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını ve içeriğini belirleyen birim ya da birimler bütünü, olgusal, kavramsal veya dizgesel çerçeve. Örneğin: "Bu sözcük bağlamından koparıldığı için artık hiçbir şey anlatmıyor."

5. Bir düşüncenin, bir eserin, bir öğretinin bölümleri arasındaki çelişmeye yer vermeyen bağlantı, insicam.

---

[102] Bkz. T.D.K., *age.*, I, 106 ; Hançerlioğlu, Orhan, ***Türk Dili Sözlüğü***, İst. 1992, s. 61 ; Demir, Ömer-Mustafa Acar, ***Sosyal Bilimler Sözlüğü***, İst. 1992, s. 46, 269, 328.

Dilbilimin diğer bilimsel disiplin ve düşünce sistemlerine armağanı olan bağlam terimi, diğer sosyal bilim ve disiplinlerde de bir terim veya ifâdeye anlamını veren dış şartlar veya çevreyi dile getirmek üzere kullanılır.

Dilbilimde ise bağlam terimi, bir ifâde veya metinde belirli bir linguistik birimi inceleyen ve takip eden seslerin, kelimelerin veya ibârelerin oluşturduğu bütün anlamına gelmektedir.

Gerçekten bir dilbilimsel öğenin anlamı, onunla aynı bağlamda beraberinde yer alan öğelerden oluşur. Başka bir deyişle bağlam, söz konusu öğe çıkarılınca geride kalan bütündür. Örneğin *biz* sözcüğünde (i) sesbiriminin sesbirimsel bağlamı (b-z)'dir. Öte yandan *Ahmet büyüktür* cümlesinde *büyük* sözcüğünün sözcüksel bağlamı da (Ahmet-tür)'dür.

Görüldüğü gibi, konuşmayı oluşturan ses birimleri kendilerine bitişik sesler tarafından belirlenerek kayıt altına alınmaktadırlar. Bu, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi ***hangi linguistik birim olursa olsun, bir linguistik birimin anlamını belirleyen şey içinde ortaya çıktığı bağlamdır*** anlamına gelmektedir.

Bunun gibi sesbilimde de akustik bağlam söz konusudur. Çünkü bir arada bulunan sesler, üretilişleri esnasında birbirlerini önemli ölçüde etkilemektedirler.

Mesela, ses birimleri içinde ince vokal bulunan bir sözcüğün diğer sesbirimsel unsurları da bu durumdan etkilenmek suretiyle şekil almaktadırlar.

Buna örnek olmak üzere sözgelimi *serpinti* sözcüğünü ele alabiliriz. Bu sözcükte bulunan -pin- hecesindeki *"i"* harfi bilindiği gibi ince vokaldir. Bu hecenin önüne ve ardına eklenen diğer iki hecedeki vokaller de ince olarak gelmektedirler. Buna göre, hem *-ser-* hem de *-ti-* hecelerindeki hakim vokal görüldüğü gibi *"e"* ve *"i"* ince vokalleridir. Sözgelimi *"sarpinti"* gibi

vokal uyumsuzluğu gösteren bir diğer deyişle akustik bağlama uymayan bir sözcük kulağı tırmalamakta ve dilin kelime yapım kurallarına ters düşmektedir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki :

Bağlam kavramı içerisinde değerlendirilen fiiller, ifâdeler, sözcükler, heceler ve hattâ harfler gibi unsurlar birbirlerini dışlayamazlar.

II. BÖLÜM

SİYAK YÖNÜNDEN KUR'AN

Daha önce de tekrar edildiği gibi, siyak konusu hemen her alanda varlığını ve etkisini gösteren bir vâkıadır. Biz de bu bölümde çalışma konumuzun esâsını teşkil eden Kur'an'la siyak arasındaki ilişki üzerinde duracak ve Kur'ân'ın siyâkı deyişinden anladığımız hususları incelemeye çalışacağız:

A. KUR'ÂN'IN SİYAKI ÜZERİNE GENEL MÜLÂHAZALAR

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, bir sözcüğün anlamı içinde geçtiği cümle ile, bu cümlenin yer aldığı metinle ve bu sözcüğün yapısıyla belirlenmektedir. Aynı şekilde bir işâret veya fiilin anlamı da, onun öteki fiillerle birlikte ortaya çıktığı durumlar çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda açık, net ve kesin bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sözünü ettiğimiz bu yaklaşımda bütünden parçaya (tümden gelim) metodunun kullanıldığı gibi, parçadan bütüne (tüme varım) metodu da kullanılmaktadır. Parçaların anlamı bütünün hedefleri doğrultusunda belirirken, bütün de anlamını parçala-

rın anlamından elde etmektedir. Örneğin biz, her parçanın anlamından bir şeyler elde etmedikçe bütünü kavrayamayız, yani sözcükleri anlamadıkça cümleyi de anlayamayız.

Anlamın bu şekilde ortaya çıkarılması görüldüğü gibi bir çeşit mekik hareketi özelliği taşımaktadır. Neticede bu işlem parçaların yaklaşık anlamından bütünün, ardından da parçaların daha açık bir şekilde anlaşılmasında etkili olmaktadır.[1]

O halde kapsamlı bir deyişle şu hususa tekrar işâret edilebilir:

Her hangi bir bağlamdan kayıtsız kalması mümkün olmayan ifâdeleri anlamanın en emin yolu onları bağlamları içerisinde anlamaya çalışmaktır.

Ancak bu ilkenin Kur'ân'a uyarlanması durumunda geçerli olup olmayacağı konusunun büyük oranda âyet ve sûre dizimine olan itimâda bağlı olduğu ifâde edilmelidir.

Daha açık bir deyişle, şâyet âyet ve sûreler uygun olan siyaklarına yerleştirilmişlerse, başka bir ifâdeyle âyet ve sûrelerin tertibi tevkîfî yani ilâhî irâdenin kontrolü altında gerçekleştirilmişse ***Kur'ânî birimlerin siyakları içinde anlaşılması gerektiği*** ilkesinin Kur'an için bir anlamı olacaktır.[2]

Çünkü Kur'ân'ın bir defâda inmediği ve mekkî bâzı âyetlerin medenî, medenî bazı âyetlerin de mekkî bâzı sûreler içerisine konduğu târihî bir vâkıa olarak karşımızda durmaktadır.[3]

---

[1] Rickman, ***age.***, s. 31.

[2] Bkz. Yıldırım, Suat, ***Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş***, İst. 1983, s. 93.

[3] Bkz. el-Furkân (25) : 32. Ayrıca bkz. Subhî es-Sâlih, ***age.***, s. 49-50 vd.; Reşid Rıdâ, ***"el-İttisâl beyne'l-Âyât ve's-Süver"*** Mecelletü'l-Menar, c. VIII, cüz: 8, 1323/1905, s. 289 ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü***, s. 62 ; el-Hûlî, ***age.***, s. 108 ; Güngör, ***"Kur'ân'ın Peyderpey İn-***

Aksi taktirde birimleri gelişigüzel sıralanmış bir kitabın âyet ve sûreleri arasında bir ilgi ve münâsebet kurmaya çalışmak son derece zayıf ve zorlama bir yaklaşım olmaktan öteye geçemeyecektir.

Üstelik âyet ve sûrelerin tertibinin vahyin kontrolü altında yapılıp yapılmadığı meselesi sadece bizim siyak konumuzu ilgilendirmekle de kalmamaktadır.

Sözgelimi, tertibin tevkîfî yolla değil de, sahâbe içtihâdı ile gerçekleştiği kabul edilecek olursa doğal olarak aşağıdaki soruların cevabının verilmesi gerekecektir.

Örneğin bu taktirde müslümanlar, tertîbi sahâbe ictihâdı ile ortaya konmuş olan mushafı, teberrüken tarihi bir saygının ötesinde söz konusu tertibe göre okumak ve namazlarında kullanmak zorunda mıdır?[4]

Daha başka tertipleri içeren mushaflar ortaya konamaz mı?

Cüzlerinin ayrı basımının yapıldığı gibi daha başka şekillerde örneğin Mekkî-Medenî, ahlâkî-hukûkî ya da konulu mushaflar gibi bir tasnife tabi tutulan mushaflar ortaya konamaz mı?

Şâyet âyet ve surelerin dizimi bizzat Hz.Peygamber @ tarafından yapılmadıysa, bütün bu soruların cevabının olumlu olmaması için hiçbir sebep yok gibi görünmektedir.

---

dirilmesindeki Hikmetler", Diyanet Dergisi, c. XXIV, S. 3, s. 6 : Muhammed Kutub, ***Kur'an'ı Nasıl Okuyalım***, çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, İst. 1992, s. 71.

[4] Hakikaten zaman zaman, bugün ellerimizde bulunan mushafların tertibinin güzel olmadığını, çeşitli çelişkiler ortaya koyduğunu ve bunun yerine yeni bir tertibin ortaya konması gerektiği yönünde bazı iddialarla karşılaşılmaktadır. Örneğin böyle bir yazıya Abdullah Draz'ın tenkitli güzel bir cevabı için bkz. ***"en-Nakdu'l-Fennî li-Meşrûı Tertîbi'l-Kur'âni'l-Kerîm hasebe Nüzûlihî"***, s. 784-796.

Bu soruların cevabının net bir şekilde verilebilmesinin büyük ölçüde âyet ve sûrelerin tertibinin kim tarafından yapıldığının ortaya konmasına bağlı olduğunu düşünmekteyiz.

Konuyu inceleyebilmek için âyet ve sûreleri farklı değerlendirmek ve bu şekliyle mütâlaa etmek gerekmektedir. Çünkü görüleceği gibi bu iki olgunun tertîbi hususundaki eğilim, müslümanlar nazarında aynı katiyette değildir.

1. Âyetlerin Tertibi:

Âyetlerin tertibinin Hz.Peygamber @ tarafından yapıldığı, nâzil olan her âyetin hangi sûrenın neresine konulacağı işiyle bizzat kendisinin ilgilendiği ve bunu yapmalarını vahiy kâtiplerine emrettiği yolundaki rivâyetler,[5] âyetlerin tertibinin tevkıfî yolla yani ilâhî irâdenin kontrolü altında yapıldığını göstermektedir. Zâten müslümanlar arasında bu konuda her hangi bir ihtilâf da mevcut değildir. Üstelik bu konuda icmânın bile varlığından söz edilmektedir.[6]

---

[5] Örneğin bu rivâyetlerden bir tanesi şu mealdedir: *"Osman b. Ebi'l-Âs şöyle demiştir: Hz.Peygamber'in @ yanında oturuyordum. Birden gözünü bir noktaya dikti, sonra doğrulttu. Neredeyse yere yığılacaktı. Sonra da bakışlarını doğrulttu ve şöyle buyurdu: Bana Cibrîl geldi ve "innellâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsâni..." âyetini şu sûrenin şu yerine koymamı emretti."* Bu hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, ***Müsned,*** IV, 218 ; el-Hindî, ***Kenzu'l-Ummâl,*** II, 16, Hadis nu: 2960.

[6] Ayrıca daha geniş bilgi için de meselâ bkz. ez-Zerkânî, ***age.,*** I, 339-340 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî,*** s. 6-7 ; Şehhâte, Abdullah Mahmûd, ***Târîhu'l-Kur'ân ve't-Tefsîr,*** Mısır 1392/1972, s. 26 ; el-Adevî, ***age.,*** s. 47-48 ; Reşid Rıdâ, ***"el-İttisâl beyne'l-Âyât ve's-Süver",*** s. 290 ; Tâhâ Habîb, ***"Tertîbu'l-Kur'ân",*** Nûru'l-İslâm (Mecelle), c. III, cüz: 8, Mısır 1351/1932, s. 555-556 ; el-Alûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, ***Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ıl-Mesânî,*** Beyrut, tarihsiz, I, 26-27 ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü,*** s. 56 ; Hamidullah, Muhammed, ***Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,*** çev.

Bu ittifaka karşın meselâ Şia'nın bir kısmı, âyetler arasında siyak yönünden her hangi bir ilgi ve irtibâtın olmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir. Çünkü onlara göre Hz.Ali (R.A) ile ilgili pek çok âyet aralardan çıkarılmıştır.[7]

Ancak bizzat Kur'ân'ın kendisi bu iddiaları reddettiğinden ve tahriften kurtularak korunacağını beyan ettiğinden dolayı[8] böylesi savlar bir ciddiyet ifâde etmemektedir.

2. Sûrelerin Tertibi :

Âyetlerin tertîbinin tevkîfî olduğu konusunda görülen görüş birliği ve kesinlik sûreler hususunda görülmemektedir.

Genel olarak sûrelerin durumu hakkında ortaya çıkan görüşleri üç gurupta değerlendirmek mümkündür:

1. Sûrelerin tertibi Hz.Peygamber @'in talimatları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tevkîfîdir.

2. Sahâbenin içtihatlarıyla gerçekleşmiştir.

3. Sûrelerin tertîbinin bir kısmı Hz.Peygamber @'in direk-

Salih Tuğ, İst. 1993, s. 50 ; Turgut, Ali, ***Tefsir Usûlü ve Kaynakları,*** İst. 1991, s. 88 ; Atik, Kemal, ***"Âyet ve Surelerin Tevkıfîliği Meselesi",*** E.Ü.İ.F.D., S. 6, 1989, s. 217.

[7] Bkz. el-Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb er-Râzî, ***Usûlü Kâfî,*** çev. ve şrh. Akâyî Hac Seyyid Cevâd Mustafa, Şiraz, tarihsiz, Bâbun fîhi Nüketün ve Nütefün mine't-Tenzîl fi'l-Velâye, II, 279, 283-285, 288, 291, 294-296 ; el-Bağdâdî, Abdulkâhir b. Tâhir, ***el-Farku beyne'l-Firak,*** nşr. Muhammed Bedr, Mısır 1328, s. 315 ; İbn-i Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, ***el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal,*** 1. Baskı, Mısır 1321, IV, 182 ; Goldziher, İgnaz, ***Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmî,*** Arapçaya çev. Abdulhalim en-Neccâr, Kahira-Bağdad 1374/1955, s. 293, 295; Draz, ***Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,*** s. 34.

[8] el-Hıcr (15) : 9.

tif ve emirleriyle, bir kısmı da sahâbe içtihadı ile gerçekleşmiştir.[9]

Örneğin el-Hattâbî sûrelerin tertîbinin Hz.Peygamber @'in vefatından sonra yapıldığını ve dolayısıyla tevkıfîliğinin söz konusu olmayacağını ifâde etmektedir. Böyle düşününlere göre bu tertip Hz.Osman (R.A)'ın hilâfeti döneminde yapılan üçüncü cemde ortaya çıkmıştır.[10]

Bunun gibi yine Şîa'nın bir kısmı da sûrelerin tertîbinin tevkîfî olmadığını ve kendileri için esas ölçünün Hz.Ali'nin nüzûl sırasına göre tertip edilmiş mushafı olduğunu ifâde etmektedir.[11]

Sûrelerin tertîbinin tevkîfî olmadığını kabul edenlerin bazısına göre tertipte izlenen yöntem, kronolojik düzen yerine sûrelerin uzunluk ve kısalıkları olmuştur.[12]

Bize göre, sûrelerin tertîbinde izlenen yöntemin, sûrelerin uzunluk ve kısalıkları olduğu şeklindeki kabul isâbetli değildir.

---

[9] Bkz. el-Beyâdî, Kemâlüddîn Ahmed, ***İşârâtü'l-Merâm min İbârati'l-İmâm,*** thk. Yûsuf b. Abdirrezzâk, Mısır 1368/1949, s.172-173 ; Buhayt, Muhammed b. Buhayt, ***el-Kelîmâtü'l-Hısân fi'l-Hurûfi's-Seb'a ve Cem'ıl-Kur'ân,*** 1. Baskı, Mısır 1323, s. 9 ; Reşid Rıdâ, ***"el-İttisâl beyne'l-Âyât ve's-Süver",*** s. 289-290 ; Ferid Vecdi, ***age.,*** s.139 (mukaddime) ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî,*** s. 7 ; Atik, ***age.,*** s. 210 vd.

[10] Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zerkânî, ***age.,*** I, 346-351 ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü,*** s. 58 ; Turgut, ***age.,*** s. 90.

[11] Daha geniş bilgi için bkz. Goldziher, ***age.,*** s. 296-297 vd. ; Yıldız, Sakıb, ***"Şia'nın Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri Hakkındaki Görüşleri",*** AT.Ü.İ.F.D., S. 5, 1982, s. 50.

[12] Örneğin Fazlur Rahman böyle düşünenlerden birisidir. Bkz. ***İslam,*** çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, 1. Baskı, İst. 1981, s. 49 ; Ayrıca bkz. ez-Zerkânî, ***age.,*** I, 346-347 vd. ; el-Adevî, ***age.,*** s. 48-49 vd. ; Draz, ***Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,*** s. 27.

Bunu anlamak için âyet sayılarını sûre numaralarıyla birlikte gösteren bir Kur'ân fihristine bakmak yeterli olacaktır.

Sözgelimi, 206 âyet uzunluğundaki el-A'raf sûresinin ardından 75 âyetlik el-Enfâl sûresi gelirken, 77 âyet uzunluğundaki el-Furkân sûresinin ardından da 227 âyet uzunluğundaki eş-Şuarâ sûresi gelebilmektedir.

Görüldüğü gibi sûrelerin tertîbinde izlenen ölçü ve yöntemin uzunluk-kısalık olmadığı ortadadır.

Gerçi bu görüşümüz, T. Nöldeke'nin de işâret ettiği gibi[13] tertıpte uzunluk ve kısalık ölçüsünü birim alanlara göre dikkate alınan bazın, âyet sayısı değil de, birbirine orantılı olarak yazılmış olan nüshalardaki sayfa sayısı olduğu teziyle çürütülmeye çalışılabilir.

Ne var ki, göz önüne alınan ölçütün âyet sayısı değil de sayfa sayısı olduğunu düşünsek bile yine de tatmin ve ikna edici bir durum ortaya çıkmamakta, problemin çözülmesine ve bizim tezimizin de çürütülmesine yeterli olmamaktadır.

Örneğin 13. er-Ra'd, 14. İbrâhîm ve 15. el-Hıcr sûreleri takrîben 5.5 - 6.5 sayfa uzunluğundadır.

12. Yusuf sûresi ise 13.5 sayfadan oluşurken 16. en-Nahl sûresi de 14.5 sayfadan oluşmaktadır.

Şimdi şâyet, sûrelerin diziminde uzunlak-kısalık ilkesi göz önüne alındıysa ve bu yöntemde de baz, sayfa sayısı olmuşsa neden 5.5-6.5 sayfa uzunluğundaki üç sûre 13.5-14.5 sayfadan müteşekkil iki sûrenin arasına konmuştur?[14]

Bize göre âyetlerin tertîbi tevkîfî olduğu gibi, sûrelerin

---

[13] Bkz. Nöldeke, Theodor - Friedrich Schwally, ***Kur'an Tarihi,*** çev. Muammer Sencer, İlke yay., 1970, s. 78.

[14] Bkz. ***age.,*** s. 81.

tertîbi de tevkîfîdir.[15] Dolayısıyla bir takım yapay ve tutarsız sınıflandırmalara ve değerlendirmelere gerek yoktur.

Öte yandan Hz.Peygamber @'in Kur'ân-ı Kerîm'i Cibril (A.S) ile her yıl ramazan ayında baştan sona mukabele etmeleri de[16] tevkıfî olduğunu göstermektedir.

Çünkü âyet ve sûre sırası bilinmeyen bir kitabın mukabele edilmesi mümkün değildir.[17]

O halde şu ortaya çıkmaktadır ki farklı zamanlarda farklı olaylar üzerine inmiş olan âyetler ilâhî irâdenin kontrolü altında öyle sistemli ve âhenkli bir dizimle tertip edilmiştir ki bu farklılık anlaşılmamakta ve edebî zevk sâhibi kulakları da rahatsız etmemektedir.

---

[15]Zaten İslâm âlimlerinin de çoğunluğunun görüşü sûrelerin tertîbinin âyetlerinki gibi tevkîfî olduğudur. Mesela bkz. Tâhâ Habîb, ***age.***, s. 556 ; Ayrıca bkz. Draz, ***Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,*** s. 120. Yeri gelmişken Musa Cârullah Bigi'nin sûrelerin münâsebetlerine tahsis ettiği eserinde gördüğümüz ilginç bir yorumuna işâret edelim: *Musa Cârullah*'a göre el-Kıyâme sûresinin 16 ve 17. âyetleri *"Onu hemen tekrarlamak için dilini depretme. Onu cem etmek ve okutmak bize düşer" mealindeki âyeti, hem âyetlerin hem de sûrelerin tertibinin kesinlikle Allah tarafından yapıldığını ispat etmektedir."* Bkz. ***Kitâbu Tertîbi's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsübihâ fi'n-Nüzûl ve fi'l-Mesâhif,*** Hindistan 1972, s. 64.

[16]Bkz. el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, ***es-Sahîh,*** İst, tarihsiz, 1. Bed'ü'l-Vahy, 5, (c.I, s.4) ; 61. el-Menâkıb, 23, (c.IV, s.101-102). Ayrıca bkz. el-Makdisî, Ebû Şâme, ***el-Mürşidü'l-Vecîz,*** thk. Tayyar Altıkulaç, 2. Baskı, Ank. 1406-1986, s. 35-36 ; Hamidullah, ***age.***, s. 42-43.

[17]Bu düşünce örneğin Salih Akdemir tarafından da vurgulanmaktadır. Bkz. ***Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri,*** Ank. 1989, s. 13. Ayrıca bkz. Şehhâte, ***Târîhu'l-Kur'ân,*** s. 28-29 vd.; Yıldız, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet II",*** Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 2, s.35.

Bu düşünceye karşıt bir tez olarak Izzüddîn b. Abdisselâm (660/1262) şöyle demektedir:

"Âyetler arasındaki münasebeti bilme ilmi hakikaten güzel ve değerli bir ilimdir. Fakat özdeki irtibatın güzelliğinin ortaya çıkması için o sözün başlangıcının ve sonunun birbiriyle ilgili ortak bir konuda vuku bulması şarttır. Dolayısıyla değişik sebepler üzerine vuku bulmuş bir sözde her hangi bir irtibat da söz konusu olmayacaktır. Durum böyleyken, bunlar arasında mutlaka bir ilgi ve irtibat kurmak isteyenler yapamayacakları bir işe kendilerini zora koşmuş olacaklardır. Bu tekellüf neticesi ortaya çıkan irtibat da çok zayıf bir ilişkiden öteye geçemeyecektir. Böyle bir şey sıradan bir söz de bile bulunmayacağı gibi sözün en güzeli olan Kur'an'da da bulunmaz. Çünkü Kur'an, yirmi küsur senede değişik hükümler hakkında nâzil olan, değişik sebeplerden dolayı değişik hükümler vazeden bir kitaptır. Durum böyle olunca bu tür sözlerin birbirlerine irtibatlanması doğru olmayacaktır."[18]

el-Izz'in söyledikleri doğru gibi görünse de bir çok defa tekrar ettiğimiz gibi Kur'ân'ın mucize olması bu yönde de varlığını hissettirmekte[19] ve dolayısıyla el-Izz'in endişesine mahal kalmamaktadır.

Çünkü değişik illet ve sebepler üzerine nâzil olmuş âyetler arasında mikro düzeyde apaçık bir münâsebet görünmeyebilir. Ancak tertîbin tevkîfî olduğu yönündeki kanaatimiz ve tertibin-

---

[18] Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 37 ; es-Suyûtî, ***el-İtkân fî Ulûmil-Kur'ân,*** İst. 1398/1978, c. II, s. 138 ; el-Bikâî, Burhânuddîn b. Ömer, ***Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver,*** 1. Baskı, Haydârâbâd 1398/1978, c. I, s. 7. Burada eş-Şâtıbî ve eş-Şevkânî gibi âlimlerin de el-Izz gibi düşündükleri ifâde edilmelidir. Bkz. eş-Şâtıbî, ***age.,*** III, 413-414 ; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, ***Fethu'l-Kadîr,*** 1. Baskı, Mısır 1349, c. I, s. 58-59.

[19] Bkz. Cerrahoğlu, ***Tefsir Usûlü,*** s. 204.

deki âmilin âyetin iniş yeri ve zamanı olmadığı gerçeğini[20] kabul etmemiz bize, böylesi âyetler arasında da hiç olmazsa makro düzeyde bir ilişki ve münâsebetin olduğunu düşünmemizi telkin etmektedir.

Üstelik farklı zamanlarda, farklı mekanlarda ve farklı olaylar üzerine inmiş olan âyetler arasında yine de bir ilgi ve irtibat kurulabiliyorsa bundan, özellikle şikâyet edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Çünkü gerçekten böyle bir ilgi ve irtibat ancak Kur'ân-ı Kerîm'in mucize bir kitap olduğunu göstermektedir.[21]

İleride bir çok örnek sunacağımız için burada sadece yeri gelmişken bir tanesiyle yetinelim:

"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? (Baksana onlar) *Puta ve batıla inanıyorlar ve küfredenler için: Bunlar iman edenlerden daha doğru yoldadır diyorlar."*[22]

Âyet, Ka'b b. el-Eşref adında bir Yâhûdî hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi, Bedir gazasında öldürülen müşrikleri görmüş ve intikam almalarını sağlamak, onları Hz.Peygamber @'in üzerine saldırtmak için Mekke'ye gitmişti.

O esnada müşrikler ona kendilerinin mi yoksa müslümanların mı hak yolda olduklarını sormuşlar ve o da onların mü'minlerden daha çok doğru yolda olduklarını söylemişti.[23]

---

[20]Mesela bkz. Muhammed Kutub, ***age.***, s. 73.

[21]Bkz. Said Havvâ, ***el-Esâs***, I, 25-26.

[22]en-Nisâ (4) : 51.

[23]et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, ***Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân***, Beyrut 1408/1988, Dâru'l-Fikr, c. V, s. 134; İbn-i Kesîr, ***age.***, I, 513.

Bu ve bu zihniyetteki insanları yeren âyetler devam etmekte ve nihâyet emânetlerin ehline tevdî edilmesi gerektiğini vurgulayan bir âyet gelmekte dolayısıyla yeni bir konu başlamış olmaktadır:

"Allah size emânetleri ehline vermenizi. insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Allah işitendir. görendir."[24]

Bu âyet ise Kâbe'ye hizmet işlerini yürüten Osman b. Talha hakkında nazil olmuştur. Mekke'nin fethinde Kâbe'nin anahtarları kendisinden alınmış ve Hz.Peygamber @ Kâbe'ye girerek orada namaz kılmış, çıkınca da yukarıdaki âyeti okuyarak Osman'a anahtarları geri iâde etmişti.[25]

Sözünü ettiğimiz açıklamalar açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki emânetle ilgili âyet Mekke'nin fethinde, daha önceki 51. âyet ise Bedir savaşından sonra nâzil olmuştur. Bunun da anlamı her iki âyet arasında yaklaşık altı yıllık bir sürenin olduğudur.

Durum böyleyken acaba niçin bu âyetler yan yana konular içerisinde zikredilmişlerdir? Konumuzun teknik terimiyle ifâde edersek aralarında nasıl bir siyak münâsebeti vardır?

Bu sorulara cevap olarak Subhî es-Sâlih'in şu sözlerine kulak verelim:

"Muhakkik âlimler bu iki konu arasında ortak bir ilgiyi kurmuş ve âyetleri birbirleriyle ilintilemek sûretiyle bu iki meseleden yapısı gâyet sağlam, parçaları uyumlu bir tek konu çıkartmışlardır. Nitekim onlar şu husûsa işâret etmişlerdir:

Müslümanların üzerlerine saldırtmak için müşriklere dal-

---

[24] en-Nisâ (4) : 58.

[25] et-Taberî, ***age.***, V, 145 ; er-Râzî, Fahruddîn, ***Mefâtihu'l-Gayb,*** İst. 1357, c. III, s. 353 ; İbn-i Kesîr, ***age.***, I, 55.

kavukluk edenler ve onlara, siz müslümanlardan daha doğru yoldasınız diyenler, kitaplarında Hz.Peygamber'in geleceğini bilen, onun vasıflarını oralarda gören ve kendilerinden bu emâneti gizlemeyeceklerine dair misak alınan ehl-i kitaptan başkası değildir.

Ancak bu kimseler emânetlerine hiyânet etmişler ve emânetlerini tevdi etmeleri gereken yere tevdi etmemişlerdir.

O halde burada, bu kimselerle birlikte, sorumlu oldukları her alandaki emânetlerin anlamını kavramaya bütün insanları davet etmesi, farklı konular gibi görünmesine karşın son derece uygunluk arzetmektedir."[26]

Öyle sanıyoruz ki zikrettiğimiz bu örnek el-Izz ve onun gibi düşünenlere bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu tür âyetler arasında belki, husûsî derecede, mikro düzeyde bir ilgi ve irtibat kurulamayabilir ancak umûmî mânâda, makro düzeyde bir ilgi ve münâsebet kurulabilmektedir.

Bu tespitle ilgili olarak Veliyyüddîn el-Mollavî ise şunları söylemektedir:

"Çeşitli olaylar üzerine inmelerinden dolayı âyet-i kerimeler arasında münasebet aranmaz diyen vehmetmiştir. Çünkü Kur'an, nüzul açısından olaylara, tertip açısından da hikmete mebnidir. Bütün âyet ve sûreler tevkıfî yolla tertip edilmiştir. Üslûbu ve parlak nazmı mucizedir..."[27]

Dolayısıyla Kur'ân'ın farklı illetler, sebepler ve zamanlar için indiği gerekçesiyle, âyetlerin her birinin başka bir gayeye matuf olduğu, tertip ve düzenden uzak olduğu, sûrelerinde de

---

[26]Subhî es-Sâlih, ***age.***, s. 150 ; Ayrıca bkz. er-Râzî, ***age.***, III, 353.
[27]el-Bikâî, ***age.***, I, 8 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 37 ; es-Suyûtî, ***el-İtkan***, II, 138 ; ***Mu'terak***, I, 56 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî***, s. 6 ; Çaviş, ***"Âyetlerin Yekdiğerine olan Münasebet ve İrtibatı"***, s. 74.

öyle hakim bir bütünlüğün olmadığı ve âyetleri arasında da güçlü bir irtibat ve münâsebetin bulunmadığı yönündeki görüşlere karşı olunması gerektiği söylenmelidir.[28]

Âyetlerin münferit vesilelerle inmiş olmaları, onların münâsip siyaklarına yerleştirilmelerine engel bir durum teşkil etmemiştir. Zaten bu iki husus arasında her hangi bir çelişki de bildiğimiz kadarıyla görülmüş değildir.[29]

Üstelik tertibin hem tarihi ortamı, diğer tarafdan hem de edebî siyâkı ihtivâ etmiş olması açısından hiç de küçümsenemeyecek üstünlüğe, öneme ve güzelliğe sahip olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.[30]

Aslında biz Kur'ân'ın siyâkı deyişinden çok çeşitli unsurları anlıyorsak da Kur'an'la ilgili olarak siyak konusunun odak noktasını, konu bütünlüğü ve konular arasındaki benzerlik ve münâsebetin oluşturmakta olduğunu söyleyebiliriz.[31] Bu ilgi ve münâsebetin ortaya konması ve ortaya konan bu birikimin Kur'ân'ın anlaşılmasında faydalı olması için izlenecek yöntem konusunda bazı âlimlerimizin çeşitli görüşleri bulunmaktadır.

Örneğin el-Bikâî konuyla ilgili olarak hocası Ebu'l-Fadl el-Müşeddalî'den nakille şunları zikreder:[32]

a) Öncelikle sûrenin indirilmiş bulunduğu gâyenin incelenip araştırılması,

---

[28]Hicâzî, bizim bu görüşümüzü vurgulamakta ve aksi istikamette düşünenleri şiddetle eleştirmektedir. Bkz. *el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye*, s.13.

[29]ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 25 ; Subhî es-Sâlih, ***age.***, s. 149.

[30]Bkz. Yıldırım, ***age.***, s. 94.

[31]Subhî es-Sâlih, ***age.***, s. 152.

[32]el-Bikâî, ***age.***, I, 17-18 ; Ayrıca bkz. es-Suyûtî, ***el-İtkan***, II, 141 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî***, s. 5-6.

b) İkinci planda bu gayenin ortaya çıkmasını hazırlayan ön bilgilerin elde edilmesi.

c) Hedeflerin gerçekleşmesi açısından sözü edilen ön bilgilerin (mukaddimat) ve olayların sûrenin iniş sebebiyle bağlantılı olabilecek yakın ve uzak ilişkilerine ve özel durumlarına dikkat edilmesi,

d) Daha önce geçen âyet ve ifâdelerin ardarda sıralanışları esnasında, muhatabın dikkatini toplamasına yardımcı olabilecek edebî kurallara ve belâğat ilminin gerektirdiği hususlara dikkat edilmesi.

Kur'ân'ın parçaları arasındaki irtibâtın anlaşılmasına yönelik bu kâidelere riâyet edildiği zaman âyet ve sûreler arasındaki münâsebet daha açık olarak ortaya çıkacaktır.

Sözgelimi bazen Kur'an, farklı unsurları alıp onları birbirine yardımcı olmak üzere çeşitli gayelerle ardarda zikreder. Bazı zamanlarda da târih veya mekân açısından bu tür birimleri birbirine yaklaştırarak kullanır.

Şâyet iki mânâ arasında bunun gibi bir bağlantı kurulamazsa bu durumda Kur'an, bir mânâdan diğerine güzel ve tatlı bir tarzda intikal etmekte ve ortaya ince ve lâtif bir ilişki ortaya çıkmaktadır.[33]

---

[33]Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Güngör, ***"Berâatü't-Tehallûs fi'l-Kur'âni'l-Kerîm"***, Menâru'l-İslâm, yıl: 1406/1986, S. 7, s. 29-31. Daha sonraki konuda da üzerinde duracağımız gibi örneğin, *tanzîr, tefri, tekmil* veya *ihtiras* gibi yollarla bu farklı unsurları bir arada sevkeder. Bunlardan sözgelimi *ihtiras*, sözde esas gayenin tersini vehmettiren bir şeyin bulunması sebebiyle o vehmi ortadan kaldırmak için başka bir sözün ilave edilmesidir. Örneğin, el-Mâide sûresinin 54. âyetindeki *ezille* kelimesinden doğabilecek yanlış anlamayı önlemek için arkasından *eızze* ifâdesinin sevkedilmesi bir ih-

Kur'ân'ın anlaşılmasına katkıda bulunacak olan ve siyakla ilgili bilinip dikkat edilmesi gereken asıl husus konu bütünlüğü içerisindeki âyetlerin birlikte incelenmesi keyfiyeti olmaktadır. Bunun dışındaki hususların ihmali çok fazla büyük yanlışlıklara sebep olmayabilir.

İleride vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi aynı konu içerisindeki âyetlerin ve ifâdelerin başı ile sonu arasında mâkul ve makbul bir tenâsüp ve irtibâtın var olduğu bir gerçektir.

Buna karşılık muhtelif sebeplere ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen konulara ait âyetler arasındaki tenâsüp ve irtibat, biraz önce verdiğimiz örnekteki kadar kolay ve rahat bir şekilde kurulamayabilir.

Dolayısıyla tenâsüp ve irtibâtın açık bir şekilde görülebildiği yerler olduğu gibi gizli ve çok zor kurulabildiği yerler de olmaktadır.[34]

Zaten bu yöntemi bütün müfessirlerin her zaman uygulayamamalarının altında, aslında konunun zorluğu yatmaktadır.

Gerçekten kabul etmek gerekir ki âyet ve sûreler arasındaki ilgi, irtibat ve münâsebeti tesbit etmek kolay bir mesele değildir.[35]

Az sayıdaki bazı kısa sûreler hâriç diğer sûrelerde görülen bu zorluk, Kur'ân'ın kendine has özelliği olan, sayıları yerine göre değişen âyet guruplarının ortaya koyduğu farklı hüküm ve konuların olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin bir konuyu işleyen âyetlerden diğerine geçişte aralarındaki irtibâtın kurul-

---

tirastır. Bkz. Draz, ***En Mühim Mesaj Kur'an***, s. 238 (çevirenin notu). Ayrıca bkz. ***age.***, s.238-239.

[34]Bkz. Yıldırım, ***age.***, s. 96.

[35]Bkz. Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 12-13.

ması konusunda karşılaşılan güçlükleri, konumuzla ilgili tefsirini telif eden el-Bikâî bizzat yaşadığını, tefsirini yazarken bazı âyetlerin irtibâtı üzerinde aylarca düşündüğünü belirtmiştir. Hattâ bir defasında keşfettiği bazı münâsebetleri bir kısım ilim erbâbına gösterdiği zaman, yaptığı hizmetin zorluğundan dolayı kendisine şifâ talebinde bulunduklarını ifâde etmiştir.[36]

Görüldüğü gibi münâsebet bilgisinin oluşması bir takım kâidelerin geliştirilmesinden daha ziyâde müfessirin çabasına ve i'câzu'l-Kur'an sahasında, bunun belağatla ilgili sırları konusunda ve eşsiz beyânî yönleri husususunda özel bir vukûfiyet kazanmasına bağlıdır.[37]

Ayrıca âyet ve sûreler arasındaki bu ince ilgiyi ve münâsebeti keşfedebilmek için Kur'an okuyan kimsenin, bazen edebî zevkini, bazen fıtrî mantığını, bazen de önceki bilgilerini devreye sokması gerekmektedir.

Neticede ilgili terimlerin ıstılâhî ve felsefî anlamları bilinemese bile genel veya özel, objektif veya sübjektif, aklî, hissî veya hayâlî bir takım irtibatların kurulması mümkün olmaktadır.

Gâyet doğal olarak ortaya konan ilgi ve münâsebet de tutarlı, isâbetli, mânâları uyumlu, bağlamıyla bütünleşmiş ve dilbilimin lügavî kâidelerine uygun olduğu müddetçe mantıklı, makbul ve latif olarak kabul görecektir.[38]

---

[36] el-Bikâî, ***age.,*** I, 14-15.

[37] Bkz. Mennâu'l-Kattân, ***age.,*** s. 97.

[38] Bkz. Yıldız, ***"Âyet ve Sureler arasındaki Münasebet",*** c. XXI, S. 1, s. 12-13 ; Yıldırım, ***age.,*** s. 7.

B. İFÂDELER ARASINDAKİ BAZI İRTİBAT YOLLARI

Her hangi bir ifâdenin diğeriyle olan münâsebeti deyişinden o iki ifâdenin şekil, yapı ve ifâde ettiği mânâ yönünden birbirine yakın, benzer ve uygun olması, aralarında bir irtibat veya alâka kurulması anlaşılmaktadır.

Bu yaklaşım Kur'ân'a tatbik edildiğinde birimleri arasında birbirine yakın, uyumlu ve benzer mânâların bulunması konusu akla gelmektedir. Bu taktirde âyetler arasında genel veya özel aklî veya hissî mânâ bağları ile sebep veya müsebbep, illet veya mâlûl, benzerlik veya zıtlık gibi bazı ilgi ve irtibat yönleri tespit edilebilmektedir.[39]

Aslında Veliyyüddîn el-Mollavî'nin de ifâde ettiği gibi[40] her şeyden önce her bir âyetin müstakil veya önceki âyetin tamamlayıcısı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmalıdır. Müstakil ise bu taktirde önceki âyetle yine de nasıl bir ilgi ve münâsebet içerisinde olduğu ortaya konmalıdır. Aynı yaklaşım sûreler için de sergilenmelidir.

Bu yüzden biz de bu başlık altında bir âyetin komşu âyetlerle ilişkisinin ne tür bir ilişki olabileceği konusunu incelemeye ve bu ilişki ve irtibat yollarının bir kısmına çeşitli örneklerle işâret etmeye çalışacağız.

Genel olarak âyetler arasındaki irtibatla ilgili olarak şöyle

---

[39]Yıldız, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet"***, c. XXI, S. 1, s. 12-13.

[40]ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 37 ; es-Suyûtî, ***el-İtkân***, II, 138 ; ***Mu'terak***, I, 56 ; es-Saîdî, ***en-Nazmu'l-Fennî***, s. 6; Çavîş, ***"Âyetlerin Yekdiğerine Olan Münasebet ve İrtibatı"***, s. 74.

bir tasnife gidilebilir:[41]

1. Münâsebet Bağı Kolay Bir Şekilde Kurulabilen Â-yetler;

a) Bir birimin tek başına tamam olmayarak diğer bir birime ihtiyaç duyması durumundaki ilgi ve irtibat şeklidir. Münâsebetin en açık görülen kısmının bu olduğu söylenebilir.

Sözgelimi, bir âyetin tek başına tam bir mânâ ifâde etmemesi ve bunun için ancak diğer âyet veya âyetlerle tam bir mânâ ifâde edebilir hale gelmesi bu kısmı açıklamaktadır.

Şimdi bu maddeyi örneklerle incelemeye çalışalım:

"Andolsun Tûr'a, Yayılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitab'a, Mamur Eve, Yükseltilmiş tavana, Kaynatılmış denize."[42]

Görüldüğü gibi altı tane âyet ardarda sıralanmış olduğu halde tam bir cümle anlamı yine de ifâde edilememektedir.

Çünkü pek çok varlığa yemin edilmekte ancak yeminin sonucu, cevabı anlaşılamamaktadır.

Başka bir deyişle ifâde edersek, bu altı âyetin mânâsının tam olarak ortaya çıkması ve anlaşılması bir başka âyetin varlığını gerekli kılmaktadır.

Hakikaten söz konusu bu âyetlerin devamındaki âyetin de okunması durumunda anlam tamam olmakta ve tam bir cümle özelliği ortaya çıkmaktadır.

"Hiç şüphe yok ki Rabbi'nin azabı mutlaka vuku bulacak-

---

[41]Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 40 ; es-Suyûtî, ***el-İtkân,*** II, 139-140 ; ***Mu'terak,*** I, 57 ; Yıldız, ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet",*** c.XXI, S. 2, s. 36.

[42]et-Tûr (52) : 1-6.

tır."[43]

Görüldüğü gibi bu âyet, önceki altı âyetin tamamlayıcısı konumunda bulunmaktadır.

Yahut da bir âyet bir başka âyete *te'kid, tefsir, itiraz* veya *bedel* olarak da gelebilir.

Biz burada bunlardan sadece tefsir yönüyle irtibatlı olarak gelebilen kısmı incelemek istiyoruz:

Tefsir veya tafsil, Kur'ân-ı Kerîm'de iki türlü gelebilir. Birincisi aynı siyak içerisinde gelen muttasıl tefsir, ikincisi ise farklı siyak çerçevelerinde gelen munfasıl tefsir konumundaki âyetlerdir.

Konumuzu daha fazla yakından ilgilendirdiği için biz ilki yani aynı siyak içerisinde gelen kısım üzerinde duracağız.

Örneğin;

"Bizi dosdoğru yola hidâyet eyle."[44]

Âyette hidâyet edilmek istenen dosdoğru yol acaba nedir? kimlerin yoludur? gibi soruların cevabının aynı siyak içerisinde verilmekte olduğunu görmekteyiz:

"(Bizi) *nimet verdiğin kimselerin yoluna* (hidâyet eyle), *kendilerine gazap edilmiş olanların ve dalâlete düşenlerin yoluna değil.*"[45]

Görüldüğü gibi ikinci âyet ilk âyeti tefsir ve tafsil etmektedir.

Konumuzla ilgili bir başka örnek olarak da *"Mü'minler*

---

[43] et-Tûr (52) : 7.
[44] el-Fâtiha (1) : 6.
[45] el-Fâtiha (1) : 7.

felaha erdi"[46] âyetini verebiliriz. Acaba âyette kurtuluşa erdiği ifâde edilen mü'minler kimlerdir? hangı güzel vasıfların sahibidirler? İşte bu sorunun cevabı da aynı siyak bütünlüğünde devam eden âyetlerden anlaşılmaktadır.[47]

Konuyla ilgili bir başka örnek olarak da âhiret gününde bazı insanların durumları ile ilgili olan şu âyeti söz konusu edebiliriz:

"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır."[48]

Âyet okunmaya devam edildiğinde ***emmâ*** bağlacıyla bu insanların durumları ile ilgili daha geniş mâlumatların verildiği görülmektedir:

"Yüzleri kararanlara, iman ettikten sonra inkar ettiniz ha? Öyle ise inkar etmenize karşılık azabı tadın! denilir. Yüzleri ağaranlar ise, Allah'ın rahmeti içindedirler. Orada ebedi kalacaklardır."[49]

b) Bazı durumlarda da âyetlerin, komşu âyetlerden müstakil olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu tür durumlarda âyet, müstakil olarak ele alınmadığı taktirde Kur'ân'ın hiç kastetmediği ters sonuçlar çıkabilmektedir.

Şu âyeti buna örnek olarak verebiliriz:

"Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için Allah ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bunun üzerine (katil olan kardeş) *şöyle dedi: Yazıklar olsun bana kardeşimin ölüsü-*

---

[46]el-Mü'minûn (23) : 1

[47]Bkz. el-Mü'minûn (23) : 2-9.

[48]Âl-i İmrân (3) : 106.

[49]Âl-i İmrân (3) : 106-107. Bir başka örnek için de Hûd sûresinin 105 ve 106. âyetlerine bakılabilir. Ayrıca daha geniş malumat için bkz. İbnu Ebi'l-Isba', ***age.***, s. 154-155.

nü örtmek konusunda şu karga kadar bile olamadım. Ve pişman olanlardan oldu. Bundan dolayı İsrâiloğullarına şöyle yazdık. Kim. bir cana veya yeryüzünde fesat yapmaya karşılık olmaksızın bir canı öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur..."[50]

Gâyet açık bir husustur ki. Allah'ın İsrâiloğullarına *haksız yere bir kimseyi öldürmenin bütün insanları öldürmek gibi olacağı* ahdini yazması Âdem'in oğlunun kardeşini öldürdüğüne pişman olmasından dolayı değildir. Bilâkis onun bu haksız öldürme işini yapması sebebiyledir.

Dolayısıyla, *pişman oldu* anlamına gelen *"Feesbaha mine'n-nâdimîn"* cümlesini, *bundan dolayı* anlamına gelen *"min ecli zâlike"* ifâdesinden müstakil olarak düşünmemiz gerekmektedir. Aksi taktirde ortaya çıkan anlam son derece yanlış ve anlamsız olacaktır.[51]

c) Bazı âyetlerde de aralarında bütünsel bir ilişki olması sebebiyle atıf harflerinden biriyle birimlerin birbirleriyle irtibatlandırıldıkları görülmektedir. Bunu bir başka deyişle söylersek; her hangi iki ifâde arasında atıf harflerinden birisiyle irtibat kurulabilmesi aralarında mutlak bir bütünlüğün olmasına bağlı olmaktadır.[52]

Buna da şu âyeti örnek olarak verebiliriz:

"Yerin içine gireni ve ondan çıkanı; gökten ineni ve oraya yükseleni bilir."[53]

---

[50]el-Mâide (5) : 31-32.

[51]Bununla ilgili olarak şu âyetlere de bakılabilir: el-Mü'min (40) : 6-7 ; Yunus (10) : 61 ; Yâsîn (36) : 76 . Ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 52.

[52]Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. ez-Zemelkânî, ***age.***, s. 260-261 vd.

[53]Sebe' (34) : 2.

Âyette geçen *girmek* ile *çıkmak*, *inmek* ile *yükselmek* arasında bütünsel bir karşıt anlamlılık ilişkisi bulunmaktadır. Aynı anlam bütünlüğü *yer* ile *gök* arasında da görülmektedir.

Dolayısıyla aralarında bu tür bütünlük olan terimler bağlaçlar yardımıyla irtibatlı hale getirilmektedir.[54]

2. Münâsebet Bağı Yardımcı Bilgilerle Kurulabilen Âyetler

Âyetler arasındaki ilgi ve irtibat, daha önce bir kısmından bahsettiğimiz yollarla kurulamıyor ve çeşitli bağlaçlarla da birbirlerine atfedilemiyorlarsa bu durumda âyetler arasındaki münâsebeti temin eden çeşitli karineler ve yöntemler devreye girebilmektedir.

Şimdi bu yöntemlerin bir kısmını incelemeye çalışalım:[55]

a) Benzerlik (Tanzir) Yöntemi

Temelde birbirine benzeyen, birbirini çağrışım yaptıran konuların bir arada zikredilmesi yöntemidir. Örneğin:

"Nitekim hak uğruna (savaşa gitmek için) *Rabbin seni evinden çıkardığı zaman mü'minlerden bir kısmı bundan hoşlanmıyorlardı."*[56]

Bu âyet, Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin taksimatıyla ilgili âyetlerin siyâkı içerisinde geçmektedir.

---

[54] Benzer bir başka örnek için bkz. el-Bakara (2) : 245.

[55] es-Suyûtî, ***el-İtkân,*** II, 139-140 ; ***Mu'terak,*** I, 58-59. Sözünü ettiğimiz gibi bizim üzerinde duracağımız sadece birkaç karine olacaktır. Çünkü bunların hepsini incelemek başlı başına bir tez çalışması olabilir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbnu Ebi'l-Isba', ***age.,*** s. 42-43 vd.

[56] el-Enfâl (8) : 5.

Acaba Hz.Peygamber @'in Bedir savaşı için evinden çıkması ve bundan da bazı mü'minlerin hoşlanmaması ile ganimetlerin taksimatı arasında hangi münâsebet bulunmaktadır?

Hz.Peygamber @ Bedir savaşının şehrin dışında yapılmasını istemiş ve bu yüzden Medine dışına çıkmayı murad etmişti. Mü'minlerden bir gurup bundan hoşlanmamış, Medine'de kalıp gerekirse şehri korumaya yönelik savunma savaşı yapmalarının daha iyi olacağı görüşünü benimsemişler ve izhar etmişlerdi. Oysa daha sonra açıkça ortaya çıkmıştır ki, Hz.Peygamber'in bu tutumu müslümanlara zafer, ganimet ve izzet kazandırmış ve onun haklı olduğu anlaşılmıştı.

İşte daha önce Hz.Peygamber'in Medine dışına çıkıp savaşmaya yönelik hareketinden hoşlanmayan bu ve benzeri insanlar, bu defa da, ganimetlerin taksimatı konusunda onun emrine hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik göstermişlerdi. Sözünü ettiğimiz âyet, bu ilgi ve münâsebet sebebiyle, müslümanların önceki durumu ve neticesini göz önüne getirerek onların Hz.Peygamber @'in emrine itaat etmeleri ve nefislerinin yönlendirmelerine uymamaları için bu siyakta zikredilmiştir.[57]

Dolayısıyla bu iki farklı konu arasında benzerlik yöntemi olarak, Hz.Peygamber'in emrine karşı bir hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik motifi kullanılmış olmaktadır.

b) Karşıtlık (Zıddiyet) Yöntemi

Âyetler arasındaki irtibat çoğu zaman sebep-sonuç tarzında vuku bulmaktadır. Böyle bir durumun olmadığı zamanlarda ise bir olgunun -deyiş yerindeyse- iki ucunu yani zıt taraflarını gözler önüne sermek suretiyle bir ilgi ve irtibat kurulabilmek-

---

[57]Bkz. el-Hattâbî, *age.*, s. 45-46 ; el-Gazzâlî, Ebu Hâmid, ***İhyâu Ulûmiddîn,*** tsh. Abdulazîz es-Seyrevân, Beyrut, tarihsiz, I, 260 ; es-Suyûtî, ***el-İtkân,*** II, 139 ; ***Mu'terak,*** I, 58.

tedir.

Yapılması istenen bir davranışın yapılmaması durumunda, ortaya çıkan sonucun izah edilmesi, aslında yapılması istenen davranışın vurgulanması anlamına gelmektedir. Zaten, *"Eşyalar zıtları ile kâimdir"* darb-ı meseli de mesajların tebliği konusunda bu yöntemin önemini tekid etmektedir. Sözgelimi, azap âyetinden sonra rahmet, cehennem âyetinden sonra cennet âyetlerinin gelmesi bu yönteme örnek gösterilebilmektedir.[58]

Örneğin :

Bilindği gibi el-Bakara sûresinin 5. âyetine kadar Kur'ân'ın nasıl bir kitap olduğundan hareketle hidâyete ermiş olan mü'minlerin çeşitli vasıflarından söz edilmekte ve onların kurtuluş ehli kimseler olduğu bildirilmektedir.[59] Bunların ardından kâfirlerden söz eden şu âyetin gelmesi konumuzu gâyet açık bir şekilde izah etmektedir.

"Kafirlere gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar."[60]

Kur'ân'ın bu şekilde bazı zıtları ele alarak onlardaki güzellik veya çirkinlikleri en bâriz bir sûrette gözler önüne sermesi önce aklı harekete geçirdikten sonra kalbi devreye sokarak sahibini hep güzel olan şeyler üzerinde sabit kılmayı hedefleme-

---

[58] Bkz. Yıldırım, ***age.***, s. 97.

[59] Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 49 ; Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, ***İrşâdü Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm,*** 2. Baskı, Beyrut 1411/1990, I, 35 ; Hicâzî, Muhammed Mahmûd, ***Furkan Tefsiri,*** çev. Mehmet Keskin, İst., tarihsiz, İlim yay., c. I, s. 22-23.

[60] el-Bakara (2) : 6.

sinden dolayıdır.[61]

Bunun en açık örneği olarak Yüce Allah'ın yukarıda sözünü ettiğimiz âyet öbeklerinden sonra şu âyeti getirmesini gösterebiliriz:

"Eğer kulumuza (Muhammed'e) *indirdiğimizden şüphe duyuyorsanız siz de -eğer doğru sözlü iseniz- onun benzeri bir sûre ortaya koyun. Allah'dan başka güvendiklerinizi de yardımınıza çağırın."*[62]

Görüldüğü gibi bütün bu yöntemlerin kullanılmasının hedefi insanın doğruyu görmesinin temin edilmesidir.

c) Ara Söz (İstitrâd) Yöntemi[63]

Bir mânâdan diğer bir mânâya geçmek[64] diye tanımı yapılan istitrâd, belli bir konuyu anlatırken bir yakınlık ve ilgiden dolayı başka bir konuya geçmek ve sonunda tekrar ilk konuya dönmektir.[65]

Meselâ:

"(Ey Muhammed) *sana doğan ayları soruyorlar. De ki, onlar insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür. Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Gerçek iyilik takva sahibi*

---

[61]Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 35,49 ; es-Suyûtî, ***Mu'terak***, I, 58-59 ; Draz, ***En Mühim Mesaj Kur'an***, s. 238 ; Mennâu'l-Kattân, ***age.***, s. 98.

[62]el-Bakara (2) : 23.

[63]Biz bu başlık altında istitrad ile tehallüsün yahut da iktidabın aynı ya da farklı olduğu üzerinde durmak istemiyoruz. Geniş bilgi için bkz. es-Suyûtî, ***Mu'terak***, I, 61 ; Güngör, ***"Berâatü't-Tehallûs"***, s. 29-31.

[64]İbnu Ebi'l-Isba', ***age.***, s. 49.

[65]Bkz. Yıldız. ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet"***, c. XXI, S. 2, s. 37.

(kişinin yaptığı)*dır. Evlere kapılarından girin. Allah'dan korkun. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.*"[66]

Ay hallerinin söz konusu edildiği bu âyet içerisinde müşriklerin yaptıkları bir yanlış tutuma yer verilmesinin acaba ne tür bir münâsebeti bulunmaktadır?

Yahut da objektif bir yaklaşımla ayın hareketlerinden bahsedilen bu âyette, müşriklerin evlerine âmiyâne deyişiyle kapıdan veya bacadan girmelerinin konuyla ne ilgisi vardır?

İşte bu sorunun cevabı istitrâd kabilinden verilmektedir:[67]

Ay hareketlerinin, hac vakitlerinin bilinmesinde ölçüt olduğu ifâde edilince, müşriklerin hacda yaptıkları bir yanlış davranışa işâret edilmiş ve yeri gelmişken bu yaptıkları tutumun hayır ve takva olmadığı vurgulanmıştır.

Aynı yöntemin Hz.Peygamber @ tarafından da kullanıldığını, kendisine deniz suyu hakkında bir soru sorulduğunda verdiği cevaptan da anlamaktayız.

"(Denizin) *suyu temiz, ölüsü de helâldir.*"[68]

---

[66]el-Bakara (2) : 189.

[67]Bkz. er-Râzî, ***age.***, II, 217 ; Ebussuûd, ***age.***, I, 203. Ayrıca bkz. es-Suyûtî, ***el-İtkân,*** II, 142.

[68]Ebû Dâvûd, ***es-Sünen,*** Kitâbu't-Tahâre, Bâbu'l-Vudû' bimâi'l-bahri, hadis nu.: 83 (c.I, s.21) ; et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, ***es-Sünen,*** thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire 1356/1937, Matbaatü Mustafa el-Halebî, 1. Tahâre, 52, hadis nu.: 69 (c.I, s.100-101) ; en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali, ***es-Sünen,*** (Suyûtî şerhi ve Sindî haşiyesiyle birlikte), Beyrut, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kitâbu'l-Miyâh, Bâbu'l-vudû' bimâi'l-bahri, (c.I, s.176) ; İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, ***Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi,*** çev. ve şerh. Haydar Hatipoğlu, İst. 1982, 1. Tahâre, 38, hadis nu.: 386 (c.I, s.587) ; 28. Sayd, 18, hadis nu.; 3246; (c.VIII, s.607) ; Mâlik b. Enes, ***el-Muvatta',*** Muhammed Fuâd

Soru bizzat deniz suyu hakkında olduğu halde, cevabı içerisinde ölüsünün durumunun da zikredilmiş olması, ara söz yönteminin kullanıldığını göstermektedir.[69]

İki ana başlık altında toplamaya çalıştığımız bu irtibat yollarının âyetler arasındaki münâsebeti anlamada bazı kolaylıklar sağlayacağı açıktır. Ancak bu maddelerin, Kur'ân'a yaklaşan herkesin harfiyen uymaları gereken yöntemler olduğunu söyleyemeyiz. Zira önemli olan husus, âyetler arasındaki ilişki ve irtibatın çözülebilmesi ve keşfedilebilmesidir. Tabiî ki bunun çeşitli yolları ve yöntemleri de olacaktır.

Abdulbâkî neşri, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Tahâre, 3, hadis nu.: 12 (c.I, s.22) ; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân, ***es-Sünen,*** İst. 1401/1981, Çağrı yay., 1. Vudû', 53 (s.185-186) ; 7. Sayd, 6 (s.487) ; Ahmed b. Hanbel, ***el-Müsned,*** II, 237, 361 ; es-Suyûtî, ***el-Câmiu's-Sağîr,*** c. I, s. 130 ; el-Hindî, ***Kenzü'l-Ummâl,*** IX, 398,572,575, Hadis nu:26667, 27473, 27486.

[69] Daha başka örnekler için bkz. en-Nisâ (4) : 172 ; el-A'raf (7) : 26 . Ayrıca bkz. ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, ***el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidı't-Tenzîl,*** 3. Baskı, Beyrut 1407/ 1987, II, 97 ; ez-Zerkeşî, ***age.,*** I, 49-50 ; es-Suyûtî, ***el-İtkân,*** II, 140 ; ***Mu'terak,*** I, 61.

C. KUR'ÂN'IN SİYAK YÖNÜNDEN SINIFLANDIRILMASI

Öncelikle Kur'ân'ın siyâkı deyiminden daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bir sözcükteki harfin aynı sözcükteki diğer harflerle, bir cümledeki sözcüğün o cümledeki diğer sözcüklerle, bir âyetteki cümlenin diğer cümlelerle, sergilediği ilgi ve irtıbâtı anlamaktayız.

Bu sınıflandırma içinde yer alan bir sözcükteki bir harfin diğer harf veya harflerle olan bağlamsal ilişkisinin ses-bilim dışında Kur'ân'ın anlaşılması meselesiyle doğrudan ilgili olmaması sebebiyle üzerinde durmak istemiyoruz.

1. Bir Âyet İçindeki Siyak İlişkisi :

Bilindiği gibi anlama ameliyesi parçalardan bütüne doğru gerçekleşir. Harfler bir sözcüğü, sözcükler de bir cümleyi anlamamıza yardımcı olurlar. Diğer bir deyişle parçaları anlamadan bütünü anlayamayız.

Bunun gibi aynı ilke Kur'ân-ı Kerîm için de geçerlidir. Çünkü Kur'ânî platformda da anlamaya yönelik atılmış en küçük adım âyetler olmaktadır.

Âyet: lügatta *açık alâmet, işâret, nişâne, ibret, şaşırtıcı iş, mucize, burhan ve delil* gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin çoğulu *Ây* veya *Âyât*tır.

İncelendiği zaman Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin yukarıdaki anlamların hemen hepsini ihtivâ ettiği görülmektedir.

Istılahta ise *âyet* kelimesi: *sûrelerin içinde yer alan, başından ve sonundan ayrılan, bir veya birkaç cümleden yahut da*

tam bir cümle özelliği taşımayan unsurlardan oluşan kelâm[70] anlamına gelmektedir.

Bizim bu başlık altında üzerinde duracağımız husus en az tam bir cümle özelliği taşıyan âyetler olacaktır.[71]

Örneklerle konuyu daha iyi incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

el-Bakara sûresinin 275. âyetinin baş taraflarında fâiz muamelesinde bulunanların kıyamet günün de şeytan çarpmış kimseler gibi kalkacaklarından bahsedilmektir.

"Fâiz yiyenler (mahşerde) *ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."*

Ancak âyetin devamında onların böyle fena bir duruma dûçar edilmelerinin sebebi üzerinde durulmakta ve alış verişle fâizi eşit tuttukları, bu ikisi arasında hiçbir fark görmedikleri, dolayısıyla haram olan fâizi helâl saydıkları için şeytan çarpmış gibi diriltilecekleri anlatılmaktadır:

"Bu (cezaya dûçar kılınmaları) *onların, zaten alış veriş de fâiz gibi demelerindendir."*[72]

Eğer biz âyetin diğer kısımlarını dikkate almadan sadece ilk bölümünü anlamaya kalkışırsak gerçekten farklı bir sonuca varmış ve *fâiz yiyenler* ifâdesinin zâhirine bakarak fâizi haram saymaksızın yiyenlerin ve bu muamelede bulunanların böyle bir

---

[70] Âyet kelimesinin lügat ve ıstılah anlamlarıyla ilgili olarak bkz. el-Cevherî, ***age.***, VI, 2275-2276 ; İbn-i Manzûr, ***age.***, I, 140-141 ; ez-Zerkânî, ***age.***, I, 331-332 ; Cerrahoğlu, ***age.***, s. 55 ; Turgut, ***age.***, s. 86

[71] Daha ziyade yemin ifâde eden âyetler buna örnek olarak verilebilir. Mesela bkz. el-Burûc (85) : 1-3

[72] el-Bakara (2) : 275.

azaba maruz kalacakları gibi yanlış bir neticeye ulaşmış oluruz. Gâyet açıktır ki böyle bir sonuç âyetin bütünlüğü içinde anlaşılan mânâya ters düşmektedir.

Biz sadece bu örnekle bile Kurânî bütünün anlaşılabilmesi için birer parça hükmünde olan âyetlerin öncelikle kendi sınırları içinde anlaşılmalarının ne kadar elzem olduğunu görmekteyiz.[73]

Örnek 2:

Başka bir örnek olarak da şu meseleyi verebiliriz:

"Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkar edenler, işte onlar benim rahmetimden ümidi kesmiş olanlardır ve onlar için acı bir azap vardır."[74]

Her ne kadar Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde, Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin küfür olduğunu biliyorsak da[75] bu âyetin kendi iç bağlamından da ümitsizliğin küfre eş değer bir davranış olduğunu dolaylı da olsa öğrenmiş bulunmaktayız.

Örnek 3:

Bir diğer örnek olarak da şunu verebiliriz:

"...Onlardan pek azı müstesna ondan içtiler..."[76]

Tâlût ve ordusu, Câlût'a karşı savaşmaya gittiklerinde Tâlût'un ordusu bir nehirle imtihan edilir. Bu imtihana göre, o nehirden bir avuçdan fazla su içenler Tâlut'dan olmayacaklardır.

Şimdi 249. âyetin sadece *onlardan pek azı müstesna ondan*

---

[73]Bkz. Albayrak, ***age.,*** s. 44.

[74]el-Ankebût (29) : 23.

[75]Mesela bkz. Yûsuf (12) : 87.

[76]el-Bakara (2) : 249.

içtiler kısmını alırsak bir avuç içenlerin bile imtihanı kaybedenlerden olduklarına hükmetmemiz gerekecektir. Dolayısıyla bu da son derece yanlış bir hüküm olacaktır.

Ama 249. âyeti bütünüyle okuduğumuzda şu cümleleri de göreceğimiz için yukarıdaki yanlışlığa mahal verilmemiş olacaktır:

"Kim ondan içerse benden değildir. Ondan hiç tatmayan ya da sadece bir avuç içen bendendir."[77]

2. Âyetler Arasındaki Siyak İlişkisi :

Üzerinde duracağımız bu madde, çalışmamızın ve de siyak konusunun öneminin en fazla ortaya çıktığı bir nokta özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her şeyden önce esas olan âyetler arasındaki bağlamsal irtibatı kurmaktır.

Hakikaten peşpeşe gelen iki âyet hakkında akla gelen ilk suallerden birkaçı şunlar olacaktır: *Âyet önceki âyetle irtibatlı mı yoksa müstakil midir? Müstakil ise, komşu âyetlerle ne münâsebeti vardır? Niçin bu bağlamda serdedilmiştir?*[78]

Çünkü bir âyet daha önce sözünü ettiğimiz irtibat yollarından birisiyle ya genel ya da özel, ya aklî ya da hissî ya da hayâlî yahut da bir başka ilişkisel mânâ örgüsüyle münâsebetli olabilmektedir. Zira işâret ettiğimiz çalışmamız boyunca tekrar edegeldiğimiz ***her bir ifâde bir bağlamda ortaya çıkar*** ilkesi Kur'an için de geçerlidir.

el-İsrâ ile el-Kehf sûreleri arasındaki münâsebeti zikrettikten sonra ez-Zemelkânî (651/962)'nin şöyle dediği nakledilmek-

---

[77] Aynı âyet. Ayrıca bu bağlamda herkesin çok iyi bildiği, *Kur'an'da Allah namaza yaklaşmayın* diyor diye namaz kılmayan şu meşhur Bektaşi fıkrası da hatırlanabilir.

[78] Bkz. Yıldırım, Suat, ***age.,*** s. 96

tedir:[79]

"İlgi ve irtibat sûreler arasında bile zuhur edince artık â-yetler arasındaki münâsebet öncelikle, ortaya çıkar. Hattâ daha da ötesi tefekkür mekanizması olayların ruhuna doğru işlediğinde, bütün Kur'ân'ın tek bir kelime gibi bir bütün olduğu görülecektir."

Bu kısmı da yine Kur'an'dan seçtiğimiz örneklerle incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

"Gizli gizli fısıldaşarak yürüdüler."[80]

Acaba âyette söz edilen bu kimseler neler fısıldaşıyorlardı? İşte bu sorunun cevabının, devam eden âyette hemen verilmekte olduğunu görmekteyiz:

"Bu gün yanınıza hiçbir miskin sokulmasın (diye gizli gizli fısıldaştılar)."[81]

Örnek 2:

Başka bir misal olarak da şu âyeti verebiliriz:

"Siz buralarda güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?"[82]

Daha önceki âyetlerden anladığımıza göre[83] Hz.Sâlih (A.S) kavmine bazı mekânları hatırlatarak onların hakikatları görmelerini istiyor. Bundan dolayı onlara hitâben yukarıdaki sözü söylüyor.

---

79 ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 39.
80 el-Kalem (68) : 23.
81 el-Kalem (68) : 24.
82 eş-Şuarâ (26) : 146.
83 eş-Şuarâ (26) : 142.

Ancak görüldüğü gibi, Hz.Sâlih'in zikretmeye değer bulduğu bu mekânların nereler olduğu âyetin yukarıda zikrettiğimiz kadarından anlaşılamamaktadır. Âyeti siyâkıyla birlikte incelediğimizde bu yerlerin nereler olduğunu anlamaktayız:

"Böyle bahçelerde, çeşme başlarında, ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında."[84]

Örnek 3:

Âyetler arası siyak ilişkisine örnek olarak şu hususu da verebiliriz:

el-Furkân sûresinin baş taraflarında kâfirlerin inanmamak ve Hz.Peygamber @'in peygamberliğini kabul etmemek için sahip oldukları çeşitli izlenimlerden ve iddialardan bahsedilmektedir. Onların bu itiraz ve iddialarından bir tanesi de Hz.Peygamber'in beşer olması ve tabiatıyla beşer vasıflarına sahip bulunmasıdır:

"(İnanmayanlar) *şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber yemek yiyor, çarşıda, pazarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilseydi de onunla birlikte uyarıcı olsaydı ya."*[85]

Kâfirlerin bu sun'î ve kıymetsiz itirazlarına siyak bütünlüğü hiç bozulmadan 20. âyette şu şekilde cevap verildiğini görmekteyiz:

"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de (senin gibi) *yemek yerler ve çarşılarda gezerlerdi."*[86]

---

[84] eş-Şuarâ (26) : 147-148.

[85] el-Furkân (25): 7

[86] Daha pek çok örneğimiz olmasına rağmen son bir örnekle yetinmek istiyoruz: *"Onların içinde bir de ümmi olanlar var ki, Kitabı bilmezler. Bütün bildikleri bir takım kuruntulardan başka bir şey değildir. Onlar sadece zan içinde bulunmaktadırlar."* (el-Bakara (2): 78) Âyette İsrailoğullarından ve bir takım kuruntu ve vehimlerinden söz

3. Farklı Konular Arasındaki Siyak İlişkisi :

Kur'an'daki bazı konular, bazı siyak çevrelerinde adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler bile her konu yine de Kur'ân'ın diğer konularıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Bunun sebebi farklı olduğu zannıyla bakılan bir konunun aslında düşünülen hedefinin yanında bu irtibatı sağlayan başka hedeflerinin de olabilmesidir. Çünkü değil bir âyet gurubu bazen bir terkip bile birkaç hedef birden gözetebilmektedir.

Dolayısıyla bütün parçalar bulundukları mânâ çerçevelerinde üzerlerine düşeni yaparken. Kur'ân'ın manzûmesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler.[87] Üstelik konular arasında bir ilgi ve irtibat olmasaydı Mekke'de inen bir âyetin Medine'de inen bir sûre içerisine. Medine'de inen bir âyetin de Mekke'de inen bir sûre içerisine yerleştirilmesinin hiçbir mantıklı anlamı ve açıklaması kalmazdı.[88]

Şimdi bunu çeşitli örneklerle inceleyelim:

Örnek 1:

el-Bakara sûresinin 190-195. âyetleri savaş ve cihaddan bahsetmektedir. 196. âyetten 203. âyete kadar da hacdan söz edilmektedir. Acaba kıtal ve cihad âyetleriyle hac âyetlerinin yan yana zikredilmelerinin ne ilgi ve münâsebeti olabilir?

Bu iki farklı konu arasındaki ilgi ve münâsebet şu şekilde izah edilebilir:

---

edilmektedir. Acaba bu kuruntu ve vehimler nelerdir? İşte onlardan bir tanesine aynı siyak içerisinde şöyle işâret edilmektedir: *"Onlar şöyle dediler: Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır."* (el-Bakara (2) : 80)

[87]Bkz. Albayrak, ***age.***, s. 155.

[88]Muhammed Kutub, ***age.***, s. 73.

Savaş ve cihadda kul, hem canı hem de malıyla imtihan edilmektedir. Hac ibâdetine baktığımızda onda da hem canın hem de malın devreye sokulduğunu görmekteyiz.

İşte bu benzerlikten dolayı savaş ve hac konularının mücavir olarak zikredilmelerinde her hangi bir uyumsuzluk görülmemekle birlikte, aksine farklı konular arasındaki ilişkinin yönü de ortaya çıkmış olmaktadır. Ayrıca bu özelliğin Kur'ân'ın mucize bir kelam olmasını gösterdiği de rahatlıkla ileri sürülebilir.[89]

Kaldı ki, cihad ile haccın sözünü ettiğimiz benzerliğine bir hadis-i şerifte de şu şekilde işâret edilmiştir:

"Ancak, cihadın en güzeli kabule şâyân olan hacdır."[90]

Örnek 2:

---

[89] Bkz. Said Havva, ***el-Esâs*** I, 455

[90] el-Buhârî, ***es-Sahîh,*** 28. Sayd, 26, (c.II, s.219) ; 56. Cihâd, 1, (c.III, s.200) ; en-Nesâî, ***es-Sünen,*** Kitâbu Menâsiki'l-Hac, Bâbu Fadli'l-Hac, (c.V, s.114-115) ; el-Hindî, ***Kenzü'l-Ummâl*** V, 11, Hadis nu: 11827 ; V, 410, Hadis nu. 45153. Bununla birlikte haccın cihad, umrenin de tatavvu ibadet olduğunu ifade eden hadisler de vardır: Bkz. İbn-i Mâceh, ***es-Sünen,*** 25. Menâsik, 44, hadis nu.: 2989 (c.VIII, s.228). Ayrıca haccın, cihad gibi çok faziletli olduğunu ifâde eden çok sayıdaki hadis için bkz. el-Buhârî, ***es-Sahîh,*** 20. Îmân, 18 (c.I, s.12) ; 25. Hac, 4 (c.II, s.40) ; 97. Tevhîd, 47 (c.VIII, s.211) ; Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, ***es-Sahîh,*** thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İst. tarihsiz, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1. Îmân, 36, hadis nu.: 135 (c.I, s.88) ; et-Tirmizî, ***es-Sünen,*** 23. Fedâilü'l-Cihâd, 22, hadis nu.: 1658 (c.IV, s.185) ; en-Nesâî, ***es-Sünen,*** Kitâbu Menâsiki'l-Hac, Bâbu Fadli'l-Hac, (c.V, s.113-114) ; Kitâbu'l-Cihâd, Bâbu mâ ya'dilu'l-cihâde fî sebîlillâhi, (c.VI, s.19) ; ed-Dârimî, ***es-Sünen,*** 16. Cihâd, 4 (s. 97) ; Ahmed b. Hanbel, ***el-Müsned,*** II, 264, 348, 442, 521 ; IV, 204 ; V, 451 ; VI, 372 ; es-Suyûtî, ***el-Câmiu's-Sağîr,*** II, 202.

Konumuzla bağlantılı bir başka örnek olarak da kıble konusu ile ilgili bir dizi âyetle,[91] Yahudi ve Hıristiyanlarla alâkalı bazı tartışmaların sergilendiği[92] âyetlerin ardından zikredilmesi arasındaki ilgi ve irtibâtı verebiliriz.

Söz konusu âyetleri iyice incelediğimizde el-Âlûsî'nin de dediği gibi[93] kıble âyetlerinden önceki kısımlarda, ehl-i kitapla akîde ve esaslar alanında tartışılmakta olduğunu görmekteyiz. Sözgelimi onların, Yahudi ve Hıristiyanlardan başka hiç kimsenin cennete giremeyeceğini söylemelerinin kendi kuruntularından öteye bir şey olmadığı,[94] ehl-i kitabın müslümanlardan kendi dinlerine girmedikçe razı ve hoşnut olmayacakları gerçeğinin vurgulanması[95] gibi konular gündeme getirilmektedir.

Bütün bu hususların akîde ve inanç esaslarıyla ilgili olduğu açıktır. Kıble konusu ise bir akîde meselesi değil, ikincil (fer'î) bir meseledir.

O halde aralarındaki ilgi ve irtibat üzerine şunlar ifâde edilebilir: Kıble konusundan önceki âyetlerde ehl-i kitabın akidevî bozuklukları ile ilgili hususlar gündeme getirilip tartışılmakta, kıble hakkındaki âyetlerde ise yine ehl-i kitapla ilgili olarak onların bu alandaki itirazlarına değinilmektedir.

Netice olarak her iki gurupta da gündemin esas unsuru ehli kitapla mücadele olduğu için konular arasındaki ilgi ve münâsebet anlaşılmış olmaktadır.[96]

Örnek 3:

---

[91] el-Bakara (2) : 142-150.

[92] el-Bakara (2) : 109-141.

[93] el-Âlûsî, ***age.***, II, 2.

[94] el-Bakara (2) : 111.

[95] el-Bakara (2) : 120.

[96] Bkz. Said Havva, ***el-Esâs.***, I, 300.

Başka bir örnek olarak da; el-İsrâ sûresinin birinci ve ikinci âyetlerini verebiliriz:

"Kulunu geceleyin, âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürüten (O Allah) *eksiklikten münezzehtir. Gerçekten O, işitendir, görendir."*[97]

Açıkça görüldüğü gibi âyette isrâ mucizesinden söz edilmektedir. Devamındaki âyet ise şu şekildedir:

"Biz Musa'ya Kitap verdik ve onu İsrailoğullarına Benden başka vekil tutmayın diye bir kılavuz yaptık."[98]

Görüldüğü gibi isrâ mucizesinden Hz.Musa (A.S) konusuna geçilmiştir. Acaba bu iki farklı konu arasında nasıl bir ilgi ve irtibat bulunmaktadır?

Bilindiği gibi Hz.Peygamber @'in bir mucizesi olan isra olayına müşrikler inanmamışlardı. İşte bundan dolayı Musa konusuna geçilmiş, onun Mısır'dan kaçışı, Tûr dağında Tevrat'a nâil oluşu ve Kızıl denizin yarılması gibi konular hatırlatılmak istenmiştir. Çünkü, Hz.Musa'ya da kavmi inanmamış zorluk çıkarmışlardı.

Aynı misyonun bir başka bayraktarı olan Hz. Muhammed'e de inanılmamakta ve kavmi tarafından zorluklar çıkarılmaktadır.[99]

Önceki âlimlerimiz *münâsebet ilmi* adı altında bizim buraya kadar siyakla ilgili olarak sözünü ettiğimiz konuların yanında çeşitli hususları da gündeme getirerek incelemişlerdir. Söz-

---

[97] el- İsrâ (17) : 1.

[98] el-İsrâ (17) : 2.

[99] Bkz. Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 21; Cerrahoğlu, ***age.,*** s. 206; Güngör, ***"Berâatü't-Tehallüs",*** s. 30. Daha başka örnekler için mesela bkz. er-Râzî, ***age.,*** II, 563 ; III, 590.

gelimi, sûrelerin başı ile sonu arasındaki münâsebet, bir sûre içindeki âyetlerin sûrenin hedeflediği genel mesaj doğrultusunda sergiledikleri ilgi ve münâsebet, sûreler arasındaki münâsebet, Kur'ânî bütünlük içindeki ilgi ve münâsebet gibi konuları ele almışlardır.[100]

Her ne kadar çağdaş dilbilimcilerin ortaya koydukları bağlam anlayışları ve tanımları sözünü ettiğimiz bu konuları da içine almaktaysa da, klâsik siyak anlayışında ve tanımında bu genişlik ve muhteva bulunmadığı için biz de bu konuları ele almadık.[101] Çünkü tefsir ilmi literatüründe siyak terimine bu genişlik, genellik ve muhteva yüklenecekse bunun zaman içerisinde ve toplu bir kabulle yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

---

[100]Meselâ bu konular ve gerekçeleri hakkında bilgi ve çeşitli örnekler için bkz. ez-Zerkeşî, *age.*, I, 38 ; es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 66, 74 ; er-Râzî, ***age.,*** II, 563; III, 590 ; el-Beydâvî, el-Kâdî, ***Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,*** Beyrut, tarihsiz, c. V, s. 197 ; eş-Şâtıbî, ***age.,*** III, 420; es-Saîdî, ***age.,*** ; Bigi, ***age.,***; Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 20-21, 23, 48 ; Şehhâte, ***Ehdâfu Külli Sûra*** I, 6 vd. ; Draz, ***En Mühim Mesaj Kur'an,*** s. 228-229, 234-235 ; ***"en-Nakdu'l-Fennî",*** s. 787-788, 793-794 ; Reşîd Rıdâ, ***"el-İttisâlü beyne'l-Âyât ve's-Süver",*** s. 290 ; Cerrahoğlu, ***age.,*** s. 206 ; Muhammed Kutub, ***age.,*** s. 73 ; Yıldırım, ***age.,*** s. 96 ; Mennâu'l-Kattân, ***age.,*** s. 98-99; Yıldız, ***"Ayet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet III",*** Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 3, s. 5 ; Güngör, ***"Berâatü't-Tehallûs",*** s. 30.

[101]Kur'an açısından sözünü ettiğimiz genişlik ve muhtevanın *siyak* kavramına yüklenip yüklenmemesi konusunda ileri sürdüğümüz bir öneri için bkz. Ünver, Mustafa, ***"Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri",*** O.M.Ü.İ.F.D., S. 8, 1996, s. 239-270.

D. KUR'ÂNÎ SİYÂKIN TARİHSEL ARKA PLANI: (METİN-ÖTESİ BAĞLAM/TABİ BAĞLAM[102]/BÜYÜK BAĞLAM[103])

Siyak olgusunun bir metinsel diğeri de tarihsel olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Çalışmanın sınırlı imkanları içerisinde sadece siyâkın metinsel kısmı üzerinde durmayı hedeflemiş olmakla birlikte, yeri gelmişken siyâkın bu kısmı üzerinde de biraz durmanın faydalı olacağını düşündük.[104]

Öncelikle şu hususun vurgulanmasında büyük fayda bulunmaktadır.

Tarihsel arka plan adını verdiğimiz bağlamın tarihsel boyutundan, ifâdenin içinde ortaya çıktığı -deyiş yerindeyse- dış dünyayı anlaşılmaktadır.[105]

Sözgelimi bir çocuğun sözlerinde ya da davranışlarında görülen seviyenin ya da muhtevânın oluşumunda katkısı olan aile, okul, çevre ve benzeri unsurlara siyâkın tarihsel arka planı adı verilmektedir.

Anlama sürecinin gerçekleşmesinde, bağlamın metinsel kısmı kadar tarihsel kısmı da çok büyük önem arzetmektedir. Kur'ân'ın mesajını bir bütün olarak anlamanın bir başka şartı

---

102 *Tabi bağlam* deyişini Dücane Cündioğlu'nda gördük. Bkz. ***"Kur'an'ı Anlamanın Anlamı Üzerine -Hermenötik Bir Deneyim-",*** Bilgi ve Hikmet, Yaz, 1994/7. s. 82-83.

103 Büyük bağlam diye çevirdiğimiz *es-siyâku'l-kebîr* deyişini de Nasr Hâmid Ebû Zeyd'de gördüğümüzü ifade etmeliyiz: Bkz. ***Mefhûmu'n-Nass -Dirâsetün fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** Kahire, 1993, s. 95.

104 Birinci bölümünün ilk kısmında bu konuya genel mahiyette değinmiştik.

105 Geniş bilgi için bkz. Rickman, ***age.,*** s. 120-121 vd.

da, onu tarihteki evveliyâtı (tarihsel arka plan) ile birlikte incelemenin gerektiği hususudur.

Kur'ân'ın birinci derecede tarihi arka planı, Hz.Peygamber'in kendi faaliyeti ve onun Kur'ân'ın rehberliğinde yaklaşık yirmiüç sene boyunca devam etmiş olan mücadelesi olmaktadır.

Hz.Peygamber'in en uygun bir ifâdeyle sünnet adını alan mücâdelesini kavramak ise, İslâm'ın zuhur ettiği zamanın arefesindeki Arap muhitini mümkün mertebe anlamaya bağlıdır. Çünkü Hz.Peygamber'in mücadelesi söz konusu muhitin önceden var olmasını gerekli kılmaktadır. İşte bundan dolayı, Arapların örf ve âdetleri, müesseseleri ve genel olarak hayat tarzları Hz.Peygamber'in vermiş olduğu mücadeleyi anlamak için esas olmaktadır.[106]

Özellikle, Mekke'nin İslâm'dan önceki durumunu anlamak gerekir. Sadece Arapların dini durumunu değil, aynı zamanda onların sosyal kurumlarını, ekonomik hayatlarını ve politik ilişkilerini de anlamaya çalışmanın büyük önemi bulunmaktadır. Buna ilâve olarak Hz.Peygamber'in mensubu olduğu güçlü bir kabile olan Kureyş'in etkin rolünü ve bu kabilenin Araplar arasındaki dini ve ekonomik nüfuzunu da anlamak gerekir.[107]

Bu unsurun önemi, günümüz Kur'an araştırmalarında daha da belirgin bir boyut kazanmaktadır. Zira günümüzde, Kur'ân'ın Hz.Peygamber'e indiği İslâmî çağın zaman-mekan bağlamında meydana gelen değişimleri tam hesaba katmadan İslâmî metin-

---

[106]Bu bağlamda Hz. Ömer (R.A)'a ait olduğu rivâyet edilen şu söz belki hatırlanabilir:
"Cahiliyeyi tanımayan bir müslüman ortaya çıktığında, İslam'ın kulpları teker teker kopmaya başlar." Bu söz ve konuyla daha geniş bilgi için bkz. Abduh, ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm,*** I, 24

[107]Daha geniş bilgi için bkz. el-Hûlî, ***age.,*** s. 110-111 ; Fazlur Rahman, ***"Kur'an'ı Yorumlama",*** s. 101

lerden hükümler çıkarmaya çalışmak sağlıklı bir davranış olmayabilir. Hicrî ilk asırlardaki müfessirler, hukukçular ve okuyucular bu tür bir davranış içerisine girebilirler ve neticede çok da fazla hatâ etmiş olmayabilirlerdi. Çünkü orta çağ sosyal düzeni temelde çok fazla bir değişime uğramamıştı. Ancak bugünün şartlarının ve ihtiyaçlarının hicrî ilk asırlardakinden karşılaştırma bile yapılamayacak derecede korkunç boyutlarda değişime uğramış olduğu bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır.

Dolayısıyla özellikle günümüzde bu konunun ihmale gelebilecek hiçbir yönünün kalmadığı bir gerçek olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.[108]

Aslında sözü edilen bu hususlar yeni yaklaşımlar değildir. Kur'ân'ın sözünü ettiği çözümler ve yorumlar, getirdiği bu tarihî durumlar ilmî olarak daha önceden ele alınmış ve bunun sonucu olarak Esbâb-ı Nüzûl ilmi adı altında İslâmî ilimler sahasında büyük bir literatur doğmuş ve gelişmiştir. Bu nüzûl sebepleri ilmi, Kur'ân'ın ifâdelerine ışık tutmayı ve Kur'ân'ın mesajlarının anlaşılması için bir ortam temin etmeyi amaçlayan târihî malzemelerden başka bir şey değildir. Ancak yukarıda sözü edilmeye çalışılan tarihsel arka plan yaklaşımının, sebeb-i nüzûl rivayetleri çerçevesinden çok daha geniş boyutlardaki platformlarda ele alınması gerekmektedir.

Çünkü gerçekten de *"nüzul asrının sosyal şartları, fikrî şartları, iktisadî şartları, siyasi şartları ve o dönemin insanını inceleyen araştırmalar"*[109] Kur'ân'ın sağlıklı ve dinamik bir tarzda anlaşılmasını temin edecek hayâtî öneme sahip hususlardır.

---

[108]Bkz. Ebû Süleyman, ***age.,*** s. 83. Ayrıca bkz. s. 69, 89

[109]Serinsu, Ahmet Nedim, ***Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü,*** İst. 1994, Şule yay., s. 261.

Diğer tarafdan, *Kur'ân'ı anlamaya çalışmak için onu geçmişteki tarihî ortamına götürmek. **"Kur'ân'ın mesajını zaman ve mekanla sınırlamak ve onu indiği çağa hapsetmektir"** şeklinde ortaya çıkabilecek bir itirazın da haklı ve isâbetli sayılmaması gerektiğini düşünüyoruz.* Çünkü *"Kur'an, insanların kendi işledikleri, yapıp ettikleri ve oluşturdukları konjönktürde inmesine rağmen, temel hedefleriyle zamanlar üstü ve evrensel ilkeleri içermektedir."*[110] Dolayısıyla Kur'an, kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir şeklindeki ilkenin ardındaki bütün fikir ve düşünce -en azından bize göre- Kur'ân'ın en doğru ve en sağlıklı bir biçimde anlaşılması isteğinden başka bir şey değildir.[111]

Üstelik, Kur'ân'ı ve mesajını tam mânâsıyla anlamaya çalışmak ile, onu indiği çağa hapsederek yürürlükten kaldırmayı amaç edinmek tamamen farklı yaklaşımlardır. Dolayısıyla bu iki yaklaşımı hiçbir zaman birbirine karıştırmamak gerekmektedir.

---

[110] Bulaç, Ali, ***"Makasıdu'ş-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu"***, İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 298.

[111] Daha geniş bilgi için bkz. Fazlur Rahman, *age.*, s. 101. Son derece önemli olması sebebiyle bu konunun başlı başına çalışılmasının fevkalâde faydalı olacağına inanmaktayız. Bu bağlamda doktora tezimiz olarak *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Mekkî-Medenî İlminin Rolü* adlı konuyu çalışmakta olduğumuzu ifade etmek isteriz.

III. BÖLÜM

SİYAK BİLGİSİNİN KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDAKİ ROLÜ

Kur'ânî ifâdeleri, ortaya çıktıkları bağlamları içinde anlamanın beraberinde bir takım olumlu tezâhürleri gündeme getirdiği bir gerçektir.[1]

Çünkü açıktır ki mutlak bir mânâya işâret eden mutlak bir birim, bir bağlam içerisinde aynı birime oranla, söz konusu anlamını tam olarak anlatması açısından daha kapalıdır. Çelişki arzetmeleri anında ise daha çok bağlam içerisindeki birim tercih edilmektedir.[2] Çünkü bir siyak içerisinde cereyan eden -sözgelimi- bir sözcük, bir siyak içerisinde cereyan etmeyen aynı sözcüğe göre vermek istediği mesajın anlaşılması açısından daha açıklık ve kesinlik arzetmekte, çelişmeleri anında da kendisine daha çok itibar edilmektedir.

---

[1] Said Havva, ***el-Esâs,*** I, 27.

[2] en-Nesefî, ***age.,*** I, 208.

Kur'ânî birimleri bağlamları içerisinde anlama ve algılama yönteminin, mânâlarının uyum ve ahengini; Kur'ân'ın belağatının eşsizliğini; hükümlerinin, sözlerinin ve üslûbunun üstünlük ve tatlılığını hissetme gibi olumlu katkıları görünmektedir.[3] Bu yöntemi aslında parçacı olarak da adlandırılan atomcu yaklaşımlardan ayırmak gerekir. Çünkü, âyeti yer aldığı âyetler gurubuna, ve daha da ötesi bu âyetler gurubunu yer aldıkları sûreye hatta bununla beraber bu sûreyi komşu sûrelere ve sûreleri de Kur'ânî bütünlüğe oturtarak anlamaya çalışmak diye de ifâde edebileceğimiz bu yaklaşımın gerçekten *muazzam ve geniş kapsamlı bir yaklaşım* olduğunun ifâde edilmesinde bir sakınca görünmemektedir. Bir başka deyişle Kur'ân'ı böyle bir yöntemle anlamaya çalışma yaklaşımı onu belli kalıplar içerisine hapsetmek yani atomistik (parçacı) bir yaklaşım demek değildir. Bizâtihî bu yaklaşım bize, verilen mesajı hangi ölçüler ve sınırlar içerisinde anlamamız gerektiği konusunda geniş imkanlar sağlamaktadır.[4]

Genelde siyâkından koparılarak ele alınan bir ifâdeden çıkarılan hüküm, sağlıklı olmayabilir. O halde sağlıklı ve doğru sonuçlara ulaşılmak isteniyorsa, ifâdelerin bağlamları dikkatlerden kaçırılmamalıdır.[5]

Bu yüzden şu husus rahatlıkla ifâde edilebilir:

Bu yöntemin en büyük faydası; muhatabını sağlıklı, güvenilir ve doğru sonuçlara götürüyor olmasıdır.

---

[3]Mennâu'l-Kattân, ***age.***, s. 97. Ayrıca bkz. es-Suyûtî, ***el-İtkân***, II, 139 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 36.

[4]Meselâ bu düşüncemiz, M. Watt tarafından da savunulmaktadır. Bkz. ***Modern Dünyada İslam Vahyi***, çev. Mehmet S. Aydın, Ank. 1982, s. 112.

[5]Bkz. eş-Şâtıbî, ***age.***, I, 99.

Âyetlerin iniş sebeplerini bilmenin, Kur'ân'ı anlamadaki önemine daha önce değinilen sebeb-i nüzûl her zaman bulunmayabilir veya bilinemeyebilir veya var olduğu halde bize intikal etmemiş olabilir. Ancak bir yöntem olarak siyak bu tür elverişsiz durumlara sahip değildir. Bu noktada belki, âyetleri siyakları içerisinde anlamanın sebeb-i nüzulden daha sağlıklı ve güvenilir bir yöntem olduğu rahatlıkla söylenebilir.[6]

Siyâkın Kur'ân'ı anlamaya olan katkılarına geçmeden önce günlük iletişim dünyamızın hemen her alanında bu yaklaşımın tezâhürlerini gördüğümüz ifâde edilmelidir.[7] Ayrıca bildiğimiz kadarıyla bu yöntem, eski el yazma eserlerin her hangi bir sebeple silinmiş olan kelimelerinin tahmin edilerek yerine konulması konusunda da bizzat kullanılmakta ve buna bildiğimiz kadarıyla ***metin tamiri*** adı verilmektedir.

Şimdi konumuzun, Kur'ân'ın anlaşılması ile ilgili olan faydalarına geçelim:

---

[6]Bkz. Yıldırım, ***age.***, s. 97.

[7]Sözgelimi geçenlerde bir gazete haberi okurken ***buyun*** diye bir sözcükle karşılaştım. Sözcüğün yanlış yazılmış olduğunda şüphem yoktu. Zira bildiğim kadarıyla böyle bir sözcük Türkçede bulunmamaktaydı. O sözcüğü, cümlesi içerisindeki siyak çerçevesinde okuduğumda sözcüğün ***buyun*** değil ***suyun*** olması gerektiğini anladım. Cümle aynen şu şekildeydi:

"Oysa bu, ***buyun*** *kaynamasını durdurmak için ateşi söndürmek yerine kazanın kapağını kapatmaya benzer."* (***Milliyet,*** 29/4/1993 Perşembe, s. 5)

A. SİYAK BİLGİSİNİN KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDAKİ FAYDALARI

1. *"Mantûk"* ve *"Mefhûm"* Terimlerinin Tanımlarında Rol Oynaması

Mantûk terimi siyâkın göz önünde bulundurulması durumunda, kesin olarak lâfzın delâletinden anlaşılan mânâ diye tanımlanmaktadır.[8] Aslında bu tanım fıkıh metodolojisi alimlerinin ibârenin delâleti *(delâletü'l-ibâra)* deyiminden anladıkları mânâ ile aynı görünmektedir.[9]

Çünkü ibârenin delâleti, ifâdenin sigasının, lafızlarının ve siyâkının, bir hükmü göstermesi, ona işâret etmesi demektir.[10]

Lafzın siyâkından koparılması durumunda anlaşılan mânâya ise mefhûm adı verilmektedir.[11]

Aslında bu açıklamalara göre, bu iki terimle -deyiş yerindeyse- bağlamından koparılmak suretiyle verilen bir lafzın yansıttığı mânâ ile, bağlamı içerisinde değerlendirilen bir laf-

---

[8] el-Âmidî, Seyfüddîn Ali b. Ebî Ali, ***el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm***, 1387/1968, III, 62. Ayrıca bkz. Halîfe Bâ Bekr el-Hasen, ***Menâhicü'l-Usûliyyîn fî Turukı Delâlâti'l-Elfâz ale'l-Ahkâm***, 1. Baskı, Kahira 1409/1989, s. 63-64 ; Subhî es-Sâlih, ***age.***, s. 300.

[9] Meselâ usûl âlimlerinden el-Bezdevî delâletü'l-ibâra deyişinden şunu anlamaktadır: *"Sözün kendisi için söylendiği anlamın zahiriyle amel etmektir."* Yine önemli usulcülerden eş-Şâşî de şunu anlamaktadır: *"Sözün kendisi için söylendiği ve özellikle kastedildiği anlamdır."* Bunlar için bkz. Halîfe. ***age.***, s. 75.

[10] Zeydan, ***age.***, s. 365 ; Sâlih, Muhammed Edib, ***Tefsîru'n-Nusûs fî'l-Fıkhi'l- İslâmî***, 3. Baskı, Beyrut-Dımeşk 1404/ 1984, I, 469-470.

[11] el-Âmidî, ***age.***, III, 62. Ayrıca bkz. Halife, ***age.***, s. 63.

zın yansıttığı mânânın farkına işâret edilmekte olduğu anlaşılmaktadır.[12]

Şimdi bunları örneklerle incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

"O ikisine öf deme!"[13]

Âyetin mefhûmundan, ana ve babaya öf demenin haram olduğu sarih bir şekilde anlaşılmaktadır.

Onlara öf demenin haram olduğu âyetin mefhûmundan anlaşılmaktadır, ancak onlara kötü söz söylemenin, homurdanmanın ve hatta onları dövmenin hükmü açıkça anlaşılmamaktadır.

Bunun mantıken anlaşılıyor olması ayrı bir konudur ancak ilgili âyeti, siyâkı içerisinde ya da teknik terimi ile ifâde edersek ***mantûku*** ile incelediğimizde onlara öf *bile* demenin haram kılındığını anlamaktayız. Çünkü âyet, anne-babaya ihsanda bulunmanın, onlara hoş ve güzel davranmanın, merhamet ve şefkat kanatlarını üzerlerine indirmenin emredildiği bir siyakta geçmektedir.

O halde âyeti bu siyak içerisinde okuyan hiç kimse; âyette yasaklanan onlara öf demektir, onlara homurdanmak ya da onları dövmek haram kılınmamıştır diyerek Kur'ân'ın ruhuna taban tabana zıt böylesi bir sonuca ulaşamayacaktır. Zira âyetin esas mesajı ana ve babaya ezâ verecek olan tutumların ortadan kaldırılmasının gerekliliğidir.[14]

Örnek 2:

---

[12] er-Râfiî, ***İ'câzu'l-Kur'ân,*** s. 75.

[13] el-İsrâ (17) : 23.

[14] Bkz. el-Âmidî, ***age.,*** III, 63-64.

Konuyla ilgili olarak şu âyeti de inceleyebiliriz:

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına sadece ateş tıkınmış olurlar. Onlar çılgın ateşe atılacaklardır."[15]

Âyetin mefhûmu, yetim malının haksız bir şekilde yenmesinin kötülüğünden bahsetmektedir.

Acaba yetim malının yenilmeyip de örneğin yakılıp yıkılarak telef edilmesinin durumu ne olacaktır? Çünkü bu tutumlar gerçek mânâda *yemek* değildir.

Gâyet doğal olarak bunların da haram olmasının gerektiği mantık ve kıyas yoluyla anlaşılmaktadır ancak yine de yukarıdaki âyeti, siyâkıyla yani *mantûkuyla* okuyan hiç kimse sözünü ettiğimiz iddiayı ortaya koyamayacaktır. Çünkü âyetin bağlamında vurgulanan mesaj yetimlere mallarının sâlimen teslim edilmesi, israf edilerek haksızca el konmaması, onlara karşı âdil olunmasının gerekli görülmesidir.[16]

Örnek 3:

Başka bir örnek olarak da şu âyetin mefhûm ve mantûkunu zikredebiliriz:

"Kim zerre kadar hayır işlerse onu görür. Kim de zerre kadar şer işlerse onu görür."[17]

Bu âyetin mefhûmu da bizlere, yapılan amelin pek küçük olması durumunda karşılığının görüleceğini vurgulamaktadır.

Çok küçük bir davranışın karşılığının görülmesi, daha büyük davranışların karşılığının görülmesini gerekli kılar sonu-

---

[15] en-Nisâ (4) : 10.

[16] Bkz. el-Âmidî, *age.*, III, 63

[17] ez-Zelzele (99) : 7-8.

cuna akıl ve mantıkla ulaşmak mümkündür. Çünkü mefhûm ve mantûk, aklen ve mantıken aynı mânâları vurgulayabilmektedir.[18]

Ancak bununla birlikte, yukarıdaki âyetleri siyaklarıyla değerlendirdiğimizde, kıyamet gününün çeşitli hallerinden ve o gün insanların yaptıklarının karşılıklarını görmeleri için diriltileceklerinden bahsedilmekte olduğunu müşahade etmekteyiz.

Gâyet doğal olarak böyle bir bağlamda âyetlerin sevkedilmiş olması, kişinin zerre kadar küçük bir davranışta bile bulunması durumunda karşılığını mutlaka göreceğini dolayısıyla daha büyük davranışların mükâfat veya cezasının ise evleviyetle görüleceği inancını pekiştirmektedir.[19]

2. *"Zâhir"* ve *"Nass"* Terimlerinin Tanımlarında Rol Oynaması:

Her hangi bir metin aynı anda değişik konularla ilgili anlamlar taşıyabilir. Ama bu anlamların bütününün aynı değerde, yani metnin, anlamların hepsini de aynı değerde bildirmeyi istediği ve hedeflediği iddia edilemez. Paul Ricoeur'un da dediği gibi, *bir metne değişik yollardan yaklaşılabilir. Metnin de bir küp gibi, mekandaki bir hacim gibi, bir "rölyefi" vardır. Değişik konuları aynı yükseklikte değildir.*[20]

Aynı yükseklikte olmayan bu konuların ayırt edilebileceği çeşitli yollar bulunmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesinde be-

---

[18] el-Âmidî, ***age.***, III, 63.

[19] Âl-i İmrân suresinin 75. âyeti de bu bağlamda söz konusu edilebilir. Ayrıca bkz. el-Âmidî, ***age.***, III, 63.

[20] Bkz. Ricoeur, Paul, ***"Anlamlı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek"***, (***Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*** adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, 1. Baskı, Hürriyet yay., s. 37.

lirleyici rolün ibârenin siyakında olduğunu görmekteyiz. Buna göre bizzat ibârenin kendinden anlaşılan ve ortaya çıkan mânâ diye tanımı yapılan ***zâhir***in anlamının ortaya çıkması, siyâkı göz önünde bulundurma gibi harici bir faktöre bağlı değildir.[21]

Nass ise bir ibârenin siyâkı içerisinde kastettiği asıl mânâdır. Bir ifâdenin hem lafzıyla hem yapısıyla ve hem de o ifâdenin sevkedildiği ortamın vermek istediği mesajla ortaya çıkan mânâsı için *nass* terimi kullanılmaktadır.[22]

Sadece yapısından ve lafzından anlaşılan mânâ ile yetinilmeyerek sevkedildiği siyâkın da dikkate alınması sebebiyle mânâya delâleti açısından *nass, zâhir*den daha güçlü ve daha açıktır. Bir başka deyişle nasda, zâhirden anlaşılmayan bir mânâ bulunmaktadır. Zira, nasda ifâdeyi kullanan kimsenin o ifâdeyi kullanmasına sebep olan şartlar ve ortam yani siyak varlık alanında bulunmaktadır. Aralarındaki fark bu yönden ortaya çıkmaktadır.[23]

Buna göre örneğin, *topluluk bana geldi* cümlesi, topluluğun gelmiş olması noktasında nasdır. Ama, *topluluk bana geldiğinde falanı gördüm* cümlesi ise, falanı görme noktasında nas, topluluğun gelmesi hususunda ise zahir olmaktadır.[24]

Konuyu Kur'ân-ı Kerîm'den çeşitli örneklerle incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

---

[21]Bkz. Zeydan, ***age.,*** s. 338 ; Bilmen, Ömer Nasuhi, ***Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu,*** İst. 1985, I, 21.

[22]Bkz. Zeydan, ***age.,*** s. 340 ; Salih, ***age.,*** I, 149 ; en-Nesefî, ***age.,*** I, 206.

[23]Mullâciyyûn, Ahmed b. Ebî Saîd, ***Şerhu Nûri'l-Envâr ale'l-Menâr,*** 1. Baskı, Beyrut 1406/1986, I, 206, 374 ; Zeydan, ***age.,*** s. 340 ; Bilmen, ***age.,*** I, 21.

[24]Mullâciyyûn, ***age.,*** I, 206.

"Peygamber size ne verdiyse onu alın. size neyi yasakladıysa ondan da sakının."[25]

Sünnetin önemi konusunda hemen herkesin sık sık kullandığı bu âyetin zahirinden anlaşılan mânâ, Hz.Peygamber @'in emretmesi ve yasaklaması durumunda ona itaat etmenin gerekliliğidir. Âyetin lafızlarından doğrudan anlaşılan mânâ budur.

Ancak sözünü ettiğimiz mânâ, âyetin bağlamının öncelikle vermek istediği mesaj değildir. Zira, yukarıdaki âyetin siyâkı dikkate alındığında konunun ganimetlerin (fey) dağıtımı hususunda Hz.Peygamber'e itaat edilmesinin vurgulanmakta olduğu görülmektedir. Müslümanlara, onun kendilerine verdiğine yahut vermediğine razı olmaları, itiraz etmemeleri emredilmektedir.

*Netice olarak söz konusu âyet, Hz.Peygamber'e mutlak olarak itaat edilmesi konusunda **zâhir**, ganimetlerin taksimi konusunda ise **nassdır**.*[26]

Örnek 2:

Başka bir örnek olarak da şu âyeti verebiliriz:

"Size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın."[27]

Bu âyetin de siyâkı dikkate alındığında yukarıdaki ifâdelerin, adâleti temin etme durumunda kadınlarla evlenme sınırının dört olması; ancak adâletin temininden endişe edilme durumunda ise bir kadınla yetinmenin gerektiği konularında ***nass,*** evlenmenin mübah olduğu konusunda ise ***zâhir*** olduğu görül-

---

[25]el-Haşr (59) : 7.
[26]Zeydan, ***age.,*** s. 339.
[27]en-Nisâ (4) : 3.

mektedir. Çünkü âyetin ibâresi bağlamı itibariyle nikahın helâlliğini bildirmek için sevkedilmiş değildir.[28]

Örnek 3:

Bu aradà şu âyeti de aynı doğrultuda değerlendirebiriz:

"(Bir de o mallar), *şu muhacir fakirlere aittir ki* (onlar), *yurtlarından ve mallarından* (sürülüp) *çıkarılmışlardır;* (Bu kimseler) *Allah'ın lutuf ve rızasını ararlar. Allah'a ve elçisine* (canlarıyla mallarıyla) *yardım ederler. İşte* (gerçek) *sadık olanlar bu kimselerdir.*"[29]

Siyâkı göz önüne alınarak incelendiğinde, âyetin asıl mesajının, muhâcirlerin de ganimetten pay almaya hak kazanmış olduklarının beyânı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla âyet bu konuda ***nass***dır.

Ancak, muhâcirlerin mallarının ellerinden alınmış olduğunun bildirilmesi ise ne birinci dereceden ne de ikinci dereceden âyetin siyâkının vermeyi hedeflediği bir mesaj değildir. Dolayısıyla âyet bu konuda da ***zâhir*** olmaktadır.[30]

3. *"Âmm" (Genel)* ve *"Hâss" (Özel)* Terimlerinin Tanımlarında Rol Oynaması:

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, arap lisanına özgü lafızları ve uslupları kullanmak suretiyle inmiş olan ve bazı durumlarda ifâdenin zâhiriyle umum (genel) ya da husus (özel) mânâları içeren mesajları ihtivâ eden bir kitaptır.

---

[28]Salih, ***age.***, I, 144, 149-150 ; Zeydan, ***age.***, s. 339.

[29]el-Haşr (59) : 8.

[30]Bkz. Zeydan, ***age.***, s. 357-358.

Bir ifâdenin umum ya da husus anlamlar içerdiği de yine o ifâdenin siyâkından anlaşılmaktadır.[31]

Meselâ:

"Henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç leş, kan, domuz eti, Allah'dan başkası adına boğazlanan, bir yerine vurularak öldürülmüş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak ölmüş olanlar size haram kılındı."[32]

Âyetin baş tarafında haram kılındığı ifâde edilen leş (meyte), canları çıkmadan önce kesilememiş olan bütün ölü hayvanları içine alan genel (âmm) bir ifâdedir.[33] Çünkü bu bağlamda genel olarak haram kılınan ölü, kan, domuz eti gibi maddelar sayılmakta ve bu esnada geçen konular genel mahiyette zikrolunmaktadır.

Ancak daha sonraki âyette ve devamında bu lâşe hükmündeki hayvanlar daha detaylı bir şekilde zikredilmektedir. Örneğin şu âyette avcı köpeklerinin yakaladığı ancak öldürdüğü hayvanların konusuna değinilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

"(Eğitilmiş avcı hayvanların) *sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın."*[34]

Görüldüğü gibi umum ifâde eden lâşe hükmündeki hayvanlar âyetin bağlamı çerçevesinde ele alınarak husus hale getirilmektedir.

Aynı şekilde aynı sûrenin bir başka âyetinde de bu husûsî kullanım alanı daha da genişletilmektedir.[35]

---

[31] eş-Şâtıbî, ***age.***, II, 65-66.
[32] el-Mâide (5) : 3.
[33] ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 222.
[34] el-Mâide (5) : 4.

"Deniz avı ve onu yemek size ve yolculara geçimlik olmak üzere helâl kılındı."[36]

4. Metnin Kastettiği Asıl Mânânın Ortaya Çıkması

Bir ifâdenin aynı anda çeşitli anlamlar içermesi mümkündür. Başka bir deyişle ifâde etmek istersek; bir tümceden, bir ibâreden anlaşılan çok çeşitli hükümler ve delâletler olabilir. Aslında hükümlerin ve delâletlerin hangisinin birinci derecede kastolunduğunu belirleyen ayrıca bir lafız bulunmamaktadır. Bu anlamların yahut da hükümlerin hangisinin öncelikle kastedildiği sözün gelişinden yani siyâkından anlaşılmaktadır.[37] Ancak burada birinci ve ikinci dereceden anlaşılan delâletin eşit derecede bağlayıcı olup olmadıkları konusuna çalışmamızın dışında olduğu için değinmek istemiyoruz. Sözgelimi *Ankara'da bugün kar yağdı* cümlesinin bize göre en azından üç tane anlamı bulunmaktadır.

1. Olayın yeri,

2. Olayın zamanı,

3. Olayın mahiyeti.

Hava durumundan söz edilen bir bağlamda yukarıdaki cümlenin geçmesi durumunda, vermek istediği mesaj diğerlerinden daha ziyade olayın mahiyeti olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin taşıdığı anlamlar da bundan farklı değildir. Metnin taşıdığı anlamların, ilgili ifâdelerin cereyan ettiği bütün, yani siyak içerisinde özellikle vermek istediği bir ya da birkaç mesaj bulunabilmektedir.

---

[35] ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 222.

[36] el-Mâide (5) : 96.

[37] en-Nesefî, ***age.***, I, 207 ; Salih, ***age.***, I, 471.

Konunun bu yönü aslında eş-Şâtıbî'nin de ifâde ettiği gibi[38] doğrudan Yüce Allah'ın kastettiği mesajın anlaşılmasıyla ilgili bulunmaktadır. Dolayısıyla dinin sahibi olan Allah'ın asıl maksadının anlaşılması, Kur'ânî birimlerin siyakları içerisinde değerlendirilmelerine bağlıdır. Aksi taktirde, birimleri parçalanmış, içinde geçtiği bağlamdan kopartılmış bir şekilde tezâhür eden bir yaklaşımdan olsa olsa, Allah'ın esas maksadının hangisi olduğunda ciddi görüş ayrılıklarının belirgin hale gelmesi beklenebilir.

Zaten kabul edilen bir gerçektir ki, konuşan bir kimsenin vermek istediği mesajın aynı şekilde karşı tarafdan da doğru ve sarih olarak anlaşılmasının çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. İşte bu yöntemlerin en sağlıklı olanlarından bir tanesi de ortaya çıkan mesajın anlatılagelen konuyla bir ayniyet arzetmesi, bir diğer deyişle siyak tarafından desteklenmesi şeklinde olanıdır.[39]

Şimdi bunu çeşitli örneklerle açıklamaya çalışalım:

Örnek 1:

"Şâyet öksüz (kadınlarla evlendiğiniz taktirde onlar) *hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan* (başka) *kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın; yahut ellerinizin altında bulunan cariyelerle yetinin. Haksızlık etmemeniz için en uygun olan* (yol) *budur."*[40]

Yukarıdaki âyetin ibâresinden en az üç tane hüküm anlaşılmaktadır.

1. Nikah mübahtır.

---

38 eş-Şâtıbî, ***age.***, III, 413.

39 Bkz. ed-Dehlevî, ***age.***, I, 285.

40 en-Nisâ (4) : 3.

2. Evlenilecek eşlerin azami sınırı dört kadındır.

3. Adâletin yerine getirilemeyeceğinden korkulma durumunda ise bir kadınla yetinilmesi gerekmektedir.

Her ne kadar yukarıdaki hükümlerin üçü de âyetin ibâresinin delâletinten anlaşılmakta ise de bütün bu hükümlerin her biri eşit derecede kastolunmamaktadır.

Âyetin sevkedildiği siyak dikkate alındığında yetimlere karşı zulmetmenin ve onların mallarını haram yollarla yemenin şiddetle haram kılındığının vurgulandığı görülmektedir. Bir başka ifâdeyle adil olmak emredilmekte, haksız yere insanların özellikle yetimlerin mallarının yenmesi yasaklanmaktadır.

Onların mallarını kendi mallarına katmak ya da meşrû olmayan bir başka yolla onların mallarına el koymak için yetim kadınlarla evlenme yerine, helâl olan başka kadınlardan yine adâletli olmak şartıyla dörde kadar evlenmek mübah kılınmaktadır.

Bu taktirde âyetin öncelikle vermek istediği mesaj, nikahın mübah olduğunu bildirmekten daha ziyâde, adâletli olmayı içtenlikle kabul etme anında dört kadınla evlenmenin mübah olduğu, teaddüt anında eşler arasında adâleti temin etmeye dâir ciddî kaygıları ve şüpheleri olan kimseler için de bir kadınla yetinmenin gerektiği hususudur.

Âyetten tabii ki evlenmenin mübah olduğu sonucu da çıkmaktadır ancak bu, âyetin öncelikle vermek istediği bir mesaj değildir.[41]

Örnek 2:

"Allah, alış verişi helal, faizi haram kıldı."[42]

---

[41] Bkz. Halife, ***age.***, s. 77-78 ; Salih, ***age.***, I, 471-473 ; Zeydan, ***age.***, s. 355 ; es-Sabbâğ, ***age.***, s. 93.

Bu âyetin de ibâresinin iki hüküm ihtiva ettiği açık bir şekilde görülmektedir.

1. Alış veriş helâl, fâiz haramdır.

2. Alış verişle fâiz aynı değil, farklı şeylerdir.

Âyet her ne kadar bu mânâların her ikisini de hem ibâresi hem de terkibi ile ifâde etmekteyse de onun asıl vermek istediği mesaj yukarıdaki tümcelerin sadece ikincisidir. Bu sonucu yine âyetin siyâkından çıkarmaktayız.

Çünkü 275. âyetin yukarıda verdiğimiz kadarıyla olan kısmı, alış verişle faizi aynileştirerek, aralarında hiçbir farkın olmadığını söyleyen kimselere reddiye kabilinden serdedilmiştir. Zaten bu da aynı âyet içerisinde açık bir şekilde ifâde edilmektedir:

"Bu (azaba düçar kalmaları) *onların alış veriş, fâiz gibidir demelerindendir."*

O halde, buradan hareketle şu söyleyenebilir:

Âyetin öncelikle vermek istediği mesaj, alış verişle fâizin hüküm yönünden birisinin helâl diğerinin ise haram olması sebebiyle alışverişle fâizin aynı şeyler olmadığının vurgulanmasıdır.[43]

Öte yandan âyetten ikincil (fer'î) olarak alış verişin helâl, fâizin haram olduğu da anlaşılmaktadır.

Örnek 3:

Konuyla ilgili olarak şu âyeti de inceleyebiliriz:

---

[42] el-Bakara (2) : 275.

[43] Bkz. Halife, ***age.***, s. 78 ; en-Nesefî, ***age.***, I, 207 ; Salih, ***age.***, I, 149, 475 ; Zeydan, ***age.***, s. 338-339 ; Hallâf, Abdulvahhâp, ***İslam Hukuk Felsefesi,*** çev. Hüseyin Atay, 2. Baskı, Ank. 1985, s. 328.

"Eğer bilmiyorsanız, ehl-i zikre sorun."[44]

Âyetin kaydetmiş olduğumuz bu bölümünden asgarî olarak aşağıdaki mânâlar anlaşılabilmektedir:

1. Bilinmeyen durumları bilenlere sormak,

2. Bilinmeyen durumları Allah'ı zikretmekle meşgul olan kimselere sormak,

3. Bilinmeyen durumları, Kur'an'la meşgul olan âlimlere sormak,

4.Bilinmeyen durumları, -Kur'ân'ın bütününden anladığımız kadarıyla- kendilerine Kur'an öncesi kitap verilmiş insanlara sormak.

Tefsirlere bakıldığı zaman da âyetteki *ehl-i zikr* hakkında müfessirler arasında çeşitli ihtilafların bulunduğu görülmektedir. Sözgelimi kimine göre Allah'ın kitabının mânâlarını bilen ilim sahipleri, kimine göre eskilerin haberlerini bilenler, kimine göre de Yahudi ve Hıristiyanlardır.[45]

Aslında konu hakkında çeşitli spekülasyonlar yapmak yerine, âyet siyâkı içerisinde bütünlüğüyle değerlendirildiğinde **ehl-i zikr**'den maksadın **ehl-i kitap** olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

"Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahyettiğimiz adamlardı. Eğer bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun."[46]

---

[44]en-Nahl (16) : 43.

[45]Bkz. er-Râzî, ***age.***, V, 460 ; Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri***, V, 108.

[46]en-Nahl (16) : 43.

Görüldüğü gibi Yüce Allah, Hz.Peygamber @'den önce gönderilen peygamberlerin de kendisi gibi vahiy aldıklarını belirterek esâsında Hz.Muhammed'in türedi bir peygamber olmadığını vurgulamaktadır. Buna inanmayan insanların da gerçeği öğrenmek için gidip ehl-i zikre sormalarını emretmektedir.

Hiç kuşku yok ki, Hz.Peygamber @'den önce vahiy alanlar içinde Hz.Musa ve Hz.İsa gibi peygamberler de bulunmaktadır ve zaten Araplar da bu iki peygamberin ümmetiyle doğrudan ya da dolaylı bir ilişki içerisinde bulunmaktadırlar.

Bu taktirde açıkça anlaşılmaktadır ki, *ehl-i zikr*'den kasıt *ehl-i kitap*tır.

Öte yandan âyetin sadece bu anlama hasredilip edilmeyeceği ayrı bir konudur. Ancak âyetin siyâkına göre kastettiği özel anlam budur. Âyetin genel anlamı ve hükmü ise her konuyu bilenlerinden ve uzmanlarından sorup öğrenmektir.[47]

5. Hükmün Sebebinin Ortaya çıkması

Bir ifâde veya eylemden doğru ve sağlıklı sonuçlar ve hükümler çıkarılabilmesinde, o ifâde veya eylemin ortaya çıkmasındaki sebebin bilinmesinin çok önemli bir konumu bulunmaktadır.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'deki ifâdelerden de doğru ve sağlıklı hükümler çıkarılabilmesi o ifâdenin beyan ettiği hükme sebep olan durumun iyi tesbit edilebilmesine bağlı olmaktadır.

Bazı durumlarda Kur'an, sadece bir soruya ya da bir meseleye cevap vermekle yetinmekte ancak, genelde bu cevaplarda

---

[47] Bkz. Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,*** V, 108. Konuyla ilgili daha fazla örnek için bkz. el-Âmidî, ***age.,*** III, 61-62.

sözü edilen hükmün ortaya çıkmasındaki sebebi açık ya da üstü kapalı olarak ilgili bağlamında zikretmektedir.[48]

Bu konuyu da çeşitli örneklerle incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

"İsrailoğullarından kâfir olanlar Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlendiler."[49]

İsrailoğullarından olan bu insanların lânetlenmelerinin ve bu acı duruma düçar kılınmalarının sebebinin bilinmesi herkes için büyük önem arzetmektedir. Zira aynı davranışın işlenmesi durumunda aynı netice gündeme gelebilir.

Bu neticenin ortaya çıkmasına sebep olan davranışların neler olduğunu biz yine âyetin siyâkından anlamaktayız:

"Bu (duruma düşmeleri) *onların, isyan etmeleri ve haddi aşmalarındandır. Onlar, yaptıkları bir kötülüğü yasaklamıyorlardı. Onların yapmakta oldukları şey ne kötüdür."*[50]

Görüldüğü gibi onların lânetlenmelerine sebep olan unsur yahut unsurlardan biri, onların verilen emirlere isyan etmeleri, aşırılığa gitmeleri ve münkerin ortadan kaldırılması konusunda bir çalışmaya girmemeleridir. Bu sebepleri bilmemiz aynı âkıbete bizim de uğramamamız için son derece önemlidir.

Örnek 2:

"İman edenlere düşman olarak insanların en şerlilerini Yahudileri ve şirk koşanları bulursun. İman edenlere sevgi

---

[48] Daha geniş bilgi için mesela bkz. Fazlur Rahman, ***İslam,*** s. 74.

[49] el-Mâide (5) : 78.

[50] el-Mâide (5) : 78-79.

yönüyle en yakınlarını da 'Biz hıristiyanlarız' diyenleri bulursun."[51]

Yahudi ve müşriklerin, müslümanlara son derece düşmanca tutum sergilemelerine karşın hıristiyanların biraz daha yakın ve sıcak olmalarının sebebini, yine âyetin siyâkından anlamaktayız:

"Bu (durum) *onların içlerinde* (ilimle meşgul olan) *keşişlerin ve rahiplerin olması sebebiyledir. (Ayrıca) onlar büyüklük taslamazlar."*[52]

Âyeti siyâkı ile değerlendirmemiz, hıristiyanların müslümanlara diğerlerinden daha yakın olmalarının sebebini açıklamış olmasıyla birlikte ayrıca bize sosyolojik bir vâkıayı vurgulamış olmaktadır.

Eğer bir toplumda hem pozitif hem de dînî ilimlerle meşgul olan uzmanlar ve yol göstericiler olursa, hitap ettikleri toplumun fertlerinin de, ön yargılı ve kibirli olmaktan sıyrılarak hakkı görmeleri ve ona yönelmeleri başkalarına oranla daha kolay olacaktır.

Örnek 3:

Son bir örnek olarak da şu âyeti inceleyebiliriz:

"Melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alırken acaba onların halleri nasıl olur?"[53]

Âyette sözü edilen kimselerin, hangi suçlarına karşılık olarak canlarını alırlarken melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurmaktadır?

---

[51] el-Mâide (5) : 82.

[52] Aynı âyet.

[53] Muhammed (47) : 27.

Yine bu sorunun cevabını da âyetin siyâkından almaktayız:

"Bu (azaba düçar kalmalarının sebebi) *onların, Allah'ı gazaplandıracak şeylerin peşinden gitmeleri ve O'nu razı edecek şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden* (Allah) *onların amellerini boşa çıkardı."*[54]

6. Nasdan Anlaşılan Mutlak Hükmün Konusunun Tesbiti

Naslardan anlaşılan helal veya haram gibi hükümler bazı durumlarda; *helal kılındı/haram kılındı (Hurrime aleykum/Uhılle lekum)* formunda açık bir şekilde gelebilmektedir.

Ancak her âyette, hükme konu olan varlığın hangi hususda bu hükmün altına girdiği açıkça zikredilmemiş olabilmektedir. İşte bu gibi durumlarda, ilgili âyetler bağlamları içerisinde mütalâa edildiğinde sözünü ettiğimiz kapalılık açılmakta ve hükme konu olan hususun ne olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi konuyla ilgili örneklerimizi sıralayalım:

Örnek 1:

"Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz... haram kılındı."[55]

Bir hayli uzun olan bu âyette erkeklere haram kılınan kadınlardan bahsedilmektedir.

---

[54]Muhammed (47) : 28. Bir başka örnek için de bkz. el-Bakara (2) 275.

[55]en-Nisâ (4) : 23.

Ancak âyetin hiçbir yerinde bu haram kılınma hükmünün hangi konu ya da konularda vârid olduğu ifâde edilmemektedir.

Bilinen bir gerçektir ki, bizâtihî varlıklar hakkında haram yahut helâl gibi hükümlerin tahakkuk etmesi mümkün değildir. Bu ve bu tür hükümler, ancak varlıkların diğer varlıklarla olan münâsebetlerinin çeşitli yönlerinde söz konusu olabilmektedir.[56]

Mesela, A'nın hangi eylemleri B'ye yöneltmesi durumunda sözü edilen hüküm işlevini kazanmaktadır?

Örneğimizdeki âyeti, bağlamı içerisinde incelediğimizde görülmektedir ki, haram kılınma hükmü evlenme eylemi hakkında cereyan etmektedir.[57]

Buna göre bir erkeğe; anne, kız, kız kardeş gibi âyette isimleri geçen yakınlarının haram kılınması onlarla yemek yemesi, oturması, çalışması ve benzeri gibi hususlarda değil, evlenmeleri konusundadır.[58]

Aşağıdaki âyet de, ilk örneğimize benzemektedir:

Örnek 2:

"(Allah) *size; leş, kan, domuz eti ve Allah'dan başkası için boğazlananı haram etti. Ancak darda kalan kimsenin başkasına düşmanlık etmeden ve haddi aşmadan yemesinde bir günah yoktur. Allah bağışlayandır, merhametlidir."*[59]

---

[56] Bkz. Zeydan, ***age.***, s. 364.

[57] Bkz. en-Nisâ (4) : 22, 25.

[58] Örnekte sözünü ettiğimiz hükmün konusunun, nakil, örf ve lafzın iktizası gibi yönlerden tespit edilebilir olması, konumuz açısından bizi ilgilendirmemektedir. Bunun için ayrıca bkz. Zeydan, ***age.***, s. 364.

[59] el-Bakara (2) : 173.

Bu âyette de mükellefin, isimleri sayılan maddelere yönelik sergileyeceği hangi eylemin haram olduğu açık bir şekilde ifâde edilmemektedir.[60]

Acaba mükellefin sözü edilen maddelere elini sürmesi mi yoksa mesela domuzu avlaması mı yahutta daha başka bir davranışı mı haram edilmektedir?

Aynı şekilde bu âyeti de siyâkıyla birlikte incelediğimizde, haram edilme hükmünün söz konusu maddeleri yeme (el-ekl) konusunda câri olduğu görülmektedir:

"Ey iman edenler! size rızık olarak verdiklerimizin iyi ve temiz olanlarından yeyin. Şâyet sadece O'na kulluk ediyorsanız Allah'a şükredin."[61]

Örnek 3:

Son bir örnek olarak da şu âyeti inceleyebiliriz:

"Ey iman edenler! Allah sizi, kendisinden gıyabında kimin korktuğunu bilmesi için ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avla imtihan eder. Artık kim bundan sonra haddi aşarsa ona acı bir azap vardır."[62]

Görüldüğü gibi Allah'ın av konusunda kullarını imtihan etmesi açık değildir. Acaba Allah kullarını avlanmış olan hayvanları yemeleri hususunda mı denemektedir?

Yine bu kapalılık da âyetin siyâkı yardımıyla açılmakta ve anlaşılmaktadır.[63]

"Ey iman edenler! ihramda iken avı öldürmeyin."[64]

---

[60]Bkz. Zeydan, ***age.***, s. 364.
[61]el-Bakara (2) : 172.
[62]el-Mâide (5) : 94.
[63]Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 192.

7. Konunun Bütün Olarak Anlaşılmasında Rol Oynaması

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyetler çok yoğun mesajlarla yüklüdür. Zaman zaman insanın bu mesajların altında soğuk terler dökerek sıkıntılı anlar yaşadığı olur. Ancak, o ağır mesajların yüklü olduğu birimler ilgili oldukları bağlamlarda incelendiği zaman, insana bir ferahlık ve rahatlık gelmektedir. Çünkü bu vesileyle konuyu, hikmeti ve manevî boyutunun enginliği ile bir bütün olarak kavramak mümkün olabilmektedir.

Örneğin:

"Yer yüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen her hangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz ki bu, Allah'a göre kolaydır."[65]

Kelâm ilmindeki kader tartışması bir yana, görüldüğü gibi âyet, başımıza gelen bir âfet, ölüm gibi benzeri bir musibetin veya kazanmış olduğumuz bir başarının daha önceden tespit edilmiş olduğunu açıkça belirtmektedir. Âyeti okuyan insan, deyiş yerindeyse biraz burukluk, kırıklık ve manevi duygular içerisinde ümitsizlik hissetmeye başlamakta ancak âyeti siyâkı içinde okuyunca biraz önceki olumsuz tablo, yerini sevince ve ümide bırakmakta ve Allah'ın kaderine rıza göstermektedir:

"(Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) *elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve* (Allah'ın) *size verdiğiyle şımarıp böbürlenmeyesiniz. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez."*[66]

8. Çeşitli Tekellüflerden Koruması

---

[64] el-Mâide (5) : 95.
[65] el-Hadîd (57) : 22.
[66] el-Hadîd (57) : 23.

Kur'ânî birimleri, siyakları içerisinde anlamaya çalışmanın olumlu tezâhürlerinden birisi de, okuyucuyu çeşitli tekellüflerden, zorlamalardan ve spekülasyonlardan müstağni kılmasıdır. Zira, Kur'an açısından bir kavramı veya bir âyeti, içinde geçtiği bağlam bütünlüğünde değerlendirmenin onu anlamadaki katkısını tekrar ifâde etmeye gerek yoktur.

Burada yeri gelmişken J.J.G. Jansen'in kıymetli incelemesi *Kur'an'a Yaklaşımlar*'da yer verdiği bizce ilginç bir örneğe işâret etmek istiyoruz.[67]

Hanefî Ahmed adlı bir zat, *et-Tefsîru'l-Ilmî li'l-Âyâti'l-Kevniyye* adlı eserinde en-Neml suresinin 88. ayetini, dağların hareket ettiğine delil göstererek söz konusu ayetin *"yer ve dağların yeryüzü üzerindeki seyir hareketini"* belirttiğini yazar. Söz konusu ayet şu şekildedir:

"Sen dağları donuk sandığın halde görürsün. Oysa onlar, bulutların yürüdüğü gibi hareket ederler..."

Daha sonra 1958 yılında Abdu'l-Vahhâb Hamûda adlı bir zat da el-Ezher Üniversitesi dergisinde bilimsel yorumlamayı eleştirdiği bir makalede Kur'ân'ın yukarıdaki ayetinden *"yeryüzünün hareketini"* çıkarımda bulunan bazı Kur'an yorumlarına tepki göstererek Hanefî Ahmed'i eleştirir.

Hamûda böylesi çıkarımların uygulandığı *ayet bağlamının* dikkate alınmamasından yakınır ve şöyle der:

"Bu yöntemleri kullanan yorumcu, ayetin anlamını aydınlatacak olan ayet bağlamı (siyak ve sibak) ve konumunu ihmal etmektedir. Bu durumda yorumlayıcı ayetin neyi öncelediğini (sibak) ve neyi takip ettiğini (siyak) okusaydı, yargı gününde dağların ne olacağını anlatan ayeti kavrardı."

---

[67] Bkz. Jansen, ***age.***, s. 94.

Abdu'l-Vahhâb Hamûda'nın bu görüşünü[68] Kur'ân'ın kıyamet gününde dağların ve yerin geçici tabiatını anlatan diğer ayetleri de alıntılayarak desteklediği âyetin yanında özellikle bir önceki âyet, dağların yürümesi olayının mahiyetini göstermesi açısından aslında yoruma mahal bırakmayacak kadar çarpıcı ve açıktır:

"Sûra üfürüldüğü gün, Allah'ın diledikleri hariç göklerde ve yerde olanlar korku içinde kalırlar. Hepsi Allah'a boyunları bükük zeliller olarak gelirler."[69]

Aslında ifâdeleri siyakları içerisinde değerlendirmenin kişiyi çeşitli tekellüflerden müstağni kılması şeklindeki tezâhürünü biz, sadece Kur'an alanında değil, günlük hayatımızın her alanında müşahade etmekteyiz. Mesela en basitinden okuduğumuz her hangi bir metinde anlamını bilmediğimiz bir kelime için genelde hemen bir sözlük açıp bakmaya ihtiyaç duymayız. Çünkü her ne kadar biz o kelimenin özel olarak anlamını bilmiyorsak da, metin içerisinde sözün gelişinden yani siyâkından mefhûmu kavramaktayız.

Buna benzer bir olayın, Hz.Ömer (R.A) hakkında rivâyet edildiği yaygındır. Anlatıldığına göre Hz.Ömer Abese sûresini okurken *ve fâkiheten ve* ***ebbâ***[70] âyetindeki ***ebbâ*** kelimesi üzerinde durur ve bu kelimenin ne anlama geldiğini kendi kendisine sorar; sonra da bunu bilmesinin bir tekellüf olduğunu ve dolayısıyla bilmesine gerek olmadığına karar vererek devam eder.[71]

---

[68] Söz konusu makale için bkz. Abdu'l-Vahhâb Hamûda, ***"et-Tefsîru'l-Ilmî li'l-Kur'ân"***, Mecelletü'l-Ezher, S. 30, 1958, s. 278.

[69] en-Neml (27) : 87.

[70] Abese (80) : 31.

[71] et-Taberî, ***age.***, XXX, 59. Ayrıca bkz. eş-Şâtıbî, ***age.***, II, 87 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 174 ; Albayrak, ***age.***, s. 92.

Kuşku yok ki, Hz.Ömer söz konusu âyetin siyâkının delaletinden *ebben* kelimesinin yaklaşık olarak ne anlama geldiğini anlamıştı. Gerçekten siyâkı göz önüne alındığında ebben kelimesinin ekin, üzüm, sebze, zeytin, hurma ve meyve gibi bir tür bitki olacağı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Hz.Ömer özel olarak *ebben* kelimesinin ne anlama geldiğinin araştırılmasına gerek olmadığına kânî olmuştur.

Hakikaten bu kelime araştırıldığında *"kuru veya taze ot, mera, çayır, otlak"* gibi anlamlara geldiği görülmektedir.[72]

Diğer taraftan Kur'ân'ı anlamaya çalışanların bir kısmı, âyetlerin arasındaki zaman, mekan ve şartlar itibariyle farklılığı bir diğer ifâdeyle bağlamlarını dikkate almadıklarından bazı âyetler arasında çelişki varmış zannına kapılmakta ve var zannettikleri bu yapay çelişkiyi ortadan kaldırmak için anlamsız yorumlara ve zorlamalara kalkışmaktadırlar.[73]

Bununla birlikte Kur'ân'ı bir kitap olarak kabul etmek istemeyen ve onda çeşitli eksikliklerin ve kusurların olduğu şüphesini ortaya atmak isteyen muarızları, bu hedeflerinin gerçekleşmesi için bazen çok garip zorlamalarla nasların anlamlarını hedeflerinden saptırmaktadırlar.

Öte yandan Kur'ân'a hizmet etmeyi kendilerine vazife edinmiş takipçileri ise bu şüphe ve karşı iddiaları çürütmek için garip yöntemler kullanmakta; ya kaçış psikolojisine sığınmakta ya da zihinlerini yatıştırmak için garip yorumlar yapmaktadırlar. Bazen de aralarında ilişki olmayan yani farklı siyaklarda geçen âyetleri açıklayabilmek için yapay anlam bağları oluşturmakta oldukları görülmektedir. Sonuç olarak âyetler bağ-

---

[72] Mesela bkz. İbn-i Manzûr, ***age.***, I, 2.

[73] Bkz. Albayrak, ***age.***, s. 3031. Örneğin bu tür anlamsız zorlamalar için bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 51-52.

lamlarından koparılmakta ve anlamlarda karışıklıklar meydana gelmektedir.[74]

Tekellüf olayının vukû bulduğu bir başka konu da Kur'ân'daki bazı yerlerde hazf olduğu gerekçesinden hareketle bunların yerine çeşitli unsurları takdir etme zorunluluğunun hissedilmesi hususudur.

Bu tür yaklaşımlar, bazı yerlerde gerçekten âyetlerin siyâkını hiç dikkate almamaktan kaynaklanmakta ve isâbetsiz sonuçlar ortaya koymaktadır.

Örneğin:

Yüce Allah, miras ile ilgili uzunca bir âyetin sonlarında şöyle bir ifâdeye yer vermektedir:

"Saparsınız diye, Allah size (işte böyle) *açık açık anlatıyor."*[75]

Büyük Arap filoloğu İbn-i Hişâm (761/1359), el-Muğni'l-Lebîb adlı eserinde *En tedıllû* ifâdesinin aslında *En lâ tedıllû* olduğunu ifâde ederek **Lâ**'nın muzâaf konumunda bulunduğunu, bu taktirde anlamın ***sapmayasınız diye, sapmanızın kötü olacağı için*** tarzında olduğunu söylemektedir.[76]

---

[74]Mevdudi, ***Tefhim,*** I, 16.

[75]en-Nisâ (4) : 176.

[76]İbn-i Hişâm, Cemâlüddîn b. Yûsuf el-Mısrî, ***Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb,*** thk. Muhammed Abdulhamîd, Kahire, tarihsiz, I, 94. İbn-i Hişâm'ın bu görüşüne katılan müfessirler de mevcuttur. Meselâ bkz. ez-Zemahşerî, ***el-Keşşâf,*** I, 599. Bu tür yorumlardan zaman zaman Kur'an meali yazanlar da etkilenmekte ve bunu da meallerine yansıtmaktadırlar. Sözgelimi Ali Özek başkanlığındaki bir komisyon tarafından yapılan mealde söz konusu âyet şöyle tercüme edilmiştir: *"Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor."* (Bkz. ***Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,*** Medine 1407/1987, s. 105.

Daha önce de söylediğimiz gibi yukarıda bir kısmını verdiğimiz âyet, mirasın kimlere ne kadar verileceğini detayıyla belirten bir âyetin sonunda gelmektedir. Öncelikle böyle bir siyakta gelen yukarıdaki ibârenin hazf edilmiş olduğu doğrusu pek isâbetli görünmemektedir. Çünkü hazf olduğunu ispat eden yeterli karine mevcut değildir. Zira o kadar açıklamadan sonra âyetin haşâ *sapmanız için, Allah size (böyle) açık açık anlatıyor* anlamına gelebileceğini düşünmek en başta akıl ve mantıkla, ardından âyetin siyâkıyla ardından da Allah'ın yüce zatıyla çelişmektedir.

Dolayısıyla açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Yüce Allah, biz kulları ***saparız diye*** hükümlerini böyle açık açık anlatmaktadır. O halde, sözünü ettiğimiz kısımda hazf olduğunu düşünmeyi gerektirecek bir durum yoktur. Âyetin anlamı da esas formu üzerine anlaşılmalıdır. Çünkü âyetin siyâkı hazfe takdir bulma tekellüfünü ortadan kaldırmaktadır.[77]

9. Çelişki Zannını Ortadan Kaldırması

Çalışmamızın giriş bölümünün, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Görülen Bazı Problemler* adlı kısmında da geniş bir şekilde değindiğimiz gibi, zaman zaman muarızları tarafından Kur'ân-ı Kerîm'de çelişki olduğu iddiaları ortaya atılmaktadır.

Aynı açıklık ve kesinlikte olmamakla birlikte bu yöndeki izlenimlere bazı müslüman çevrelerin de sahip olduğu görülmektedir.

Her şeyden önce Kur'ân'ın, kendisini, tutarsızlık ve ihtilafdan uzak bir kitap olarak tanıttığı[78] tekrar hatırlanmalıdır.

Buna benzer daha başka örnekler için bkz. Bintü'ş-Şâtı', ***age.***, s. 192-193

[77] Bintü'ş-Şâtı' da bizim gibi düşünmektedir. Bkz. ***age.***, s. 193.

[78] en-Nisâ (4) : 82.

Bundan sonra, bu tür izlenimlere sahip olan müslümanlar açısından hiç değilse şöyle bir sonuç ortaya çıkmış olmaktadır: *Okuyucusuna Kur'an'da çelişkili gelen yerlerin olduğu izleniminin doğması, bizâtihî Kur'ân'ın kendisinden değil, okuyucudaki veya okuyucunun kullandığı yöntemdeki yetersizlik ve sağlıksızlıktan kaynaklanmaktadır.*

Bunu M. Watt çok güzel bir dille şöyle ifâde etmektedir:

*"Eğer Kur'an'da **tutarsızlık** gibi bir hususun olduğu öne sürülecek olursa bu, onun zenginliğinden ve kısır kavramlara dayalı düşüncesinin sınırlarını haklı olarak aşmasından ileri geliyor demektir. Birbiriyle çelişiyor gibi görülen iki cümle pekala oldukları gibi muhafaza edilebilir, çünkü onlardan bir tanesi gerçeği bütünüyle ifâde etmeyebilir. Yani birinin dışarda bıraktığı bir hususu öteki açığa çıkarabilir. Böylece mantıkî bakımdan tutarsızmış gibi görünmelerine rağmen, bu iki cümle birlikte bulunduğunda gerçeğin daha bir tamlık arzeden tablosunu ortaya koyabilir. Bu demektir ki, onlardan birini ortadan kaldırmakla önemli bir nokta gözden kaçırılmış olur."*[79]

Watt'ın yukarıdaki sözlerine katılmamak mümkün değildir. Hem sonra iki şeyin birbiriyle çelişkili olduğunun iddia edilebilmesi için, o iki şeyin aynı konuda, aynı zamanda ve aynı mekanda olması gerekmektedir. Sonra yine ***hakikat*** ve ***mecaz*** olma yönünden her ikisi de aynı özelliğe sahip olmalıdır. Sözünü ettiğimiz bu noktalardan birisinin farklılık arzetmesi durumunda tenâkuz olma iddiası ortadan kalkmış olmaktadır.[80]

Sözgelimi yeri gelmişken buna bir örnek verelim:

---

[79]Watt, ***Modern Dünyada İslam Vahyi,*** s. 58-59.

[80]Bkz. er-Râgıb el-Isfahânî, ***Mukaddimetü't-Tefsîr,*** s. 412. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. ***age.***, s. 411-413.

Aşağıda metnini vereceğimiz iki âyetin birbiriyle çeliştiği iddia edilmiş; bizim âlimlerimiz de deyiş yerindeyse oturup bu sözde çelişkiyi çözmek için ciddi ciddi cevaplar hazırlamışlardır:

"(O gün kafirler), *Allah'dan hiçbir söz gizleyemezler.*"[81]

"Sonra onların: Rabbimiz Allah'a andolsun ki, biz müşrik değildik demelerinden başka çareleri olmayacaktır."[82]

Hem bu iki âyet arasında çelişki olduğunu iddia edenlerin hem de, bu âyetler arasında çelişki olmadığını ispat etmek için uzun uzun cevaplar arama gayreti içerisine giren âlimlerimizin[83] bu tutumlarının son derece gereksiz ve basit uğraşlar olduğu kanaatindeyiz. Çünkü âyetler o kadar farklı konulardan bahsetmektedir ki, bunu anlamak için âyetin siyâkına bile bakmaya gerek yoktur.

Sebebine gelince ilk âyet, kıyamet gününde kâfirlerin Allah'dan hiçbir söz gizleyemeyeceklerini, saklayamayacaklarını ifâde etmektedir. İkinci âyet ise, onların yalan söylemekten başka çarelerinin kalmayacağından söz etmektedir.

---

[81] en-Nisâ (4) : 42.

[82] el-En'âm (6) : 23.

[83] Örneğin bu âlimlerimizden birisi de, büyük sahâbî Abdullah b. Abbâs (R.A)'dır. Kendisinden nakledilen bir rivâyete göre bir adam ona gelmiş ve sözünü ettiğimiz âyetler arasında ihtilâf gördüğünü söylemesi üzerine, konuyu uzun uzun anlatarak ihtilafı çözmeye çalışmıştır. Bkz. es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 95-96. (es-Suyûtî, bu rivâyeti Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî'nin rivâyet ettiğini söylemektedir.) Ayrıca ez-Zerkeşî de İbn-i Abbas'la aynı doğrultuda açıklamalarda bulunmaktadır. Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.,*** II, 56 ; Ayrıca bkz. eş-Şenkîtî, Muhammed el-Emîn el-Cenkî, ***Def'u Îhâmi'l-Iddırâbi an Âyâti'l-Kitâb,*** Kahire, tarihsiz, Mektebetü İbn-i Teymiyye, s. 82.

Görüldüğü gibi âyetler arasında en küçük bir çelişki bulunmamaktadır. Bu âyetlerin birbirleriyle çelişebilmesi için sözgelimi ilk âyetin, onların yalan söz sarfetmelerine Allah'ın müsâde etmeyeceğini ya da ikinci âyetin, -ilk âyetin hilâfına- onların yalanlarını Allah'ın (hâşâ) anlamayacağını ifâde etmesi gerekir.

Oysa görüldüğü gibi âyetlerin hiçbirisinde bunlar mevcut değildir. İlk âyet onların hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini söylemekte, yoksa, onların yalan söyleyemeyeceklerini ifâde etmemektedir.

Aralarında çelişki olduğu iddia edilen âyetlerin siyakları çerçevesinde incelenmeleri durumunda, o âyetlerin çelişki arzetmediklerinin anlaşılmasından daha ziyâde aralarında son derece güçlü ve âhenkli bir insicam ve uyumun var olduğu görülmektedir.[84]

Siyâkın dikkate alınmasının, Kur'an'da çelişki izleniminin ortadan kaldırılması hususundaki oynadığı rolü birkaç yönden incelemek mümkündür:

a. Hitap Yönünün Değişmesi

Bir kısım âyetlerdeki hitabın yönünün zaman zaman değiştiğini müşâhade etmekteyiz. Kur'an'da ihtilaf ve çelişki olduğu yolundaki iddialara zemin hazırlayan hususlardan birisi de bu konu olabilmektedir.

Ancak hitabın yönünün değiştiği âyetler siyaklarıyla birlikte incelendiği zaman bunun sebebi anlaşılmakta ve konu daha iyi kavranmaktadır.

Bunu bir örnekle açıklamaya çalışalım:

---

[84] Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 200.

Yüce Allah, Kur'ân'ı Hz.Peygamber'in uydurduğunu söyleyen inkarcılara onun on sûresinin bir benzerini uydurmak suretiyle ortaya koymalarını emretmekte ve bunun ardından şöyle buyurmaktadır:.

"Şâyet size cevap veremedilerse bilin ki. (Kur'an) *Allah'ın ilmiyle indirildi ve O'ndan başka hiçbir ilah yoktur."*[85]

Âyetin *"şâyet size cevap veremedilerse"* kısmı mü'minlere hitaptır. Çünkü mü'minler, inançsızlara meydan okuyarak uydurma dedikleri kitabın sadece on süresine nazire yapmalarını istemişlerdir İnkarcılar da buna cevap verememişlerdir.

Ancak, *bilin ki...* diye başlayan ifâdeler ise kâfirlere hitaptır. Çünkü mü'minler zaten Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğunu bilmekte ve inanmaktadırlar. Dolayısıyla bu hitabın mü'minlere yönelik olması daha uzak bir ihtimal olarak görünmektedir.

Görüldüğü gibi hitâbın yönünün değiştiği ilk bakışta anlaşılamamakta ancak âyet, siyâkı içerisinde incelendiğinde bu daha net görülebilmekte ve anlaşılabilmektedir:[86]

"Nasıl, artık müslüman (teslim) *oldunuz değil mi?"*[87]

Âyetin bu kısmı da hitâbın yönünün değiştiği yorumunu güçlendirmektedir.

b. Çoğul Olmakla Birlikte Hitabın Bir Şahsa İndirgenmesi

---

[85]Hûd (11) : 14.

[86]Bu ve daha başka örnekler için bkz. İbn-i Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, ***Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân,*** şrh. Ahmed Sakr, 2. Baskı, Kahira 1393/1973, s. 290.

[87]Hûd (11) : 14.

Bilindiği gibi Arapçanın özelliğinden kaynaklanan bir unsur olarak zamir ile terkip oluşturan bir ifâdenin kaç kişiyle ilgili olduğu anlaşılabilmektedir. Hitabın çoğul olduğu zamirden anlaşıldıktan sonra hitabın bir kişiye indirgenmesi çelişki ihtimalini ortaya çıkarabilmektedir. Ancak âyetler siyaklarıyla birlikte incelendikleri zaman konu açık bir şekilde anlaşılmakta ve çelişki ihtimali ortadan kalkmaktadır. Bunu da bir örnekle açıklamaya çalışalım:

"Siz ikinizin Rabbi kimdir ey Mûsâ!"[88]

"İkinizin Rabbi" (Rabbukumâ) ifâdesi kullanılmakla birlikte, hitap bir kişiye, Hz.Mûsâ'ya indirgenmektedir. Bu durum yine âyetin siyâkı ile açıklığa kavuşmakta ve çelişki ihtimali ortadan kalkmaktadır.[89]

Gerçekten sözü edilen âyetin siyâkından *ikinizin* ifâdesiyle Hz.Mûsâ ile kardeşi Hârûn'un kastedildiği anlaşılmaktadır.

c. Yanlış Anlamaktan Doğan Çelişkinin Ortadan Kalkması

Kur'an'daki bazı âyetler bağlamlarından koparılarak ele alındıklarında diğer bazı âyetlerle çelişmekte oldukları ortaya çıkmaktadır.

Örnek 1:

"Hak apaçık ortaya çıktıktan sonra sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi (cihat hususunda) *seninle tartışıyorlar."*[90]

---

[88] Tâhâ (20) : 49.

[89] Bkz. İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlu Müşkil,*** s. 290 ; ez-Zerkeşî, ***age.,*** II, 241.

[90] el-Enfâl (8) : 6.

Âyetin bu kadarını okuyan bir kimse, cihat konusunda Hz.Peygamber @'le tartışan müslümanları gevşeklik ve saygısızlıkla suçlayabilir. Hattâ bu durumun, sahâbeyi öven bazı âyetlerle de[91] çeliştiği fikrine kapılabilir.

Ne var ki, âyetin siyâkıyla değerlendirilmesi bu yanlış anlamayı ve sahâbe hakkındaki ithamı bertaraf etmekte ve konunun net bir şekilde anlaşılmasına sebep olmaktadır. Zira âyetin siyâkında şöyle buyurulmaktadır:

"Mü'minlerden bir gurup (bunu) *kerih görüyorlardı."*[92]

Görüldüğü gibi Hz.Peygamberle tartışan ve onun verdiği kararı kerih gören bütün müslümanlar değil onların içinden sadece bir guruptur.

Örnek 2:

"Allah mallarıyla ve canlarıyla cihat edenleri, (savaşa katılmayıp da) *oturanlardan derece bakımından üstün kılmıştır.* (Ancak) *Allah hepsine de* (hem cihat edenlere hem de cihada katılmayıp geride kalanlara) *güzellik vadetmiştir."*[93]

Âyeti, siyâkı içerisinde bir bütün olarak dikkate almamanın beraberinde getirdiği ciddî mahzurlar ve çelişkilerden bir tanesi de bu meselede ortaya çıkmaktadır. Çünkü cihada çıkmayarak geride kadınlar ve çocuklarla beraber kalanlara bilfiil cihada çıkanlardan, az da olsa bir ecir ve mükafat verileceği âyette açık bir şekilde ifâde edilmektedir! Görüldüğü gibi bu durumda, cihat gibi son derece önemli bir konuda Kur'ân'ın, tutarlı olmadığı zannı ortaya çıkmaktadır. Çünkü kimi âyetlerde cihadın öneminden bahsedilmekte ve cihada katılmayarak geride kadınlar ve çocuklarla kalmayı içlerine sindirebilenler

---

[91]Mesela bkz. et-Tevbe (9) : 100 ; el-Feth (48) : 29.

[92]el-Enfâl (8) : 5.

[93]en-Nisâ (4) : 95.

şiddetle eleştirilmekteyken bu âyette geride kalanlara da ecir verilerek cihada katılanlar -deyiş yerindeyse- aldatılmış pozisyonuna düşürülmüş olmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı anlaşılması konusunda ciddî rahatsızlıklarla karşı karşıya gelinmiş olunmaktadır.

Ancak âyet başından ve sonundan, daha doğru bir ifâdeyle siyâkından kopartılmadan okunacak olursa *savaşa katılmayıp geride kadınlar ve çocuklar ile kaldıkları halde ecir alanların, keyfi olarak cihada katılmayanlar değil, hastalık gibi meşru mazeretlerinden dolayı geride kalanlar olduğu görülecektir.*[94] Böylelikle çelişki zanları da ortadan kalkmış olacaktır.

10. Harfî Anlayışın Ortaya Çıkardığı Kopukluğun İzale Edilmesi

Bazı durumlarda Kur'ânî birimleri harfî (motamo) bir yöntemle anlamaya çalışmanın beraberinde getirdiği bazı zorluklar ve olumsuzluklar bulunmaktadır. Verilen mesaj bütünlük içerisinde doğru olarak anlaşılmakta ancak harfî anlayış ve yaklaşım devreye girdiğinde bir kopukluk ortaya çıkmaktadır.

Harfî anlayışların paralelinde görülen bu eksiklikler ve kopukluklar, siyak yardımıyla doldurulmakta ve konu doğru ve tam olarak anlaşılmaktadır.

Şimdi bunu bir örnekle açıklamaya çalışalım:

Önce âyetin harfî yani parantezsiz olarak mealini vermeye çalışalım:

"Haberiniz olsun halis din Allah'ındır. Ondan başka dostlar edinenler, biz onlara ancak Allah'a bizi yaklaştırsınlar

---

[94] *"Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz."* (en-Nisâ (4):95) Bunun için ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 59.

diye tapıyoruz. Şüphe yok ki Allah ayrılığa düştükleri şeyde aralarında hükmünü verir. Allah yalancı ve nankörü sevmez.'[95]

Görüldüğü gibi âyetin harfî mealindeki ikinci cümle tam olmadığı için kulakları tırmalamaktadır. Çünkü *Ondan başka dostlar edinenler, biz onlara ancak Allah'a bizi yaklaştırsınlar diye tapıyoruz* cümlesi, yüklemi eksik olan bir cümle konumunda bulunmaktadır.

Ancak şurası bir gerçektir ki, siyâkıyla birlikte bir bütün olarak okunan cümlenin anlamı tam olarak anlaşılmaktadır. Âyeti bir bütün olarak okuyan okuyucu, tapıyoruz fiilinden sonra derler anlamına gelen *(yekûlûne)* fiilini kendiliğinden takdir etmektedir.

Tabi ki bu takdirin konmasındaki esas etken, âyetin bağlamı olmaktadır.[96]

11. Aynı Kelimeye Farklı Sıfatların Verilmesinin Hikmetinin Tesbiti

Bazı âyetlerde geçen bazı kelimelerin sıfatlarına veya durumlarına ilişkin hususları anlatan kelimelerin âyetin bağlamına uygun olarak değiştiği görülmektedir. Bu durumlar daha ziyade benzer âyetlerde net ve sarih bir şekilde farkedilmektedir. Örneğin:

*"O'nun âyetlerinden birisi de: senin yer yüzünü boynu bükük **(hâşia)** bir halde görmendir. Biz onun üzerine suyu döktüğümüz zaman titreşir ve kabarır. Onu dirilten* (Allah) *elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir.*'[97]

---

[95]ez-Zümer (39) : 3.

[96]Ayrıca bkz. el-Ğazzâlî, ***İhyâ,*** I, 59.

[97]Fussılet (41) : 39.

Âyetin siyâkı içerisinde okunması durumunda, kulluk, ibâdet ve huşu bağlamının muhtevaya hakim olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu siyakta yer yüzü anlamındaki ***ard*** kelimesinin durumu huşu kelimesiyle ifâde edilmektedir. Benzer bir başka âyetin ise farklı bir siyakta geçmesi üzerine durumunu bildiren kelimenin de değiştiğini müşahade etmekteyiz:

"Yer yüzünü, kurumuş ve ölmüş olarak görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çiftten bitirir."[98]

Bu âyet de diriltilme ve kabirlerden çıkarılma ile ilgili konulardan bahseden bir siyakta geçmektedir. Bu bağlamın bir özelliği olarak her iki âyette de ortak olarak geçen ***ard*** kelimesinin durumunu bildiren kelime bu kez de çürük ve kuru anlamlarına gelen, *hâmide* kelimesi ile değiştirilmiş bulunmaktadır.

Böylelikle aralarındaki tenâsük ve irtibat çok açık bir şekilde siyak yardımıyla açığa çıkmış olmaktadır.[99]

Cenâb-ı Hak'dan bahseden âyetlerde de zaman zaman O'nun isimlerinin değiştiğinin görülmesi hususu da aynı şekilde bu başlık altında değerlendirilebilir.

Zira, ilâhlık motifinin ön plâna çıktığı siyaklarda *Allah* lâfzının,[100] terbiye ve eğitim gibi motiflerin ön plana çıktığı siyaklarda da *Rabb* lafzının[101] seçilmiş olması buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.[102]

---

[98]el-Hac (22) : 5.

[99]Bkz. Seyyid Kutub, ***et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân,*** 2. Baskı, Mısır, tarihsiz, s. 97-98 vd.

[100]Meselâ bkz. Lokman (31) : 34.

[101]Meselâ bkz. el- Alak (96) : 1-5.

[102]Bkz. Seyyid Kutub, ***age.,*** s. 74.

12. Tekrar Edilen Ayetlerdeki Küçük Farklılıkların Hikmetinin Tesbiti

Kur'ân-ı Kerîm'de benzer bazı ifâdelerin yer yer tekrar edildiği bilinen bir hususiyettir. Böylesi tekrar ifâdeler arasında, kabaca bir ifâdeyle güçlü anlam ayrılmaları olmaksızın zaman zaman çeşitli değişikliklere uğradıkları da Kur'ân'ı dikkatle mütâlâa edenlerin çok iyi bildikleri bir konudur. Sözgelimi tekrar ifâdenin çeşitli varyantlarında bir harf veya kelimenin fazla veya noksan olması, ya da takdim veya tehir edilmesi, yahut da bir harfin bir başka harfe ibdâli şeklindeki çeşitli yapısal değişiklikler görülebilmektedir.[103]

Ülkemizde hafızlık yapanlar arasında da bu tekrar edilen birimler *müteşâbih* veya *müşâbih* âyetler olarak bilinmektedir. Hafız adayları derslerini yaparlarken ilerde karıştırmamak için bu konuya ayrı bir önem hasrederler.

Müşâbih âyetlerde görülen kısmî değişikliklerin en büyük âmillerinden birisinin de, o âyetin içinde geçtiği siyak olduğunu rahatlıkla ifâde edebiliriz.

Bundan da ötesi, Kur'ân'ın mucize kelâm olmasının delillerinden bir tanesinin de bu tekrar âyetlerin, siyaklarına göre almış oldukları kısmî değişiklikler olduğunu söyleyebiliriz.[104] Çünkü tekrar âyetlerin siyaklarına göre kazanmış oldukları -tabir yerindeyse- yerel değişiklikler iyice incelendiği zaman Kur'ân-ı Kerîm'in çok enteresan bir başka yönü daha ortaya çıkmaktadır.

---

[103] el-Keremânî, ***age.***, s. 17-18.

[104] Bkz. Atâ, ***age.***, s. 249.

Hattâ bu tekrarların, Abdu'l-Âl Sâlim'in de dediği gibi[105] bir nevi tefsir ve izah olarak telakki edilebilir olması bu enteresan yönün kıymetini daha da artırmaktadır.

Konumuzla ilgili örneklere geçmeden önce bir hususa daha işâret etmek istiyoruz:

Bilindiği gibi Kur'ânı Kerîm muhataplarına yer yer geçmiş ümmetlere ait kıssaları anlatmaktadır. Tabi ki bu anlatımın hedefi bir tarih kitabınınkinden tamamen farklıdır. Dolayısıyla onun bu kıssaları anlatış biçimi de bir tarih kitabının anlatımından farklılık arzetmektedir. Sözgelimi bir olayın Kur'an'da tarihi seyri içerisindeki tertibe bir başka ifâdeyle kronolojik sıraya göre anlatıldığı çok nâdirdir.[106]

Bu kıssaların zaman zaman çeşitli sebeplerden dolayı[107] tekrar edildiği de bir gerçektir. Ancak bu tekrar bildiğimiz kadarıyla Kur'ân'ın hiçbir yerinde harfî olarak aynen tekrar edilmemektedir. Tekrar edilen yerlerde, konunun siyakla ilişkili olan yönüne temas edilmek suretiyle, bazı yerlerde tafsilâtlı, bazı yerlerde de daha başka şekillerde olay anlatılmaktadır. Bütün bunlarda esas etken yine siyak olmaktadır. Tekrarlar, sadece siyâkın gerekli kıldığı kadarıyla ele alınmaktadırlar. Bu unsurlar, konuyla ve siyakla öylesine bütünlük sergilemektedirler ki, o unsurun tekrar olduğu bile hissedilmemektedir.[108]

---

[105] Abdu'l-Al, Sâlim Mükerrem, ***"Kur'ân'ı Kerim'in Kur'ân'ı Kerim'le Tefsiri"***, çev. Müctebâ Uğur, D.İ.B.D., c. XII, S. 6, s. 345.

[106] Bkz. es-Saîdî, ***"Teşâbuhu Makâsıdi'l-Kur'ân,*** s. 67, 68.

[107] Bu tekrarların sebep ve hikmetleri için bkz. eş-Şâtıbî, ***age.,*** III, 419 ; eş-Şirbâsî, ***age.,*** s. 166 ; Abdu'l-Âl, ***age.,*** s. 345-346 vd.

[108] Bkz. Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 53 ; Mevdudi, ***Kur'an'ı Nasıl Anlayalım,*** 46-47 ; eş-Şirbâsî, ***age.,*** 166 ; Seyyid Kutub, ***age.,*** 128-129 ; eş-Şâtıbî, ***age.,*** II, 67 ; III, 419.

Dolayısıyla tekrarlar, Kur'an için bir nakîsa ve bir kusur değil aksine çeşitli üsluplar ve konular arasında zikredilebilir forma sokulabildiklerinden dolayı Kur'ân'ın eşsiz güzelliklerinden birine işâret etmektedirler.[109]

Şimdi sözünü ettiğimiz bu hususları örneklerle incelemeye çalışalım:

Örnek 1:

Görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de Hz.İbrahim'e oğlu İshak'ın müjdelenmesi ile Lût kavminin helak edilmesine ilişkin kıssa geniş bir şekilde dört ayrı sûrede[110] tekrar edilmekte ve bu yerlerde aşağı yukarı aynı hususlar anlatılmaktadır. Ancak kıssa, içinde geçtikleri siyaklarıyla birlikte incelendiğinde konu ve bağlamlarıyla sergiledikleri son derece güçlü olan uyum ve bütünlük açıkça müşahade edilebilmektedir.

Sözgelimi kıssa el-Hıcr sûresinde şu âyetlerden sonra anlatılmaya başlanmaktadır.

"Kullarıma Benim (nasıl) *çok affedici ve merhamet edici olduğumu haber ver.* (Bununla birikte) *azabımın da çok acı olduğunu* (yine onlara haber ver).*"*[111]

Yukarıdaki âyetlerin daha önce anlatılanlarla da büyük ilgi ve irtibat sergilemekle birlikte, İbrâhim ve Lût kıssalarıyla da yakından ilgili ve uyumlu oldukları görülmektedir. Çünkü, Allah'ın ne kadar bağışlayan ve merhamet eden olduğuna, Hz.İbrahim'e kısır olan hanımından Hz.İshak'ı müjdelemesiyle; azabının ne kadar acı olduğuna ise Hz.Lût'un ahlaksız kavmi-

---

[109]Bkz. Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 26.

[110]Bkz. Hûd (11) : 69 vd. ; el-Hıcr (15) : 51 vd. el-Ankebût (29) : 31 vd.; ez-Zâriyât (51) : 24 vd..

[111]el-Hıcr (15) : 49-50.

nin başına gelenlerin anlatılmasıyla işâret edilmiş bulunmaktadır.[112]

Örnek 2:

"İnne rabbeke huve a'lemu bimen dalle an sebîlihî"

"Allah, yolundan sapanları en iyi bilendir."

Bu âyet de değişik varyantlarla Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde tekrar edilmektedir.[113]

Yukarıdaki şeklini üç yerde muhafaza etmiş olan âyetin el-En'âm sûresinde biraz değişikliğe uğramış olduğunu görmekteyiz:

"İnne rabbeke huve a'lemu men yedıllu an sebîlihî"

Görüldüğü gibi âyet yukarıdaki formundan iki yerde değişiklik göstermektedir:

a) *(Men)* edatından önceki zaid Bâ harfinin kullanılmaması,

b) *(Dalle)* şeklinde gelen geçmiş zaman (mazi) kipinin *(yedıllu)* şeklinde şimdiki veya geniş zaman (muzari) kipine dönüştürülmüş olması. Biz daha ziyade ikinci şık üzerinde durmak istiyoruz:

Arapçadaki genel kullanıma göre *(ef'al)* kalıbındaki ismi tafdıller mazi fiille kullanılırlar.[114] Mesela *Efdalu men Hacce, Ahsenü men Kâme* gibi.

Genel kullanım böyle olduğu halde el-En'âm sûresindeki fiil acaba niçin muzari kalıba dönüşmüştür?

---

[112] Bkz. Seyyid Kutub, ***age.***, s. 146-147.

[113] Mesela bkz. el-En'âm (6) : 117 ; en-Nahl (16) : 125 ; en-Necm (53):30 ; el-Kalem (68) : 7.

[114] Atâ, ***age.***, s. 249.

Söz konusu âyeti özellikle siyâkı içerisinde incelediğimizde bunun sebebini anlamaktayız. Şöyle ki: Siyak, vuku bulmamış ancak istikbalde de vuku bulmasını istemediği bir konu hakkında geçmektedir. Kur'ân'ın üslûbu olmamış bir hâdise için geçmiş zaman kipi yerine geniş zaman kipini kullanmayı tercih etmiştir. Bir önceki âyeti birlikte okuyalım:

"Yer yüzündeki insanların çoğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar sadece zanna tabi oluyorlar ve saçmalıyorlar."[115]

Açık bir şekilde görüldüğü gibi âyetin siyâkı, Hz.Peygamber @'in onların hevâ ve heveslerine uyması durumunda Allah'ın yolundan sapabileceği konusundan söz etmektedir. Bu farklılığın ilgi çekici olan yönü de Hz.Peygamber'in onların heva ve heveslerine uymadığını dolayısıyla sapmadığını ispat etmesi olmaktadır. Aksi taktirde buradaki tekrar âyet de diğer varyantlar gibi olsaydı belki bu durum muarızları tarafından istismar edilebilir ve Hz.Peygamber'in saptığı iddiası öne sürülebilirdi. Ancak dediğimiz gibi tekrar olan âyetin yerel değişiklik göstermesi böyle bir iddianın ortaya çıkmasını engellemiş olmaktadır.

Siyaklarıyla birlikte incelendiklerinde diğer varyantların vukû bulmuş olaylar hakkında geldikleri görülmektedir.[116]

Örnek 3:

Son bir örnek olarak da şu âyeti vermek istiyoruz:

1. *"Tilke hudûdullâhi felâ <u>takrabûhâ</u>" (İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onlara yaklaşmayın)*[117]

---

[115] el-En'âm (6) : 116.

[116] Mesela bkz. Atâ, ***age.***, s. 249-250.

[117] el-Bakara (2) : 187.

2.*"Tilke hudûdullâhi felâ te'tedûhâ"* *(İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onlara tecavüz etmeyin.)*[118]

Yakın varyantlarla gelen bu tekrar âyetlerdeki fiillerin değişmesinin sebebi acaba nedir?

İlk âyeti siyâkı içerisinde incelediğimizde âyetin, meşru olmayan yollardan mal kazanmanın, rüşvet vermenin, oruçlu iken cinsi münâsebette bulunmanın haram kılınması gibi çeşitli *yasakların* içerisinde geldiğini görmekteyiz.

Şu halde, bu siyakta sözü edilen sınırlara yaklaşmayın anlamına gelen *(Felâ tekrabûhâ)* fiilinin kulanılmış olması son derece uygundur.

İkinci âyet ise, cihadın farz kılınması, boşanmış kadınların üç kur' beklemelerinin gerekmesi, hamile kalmış olma durumlarında bunu haber vermeleri gibi bir takım emirler dizisi arasında zikredilmekte olduğu görülmektedir.

Şu halde böyle bir siyakta da, söz konusu edilen sınırlara tecavüz etmeyin, zulmetmeyin anlamlarına gelen *(Felâ te'tedûhâ)* fiilinin kullanılmış olması son derece münâsiptir.[119]

Örneklerden de açıkça görüldüğü gibi Kur'an'daki tekrarlar, yeknesak bir şekil içerisinde değil, dinamik, ahenkli, uyumlu ve siyâkına münasip bir tarzda fonksiyonunu icra etmektedir.[120]

13. Âyet Sonlarıyla Konusu Arasındaki İlişkinin Tespiti

---

118 el-Bakara (2) : 229.

119 Bkz. es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 93.

120 Daha başka örnekler için bkz. el-Keremânî, ***age.***, s. 26-27 vd. ; es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 89-90 vd.

Çalışmamız boyunca devam ettiğimiz Kur'ân-ı Kerîm'i defalarca baştan sona okuma seanslarımızda, İbnu Ebi'l-Isba'ın da sözünü ettiği; seçilen lafızlar, mânâlar ve konular arasındaki münâsebet ve ilginin büyüklüğünü sürekli müşâhade etme imkanımız oldu.

Bununla birlikte, âyetlerin bitimlerinde kullanılan ritmik sözcük ve cümlelerin siyakla sergiledikleri son derece güçlü olan uyum ve bütünlüğün de görülmeye değer bir husus olduğu kabul edilmelidir.[121]

Örnek 1:

"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız. (Doğrusu) *insan çok zalimdir, çok nankördür."*[122]

Aynı âyet en-Nahl suresinde de geçmekte ancak âyet bitimleri değişmektedir:

"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız. (Doğrusu) *Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[123]

Âyetlerin bitimleri arasındaki bu farklılığın sebebine geçmeden önce Nâsıruddîn b. el-Müneyyir'in (683/1284) bir yorumuna özetle işâret edelim:

İnsan, Allah'ın sayılamayacak kadar çok olan nimetlerinden istifâde ederken; Allah da bu nimetleri bahşederken iki durum ortaya çıkmaktadır.

---

[121] Bkz. İbnu Ebi'l-Isba', *age.*, s. 145-146 ; Ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, *age.*, I, 93-94 vd. ; et-Tûfî, Süleyman b. Abdilkavî, ***el-İksîr fî Ilmi't-Tefsîr***, thk. Abdulkâdir Huseyn, Mısır, tarihsiz, s. 263 ; Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye***, s. 28 ; Seyyid Kutub, ***age.***, s. 74.

[122] İbrâhîm (14) : 34.

[123] en-Nahl (16) : 18.

İnsan, Allah'ın nimetlerinden istifâde ederken, hem zulüm hem nankörlük vasıfları ön plana çıkmaktadır. Allah da bu nimetleri bahşederken hem bağışlama hem de merhamet etme sıfatları ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki: Allah insanın zulmüne karşı bağışlamasıyla; nankörlüğüne de merhametle cevap vermektedir.[124]

Bu yoruma katılmakla birlikte, İbrahim sûresindeki âyetin bitiminde nimete muhatap olan insanın, en-Nahl sûresindeki âyetin bitiminde ise nimetin sahibi olan Allah'ın sıfatlarının ön plana çıkarılmasının sebebini de âyetlerin siyaklarından öğrenmekte olduğumuz ifâde edilmelidir:

İbrâhîm sûresindeki âyette, Allah'ın insanın hizmetine verdiği ve onun için yarattığı gökyüzü, yağmur, yiyecek, güneş, ay, gece ve gündüz gibi nimetler hatırlatılmakta ve âyet insanın bu nimetlere ve verenine karşı tutumundan söz edilen bir siyakta geçmektedir. Dolayısıyla bu durumda insanın vasıflarından söz edilmesi uygun düşmektedir.

en-Nahl sûresindeki âyet ise, Yüce Allah'ın ulûhiyyetinin isbatından ve sıfatlarının tecellisinden bahseden bir siyakta geçmektedir. Bu durumda âyetin, Allah'a ait sıfatlardan söz edilerek bitirilmesi de gâyet münâsip düşmektedir.

Örnek 2:

Son bir örnek olarak da şu âyeti verebiliriz:

"Gözler O'nu görmez. O, gözleri görür; O, latiftir, haberdardır."[125]

Gözlerin göremeyeceği bir varlığın latif olması daha âyetin başında çok ilginç bir ilgi ve münâsebeti ortaya koymakta-

---

[124]ez-Zerkeşî, ***age.***, I, 86.
[125]el-En'âm (6) : 103.

dır. Gerçekten hava gibi latif varlıklar ve cevherler de gözle görülemezler.

Bununla birlikte Allah'ın, kendisini göremeyen gözleri gördüğünü ifâde etmesi ve kendisinin haberdar olduğunu vurgulayarak âyeti bitirmesi yine çok enteresan ve ince bir münâsebettir. Çünkü, görülen bir varlıktan haberdar olunması da çok farklı bir hâdisedir. Yeri gelmişken ifâde edelim ki, haberdar anlamına gelen habîr sıfatı yerine idrak veya basar masdarlarına ait sıfatların kullanılmamış olması da ayrıca çok ilginç bir ilişkidir. Çünkü idrak ve basar kelimelerinde, görülen varlıklardan hakkıyla haberdar olma olgusu zorunlu değildir. Örneğin bizler, pek çok varlığı görmekteyiz ancak onlardan haberdar değilizdir.[126]

14. Hakîkat-Mecaz Ayırımında Rol Oynaması

Hakîkat: Konulduğu mânâda kullanılan söz demektir. ***Mecaz*** ise bir ilgi ve münâsebet sebebiyle asıl mânânın dışında kullanılan söz demektir.[127]

Bilindiği gibi mecaz Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılan bir edebî sanattır.

Sözgelimi bir ifâdenin hakîkî değil de mecâzî mânâda kullanılmış olduğunun tespit edilmesinde o ifâdenin, içinde geçtiği siyak çok büyük rol oynamaktadır.

Bunu örneklerle incelemeye çalışalım:

---

[126]Bkz. İbnu Ebi'l-Isba', ***age.,*** s. 146 ; Daha başka örnekler için bkz. ez-Zerkeşî, ***age.,*** I, 87-88 vd. ; Hicâzî, ***el-Vahdetu'l-Mevdû'ıyye,*** s. 28 ; et-Tûfî, ***age.,*** s. 263-264 vd. ; Seyyid Kutub, ***age.,*** s. 74 ; Ebussuûd, ***age.,*** II, 42-43.

[127]Geniş bilgi için bkz. İbnu Ebi'l-Isba', ***age.,*** s. 176 ; Seyyid Şerif el-Cürcânî, ***Kitâbu't-Ta'rîfât,*** Beyrut 1990, s. 89-90, 202-203 ; Berki, ***age.,*** s. 40.

Örnek 1:

"Onlara, deniz kıyısında bulunan kentin durumunu sor."[128]

Âyetin siyâkının ihmal edilmesi durumunda, söz konusu kimselerden bizzat kentin durumunu sorup öğrenmelerinin istendiği anlaşılabilmektedir. Ancak âyetin asıl maksadının kentin değil, *kent halkının* durumunun sorulması ile ilgili olduğu siyaktan anlaşılmaktadır:

"Hani onlar cumartesine saygısızlık edip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi günü (tatil) *yaptıkları gün, balıkları onlara akın akın gelirdi. Cumartesi yapmadıkları gün* (balıklar) *gelmezdi. Biz onları, yoldan çıkmalarından dolayı böyle sınıyorduk."*[129]

Bu âyeti okuduktan sonra durumunun sorulması istenen şeyin kent değil, kent halkı olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.[130]

Örnek 2:

"Tat bakalım, zira sen üstün ve şereflisin."[131]

Bu âyette de *sen üstün ve şereflisin* kısmının mecâzî olduğu yine âyetin siyâkından anlaşılmaktadır. Çünkü aynı sûrenin 43. âyetinden itibaren cehennem ve cehennemliklerin durumundan söz edilmektedir.

---

[128] el-A'râf (7) : 163.

[129] Aynı âyet.

[130] Daha başka örnekler için şu âyetlere de bakılabilir: el-Enbiyâ (21) 11; Yûsuf (12): 82. Ayrıca bkz. eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, ***er-Risâle***, thk. Muhammed Keylânî, İst. 1985, s. 38-39.

[131] ed-Duhân (44) : 49.

Dolayısıyla Yüce Allah'ın, âyetteki *azîz* ve *kerîm* sıfatlarını mecâzî mânâlarda kullanmış olduğunu âyetin bağlamından anlamış bulunmaktayız.[132]

15. Bazı Lafızların Nadir Mânâlarında Kullanılmış Olduğunun Tesbit Edilmesi

Bazı kelimelerin birkaç anlamı olabilmektedir. Ancak bu kelimelerin bir kısmı genellikle aynı anlamda kullanılmakta bazı durumlarda da nadiren başka bir anlamında kullanılmış olabilmektedir. Söz konusu lafzın nadiren kullanılan mânâsında geçtiği de yine âyetin bağlamından anlaşılmaktadır.

Örnek 1:

Kur'an'da eş, koca, zevç mânâlarına gelen el-ba'l kelimesi çoğul formları da dahil altı yerde geçmektedir.[133]

Ancak bu altı yerin sadece birinde bu kelime, yukarıda sıraladığımız anlamlarda kullanılmamaktadır:

"Ba'l'e yalvarıp yaratıcıların en güzelini bırakıyor musunuz?"[134]

Açıkça görüldüğü gibi buradaki *ba'l* terimi sözünü ettiğimiz mânâlarda kullanılmamaktadır.

Âyet siyâkıyla birlikte incelendiği zaman bu kelimenin Allah'ın yerine konularak tapılan bir varlık olduğu anlaşılmak-

---

[132] Bu ve daha başka örnekler için bkz. İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlü Müşkil,*** 186 ; ***Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs,*** thk. Abdulkâdir Atâ, 1. Baskı, Beyrut 1408-1988, s. 63 ; eş-Şâtıbî, ***age.,*** II, 99 ; ez-Zerkeşî, ***age.,*** II, 201 ; Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,*** III, 27 ; Albayrak, ***age.,*** s. 47. Ayrıca bkz. el-Mâide (5) : 64 ; el-Hadîd (57) : 15.

[133] Bu âyetler için bkz. es-Saffât (37) : 125 ; en-Nisâ (4) : 128 ; Hûd (11) : 72 ; el-Bakara (2) : 228 ; en-Nûr (24) : 31.

[134] es-Saffât (37) : 125.

tadır. Çünkü, İlyas (A.S) kavmine Allah'dan korkmalarını, ancak O'na kulluk etmelerini ve *Ba'l* denen varlığa ibâdet etmeyi bırakmalarını telkin etmektedir.

Dolayısıyla bu kelimenin bir put ismi olabileceği tahmin edilebilmektedir. Zaten tefsirler de bu kelimeyi bir putun adı olarak açıklamaktadırlar.[135]

Örnek 2:

Aynı şekilde, konuşma özürlü, dilsiz anlamlarına gelen ***el-Bukm*** veya ***el-Ebkem*** terimleri de Kur'an'da beş yerde geçmekte olup[136] bir yer hariç diğer bütün yerlerde gerçek mânâsında değil, zahirde dilleri ve konuşma yetenekleri sağlam olduğu halde hakkı ve tevhid cümlesini söylemeye bir türlü yanaşmayan insanları tavsif etme sadedinde mecâzî mânâsında kullanılmaktadır.

Bu anlam farklılığı da yine siyak yardımıyla anlaşılmaktadır:

"Allah şu iki adamı misal olarak anlattı. Birisi dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez."[137]

Âyetin siyâkında hiçbir şeye gücü yetmez diye tanıtılan dilsiz insan tipinin hiçbir işi beceremeyeceğinden ve bu insanın, hak yolda yürüyerek adaleti emreden bir insan gibi asla olamayacağından söz edilmektedir. Bilindiği gibi adaleti emretmek öncelikle konuşma ile dil ile mümkün olur. Konuşma

---

[135] Bkz. et-Taberî, ***age.***, XXIII, 92 ; el-Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, ***el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,*** Beyrut 1405/1985, XV, 116-117 ; Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,*** VII, 421.

[136] Bu âyetler için bkz. el-Bakara (2) : 18,171 ; el-En'âm : (6) : 39 ; el-Enfâl (8) : 22 ; en-Nahl (16): 76 ; el-İsrâ : (17) : 97.

[137] en-Nahl (16) : 76.

özürlü insanlar her hangi bir şeyi emredemez veya yasaklayamazlar.

Görüldüğü gibi âyette sözü edilen *dilsiz* kelimesi, Kur'an'daki diğer kullanımların tersine mecâzî değil hakîkî anlamında kullanılmıştır.

Örnek 3:

Aynı şekilde ***salât*** ve çoğulu ***salâvât*** kelimesinin kullanımlarını da örnek olarak verebiliriz. Bilindiği gibi bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde geçmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla bu yerlerin hemen hepsinde ibâdet, rahmet ve dua gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Ancak bildiğimiz kadarıyla bir yerde, kesinlikle sözünü ettiğimiz mânâlarda kullanılmamaktadır:

"Allah'ın insanların bir kısmını diğerleriyle defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar (salâvât) ve mescidler yıkılır giderdi."[138]

Görüldüğü gibi âyette geçen *salâvât* kelimesinin yukarıda birkaç tanesini saydığımız mânâlarla hiçbir ilgisi görünmemekte ve tamamen değişik bir anlamda kullanılmaktadır. Bu da yine âyetin siyâkından anlaşılmaktadır.[139]

Zaten büyük dil bilgini ez-Zeccâc da (311/923) âyette geçen *salâvât* kelimesinin bilinen salât kelimesinin çoğulu ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını, bu kelimenin İbrânice *salûtâ* kelimesinin çoğulu olduğunu söylemektedir.[140]

---

[138] el-Hac (22) : 40.

[139] Bu başlık altında sözünü ettiğimiz ve edemediğimiz daha başka örnekler için, kendisinin de İbn-i Fâris'den naklettiğini söyleyen ez-Zerkeşî'nin ***el-Burhân***'ına bakılabilir. I, 105-111.

[140] Bkz. el-Kurtubî, ***age.***, XII, 71.

16. Eş Anlamlı Kabul Edilen Bazı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılmamasının Sebebinin Anlaşılmasında Rol Oynaması

Her dilde aynı anlamı karşılayan kelimeler mevcuttur ve bunlara *eş anlamlı* (mürâdif) kelimeler adı verilmektedir.

Genel olarak aynı anlamı ifâde eden kelimelerin birbirlerinin yerine kullanılabilir olması kabul edilen bir husustur.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bazı müradif kelimeler vardır.Ancak bu kelimelerden bir kısmı bazı durumlarda birbirinin yerine kesinlikle kullanılmamaktadır. Bunun sebebi de yine, o kelimenin içinde geçtiği birimin ait olduğu siyaktan anlaşılmaktadır.

Örneğin:

Kur'an'da *eş, karı, kadın, zevce* gibi anlamları karşılamak için ***zevc***[141] ve ***imrae***[142] kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Ancak, ***zevc*** kelimesi *Hz.Âdem ve eşinden bahsedilirken kullanılmaktadır.*[143]

İmrae kelimesi ise *Aziz'in karısı*[144], *Nuh'un karısı,*[145] *Lût'un karısı*[146] *ve Firavun'un karısından*[147] *bahsedilirkem kullanılmaktadır.*

---

[141] Meselâ şu âyetlere bakılabilir: en-Nisâ (4) : 20 ; el-Bakara (2) : 35, 230 ; el-Ahzâb (33) : 37.

[142] Bu kelime için de şu âyetlere bakılabilir: Âl-i İmrân (3) : 35 ; en-Nisâ (4) : 12, 128 ; Yûsuf (12) : 30, 51 ; el-Kasas (28) : 9 ; et-Tahrîm (66) : 10,11 ; Hûd (11) : 71 ; el-Mesed (111) : 4.

[143] el-Bakara (2) : 35 ; el-A'râf (7) : 19 ; Tâhâ (20) : 117.

[144] Yûsuf (12) : 30, 51.

[145] et-Tahrîm (66) : 10.

Bu iki kelimenin kabaca bir deyişle aynı anlamları karşıladıklarında şüphe yoktur. Ama acaba, bu iki kelime yukarıda kullanım alanlarını gösterdiğimiz örneklerde, biri diğeri yerine kullanılamaz mıydı?

Hemen şunu belirtelim ki, Kur'an'da Hz.Âdem'in eşi hakkında ***imrae*** kelimesi hiçbir yerde kullanılmamaktadır.

İşte bu bilgi, bize yukarıdaki sorunun cevabını vermektedir.

Bilindiği gibi yeryüzündeki ilk insan Hz.Âdem (A.S) ve eşi Havvâ'dır. Âdem ile eşi arasındaki ilişkinin basit anlamda bir erkek ve bir kadın arasındaki ilişki olduğunu söylemek elbette zordur. Çünkü onlar, milyarlarca erkek ve kadından oluşan bir topluluğun içindeki sıradan bir erkek ile sıradan bir kadından farklı idiler. Sözgelimi Havvâ, yukarıda isimlerini saydığımız zatların hanımlarından daha farklı bir konumda bulunmaktaydı. Kısaca ifâde edersek Âdem ile Havvâ, basit manadaki karı-koca olma ilişkisinden çok daha ötede birbirlerinin zevci idiler.

Bu noktada, Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli güzel vasıflardan söz ettiği bir bağlamda yine zevc kelimesini kullandığını görmekteyiz. Zira bu detay bilgi de cevabını aradığımız sorunun çözümünde bize yardımcı olacaktır:

"O'nun âyetlerinden biri de, size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler (ezvâc) *yaratması ve aranıza sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır."*[148]

---

[146] Aynı âyet.

[147] el-Kasas (28) : 9 ; et-Tahrîm (66) : 11.

[148] er-Rûm (30) : 21. Ayrıca bkz. el-Furkân (25) : 74.

Görüldüğü gibi âyet, eşi kendisiyle huzur ve sükûn bulunan varlık olarak tanıtmakta ve bunun ifâdesi olarak da *zevc* kelimesini kullanmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki *zevc* olmanın *imrae* olmaktan farklı bir yönü bulunmaktadır.

Diğer taraftan cennete girmeye hak kazanmış olan insanların cennetteki eşleri hakkında da *zevc* kelimesini kullanmış olması, konunun ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır:

"Hakikaten o gün, cennetlikler eğlence ile meşguldürler. Kendileri ve eşleri (ezvâc) *gölgeliklerde tahtlar üzerine yaslanmışlardır."*[149]

Eşler arasındaki huzur, itminan, sevgi, şefkat, hoşgörü ve inanç alanındaki mânevî boyut ortadan kalkdığında, *zevc* kelimesi de kalkmakta ve yerine sadece dişilik özelliği ağır basan *imrae* kelimesi kalmaktadır.

İşte bundan dolayı, peygamber olan kocalarına davalarında ihanet etmiş olan eşler için Yüce Allah *imrae* kelimesini kullanmakta ve müradifi olan *zevc* kelimesini bu kadınlardan esirgemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ifâdesine göre Firavun'un hanımı iman etmiş bir kadındı.[150] Ancak Kur'an bu hanım hakkında da *zevc* değil *imrae* kelimesini kullanmaktadır. Sebebi de Firavun'un kâfir olmasıdır. Çünkü eşler arasındaki inanç birliği kalkınca zevciyet de ortadan kalkmakta bunun yerine sadece fizyolojik anlamda karılık ve kocalık kalmaktadır.[151]

---

[149]Yâsîn (36) : 55-56. Ayrıca bkz. el-Bakara (2) : 25 ; Âl-i İmrân (3) : 15 ; en-Nisâ (4) : 57 ; ez-Zuhruf (43) : 70.

[150]et-Tahrîm (66) : 11.

[151]Daha geniş bilgi ve daha çok örnek için bkz. Bintü'ş-Şâtı', ***age.***, s. 219-238.

Görüldüğü gibi eş anlamlı olarak bilinen kelimelerin her zaman birbirlerinin yerine kullanılamamalarındaki kriter tamamen, ele alınan konunun teması ve siyâkı olmaktadır.

17. Çok Anlamlı Bazı Kelimelerin Hangi Anlamında Kullanıldığının Tesbiti

Bazı kelimeler birden fazla anlama gelebilmektedir. Böyle değişik anlamlara gelebilen kelimelere ise, müşterek,[152] vücuh[153] veya çok-anlamlı[154] gibi isimler verilmektedir.

Çeşitli anlamlara gelebilen bu tür kelimelerin kullanıldıkları yerde hangi anlamında olduğu da yine siyak tarafından tespit edilmektedir.

Örnek 1:

Çeşitli mânâları olan kelimelerden bir tanesi de *kitab* kelimesidir. Sözgelimi bu kelime aşağıdaki âyette en çok kullanılan ve bilinen anlamında değildir:

"Biz hiçbir kenti yok etmedik ki, onun bilinen bir kitabı olmasın."[155]

Âyetteki kitab kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı devamındaki âyetten anlaşılmaktadır:

"Hiçbir millet ecelini ne geçebilir, ne de (ondan) *geri kalabilir.* (Her kavim mutlaka, kendileri için belirlenmiş sürede helak olur.)"[156]

---

[152] Berki, ***age.***, 38.
[153] es-Suyûtî, ***el-İtkân***, I, 185.
[154] Grünberg, ***age.***, s. 43.
[155] el-Hıcr (15) : 4.
[156] el-Hıcr (15) : 5.

Âyetin siyâkından da açıkça anlaşıldığı gibi, önceki âyette geçen *kitab* kelimesi *ecel* anlamına gelmektedir.

Örnek 2:

Bunun gibi *zulüm* kelimesi de çeşitli anlamlara gelebilen çok-anlamlı kelimelerdendir. Kur'an'da değişik siyaklarda değişik medlüllere delâlet etmektedir. Örneğin:

"Allah'ın kendilerine hiçbir güç, (haklarında hiçbir delil) *indirmediği şeyleri, Allah'a ortak koştuklarından dolayı inkar edenlerin kalplerine korku salacağız; gidecekleri yer de cehennemdir! Zalimlerin varacağı yer, ne kötüdür!"*[157]

Açıkça görüldüğü gibi âyetteki zâlimlerden kasıt kâfir ve müşriklerdir. Çünkü bu kelimenin içinde geçtiği siyak kâfir ve müşriklerden söz etmektedir.[158]

Bu kelime bazı âyetlerde de hata ve haksızlık anlamında kullanılmaktadır:

"Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri dünyada güzelce yerleştireceğiz. (Onlara vereceğimiz) *âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilseler!"*[159]

Görüldüğü gibi kelimeler değişik siyak çevrelerinde değişik anlamları yüklenmektedirler.[160]

---

[157] Âl-i İmrân (3) : 151.

[158] Bu sonucu ayrıca şu âyetlerden de anlamaktayız:
"Çünkü şirk koşmak, büyük bir zulümdür." Lokmân (31) : 13.
"Kafirler, zalimlerin ta kendileridir." el-Bakara (2): 254 .

[159] en-Nahl (16) : 41. Ayrıca şu âyetlere de bakılabilir: en-Nisâ (4) : 64, 148 ; Fâtır (35) : 32 ; Yâsîn (36) : 54. Daha geniş bilgi için bkz. Albayrak, ***age.***, 103, 48.

[160] Daha başka örnekler için mesela bkz. İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlu Müşkil,*** 441-515 ; el-Ğazzâlî, ***İhyâ,*** I, 260 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 209 vd. ; Abdu'l-Âl Sâlim, ***age.***, 345.

18. Âyetlerle ilgili Çeşitli Haberlerin Tesbitinde Rol Oynaması

Kur'ân-ı Kerîm'in muarızları, Kur'ân'ın şeklinin onun aslı ve aynısı olmadığını, ondan çeşitli âyetlerin çıkarıldığını iddia ederek inananları şüpheye düşürmek istemekte ve bunun için biraz sonra örneğini de göreceğimiz gibi çeşitli haberler üretmektedirler.

Bu haberlerin sıhhat dereceleri, özellikle hadis ilminde geliştirilmiş olan çeşitli yöntemlerle değerlendirilmektedir.

Ayrıca bu yöntemlerin yanında, siyak gibi çok sağlam bir kriterin de bulunduğunu ve bununla sözünü ettiğimiz türden olan iddia ve haberlerin gerçeklik değerlerinin tespit edilebilir olduğunu söyleyebiliriz.

Sözgelimi bunlardan bir tanesine işâret edelim:

Rivâyete göre[161] Hz.Muhammed @, Kureyş müşriklerini kendisine meylettirmek için, onların ilâhlarını küçük düşürerek tahkir edecek olan âyetlerin nâzil olmamasını temenni etmiş. Kendisine en-Necm sûresi indirilmiş ve sûreyi, Mekkelilerin topluluğuna okumuş. Ancak 20. âyetten sonra şeytan şu sözleri sûreye katmış, Hz.Peygamber de bunun şeytan sözü olduğunu farkedemeyerek âyet gibi okumuş:

"Onlar yüce kuğulardır (putlardır). *Şefaatleri ümit edilir."*

Ardından sureyi okumaya devam etmiş, sûrenin sonunda müşrikler de dahil herkes secdeye kapanmış ve müşrikler Hz.Peygamber @'i öven sözler söylemişler. Daha sonra Cebrâil gelmiş ve Hz.Peygamber'e *sen ne yaptın, benim Allah'dan sana getirmediğim şeyleri insanlara okudun* demiş. Bunun ü-

---

[161]Bkz. et-Taberî, ***age.,*** XVII, 186-187 ; er-Râzî, ***age.,*** VI, 245 ; İbn-i Kesîr, ***age.,*** III, 230. Ayrıca bkz. Watt, ***Hz. Muhammed Mekke'de,*** çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ank. 1986, s. 109-110 vd.

zerine şu âyet vahyedilmiş: "*Senden önce hiçbir rasül ve nebi göndermemiştik ki, o, bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun dileğine (beşerî arzular) katmaya kalkışmış olmasın. Ancak Allah, şeytanın ilkâ ettiği şeyleri siler, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah alimdir, hakimdir.*"[162]

Söz konusu haber rivâyet ilmi açısından çok çeşitli yönleri göz önüne alınarak incelenmiş ve hikâyenin uydurma olduğu tespit edilmiştir.[163]

Yukarıda şeytanın ilkâ etmiş olduğundan söz ettiğimiz uydurma ifâdeyi, en-Necm sûresinin 20. ile 21. âyetleri arasına koyarak siyâkı açısından değerlendirdiğimizde de bu hikâyenin tamamen asılsız oduğunu görmekteyiz:

Müşriklerin putlarını övmek amacıyla serdedildiği iddia edilen "*Onlar yüce kuğulardır. Şefaatleri ümit edilir.*" sözünün,

"*Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'ı. Demek erkekler sizin de dişiler Allah'ın öyle mi? O taktirde bu haksız bir paylaşma!*"[164] âyetleri arasında zikredilmiş olması, bu maksadı hiç de temin etmemektedir. Temin etmek şöyle dursun, maksadın tamamen tersi bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu iddiacılara göre Hz.Peygamber'in maksadı, Kureyşli müşriklerin putlarını överek onların yakınlıklarını kazanmaktır.

---

[162]el-Hac (22) : 52.

[163]Özellikle rivâyet ilmi açısından reddi için meselâ bkz. Abduh, ***"Mes'eletü'l-Ğarânîk ve Tefsîru'l-Ayât"***, (Tefsîru'l-Fâtiha adlı eserinde), 3. Baskı, Mısır 1330, s. 75 vd.; Kırbaşoğlu, ***"Şeytan Rivâyetleri Kitabı hakkında"***, Diyanet Gazetesi, S. 365, Temmuz 1989, s. 10-11.

[164]en-Necm (53) : 19-22.

Bununla birlikte putları methetmek amacıyla söylendiği iddia edilen Garanik ibâresinin ardından bu putları yeren, onları küçümseyerek hakâret eden şu âyetin gelmesi de yine bu haberin uydurma olduğunu açık bir şekilde göstermektedir:

"Onlar, sizin ve babalarınızın taktığı boş isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir delil (yetki, güç) *indirmemiştir. Onlar, sadece zanna ve nefislerinin hevesine uyuyorlar."*[165]

Görüldüğü gibi bu âyet, yukarıdaki Garânik ibâresinde övülen putları çok açık ve net bir şekilde küçümsemekte ve aşağılamaktadır. *"Babalarınız ile sizin ilahlar adını verdiğiniz bu putlar hiçbir şeye güçleri yetmeyen batıl şeylerdir. Siz bunların ilah olduklarını söylemekle dalâlete düşüyorsunuz"* diyerek onları alenen tahkir etmektedir.

Dolayısıyla, Garânik ibâresinin bu siyakta geçmiş olması mümkün değildir. Üstelik böyle bir iddia, açıkça bir çelişkinin varlığının da kabûlünü gerekli kılmaktadır.

Çünkü bir sûrede yan yana gelen âyetlerden birisiyle tevhidin en büyük düşmanlarından olan putların methedilmesi, diğeriyle de aynı putların hakârete uğratılması, doğrusu telifi mümkün olmayan tenâkuzdan başka bir şey değildir.

Üstelik böyle bir şey müşriklerin kalplerini kazanmalarına ve Hz.Peygamber @'e methiyeler düzerek Allah'ın huzurunda secdeye kapanmalarına değil, belki pek haklı itirazlarına sebep olurdu.

Hem sonra eğer böyle bir hadise olmuş olsaydı, fesâhat ve belâğatın zirvesinde bulunan Arapça ustaları olan müşrikler, *Acaba bu nasıl sözdür? İlk âyette bizim ilâhlarımızı methedip övüyorsunuz, ikinci âyette de onlara tamamen hakâret ederek*

---

[165] en-Necm (53) : 23.

reddediyorsunuz. Bu iki şey arasında açık bir çelişki vardır. Dolayısıyla Kur'ân'ın Muhammed'in düzmesi olduğunda hiç şüphe yoktur diye kıyâmetler koparmazlar mıydı?

Halbuki bilindiği kadarıyla tarihte böyle bir itiraz vukû bulmuş değildir.

Şu halde, böyle bir hâdise kesinlikle yaşanmamıştır. Aralarında geldiği ileri sürülen âyetlerin verdiği mesajların bizzat kendisi, Garânik rivâyetini reddetmeye kâfi gelmektedir.[166]

19. Kelimelerin Lügavî veya Istılâhî Anlamlarında Kullanıldığının Tesbit Edilmesi

Bir terimin sözlükte arka arkaya sıralanmış olan anlamlarına ***Lügavî*** anlamlar denmektedir.

Sözlükte *ittifak* anlamına gelen *ıstılah* terimi de kullanımda, *muayyen bir topluluğun, bir meslek erbabının bir lafzı, sözlük anlamlarından çıkararak ittifakla bir başka mânâda kullanması* demektir.[167]

Sözgelimi *ilim* kelimesi, sözlükte *mutlak manada bilmek* anlamına gelmektedir. Ancak *tefsir ilmi, hadis ilmi* gibi kullanımlarda, bir konu ile ilgili olarak ortaya konmuş çeşitli meselelerin ve kâidelerin bütünü anlamına gelmektedir.

---

[166]Bkz. Aksekili, Ahmed Hamdi, ***"Hâtemu'lEnbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi"***, sadeleştiren: M. Hayri Kırbaşoğlu, İslami Araştırmalar, c. VI, S. 2, 1992, s. 130-131 ; Abduh, ***"Mes'eletü'l-Ğarânîk"***, s. 87-88. Ayrıca daha geniş bilgi ve konuyla ilgili zengin bir bibliyoğrafya için bkz. Cerrahoğlu, ***"Garanik Meselesinin İstismarcıları"***, A.Ü.İ.F.D., c. XXIV, 1981, s.69-91.

[167]Bilmen, ***age.***, I, 12.

İşte bu ikinci kullanıma *ilim* teriminin ıstılâhî anlamı denmekteir.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de de bunun örneklerine rastlamaktayız. Mesela, sözlükte *duâ* anlamına gelen *(salât)* lafzına daha sonra, belli ve özel fiiller şeklinde yapılan ibâdet anlamı giydirilmiştir.[168]

Örneğin aşağıdaki âyette geçen *salât* kelimeleri *duâ* yani lügavî anlamında kullanılmaktadır ve bu da âyetin siyâkından anlaşılmaktadır:

"Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al ve onlara dua et; çünkü senin duan, onlara huzur verir. Allah işitendir, bilendir."[169]

Bununla birlikte, aşağıdaki âyette de aynı lafzın ıstılâhî anlamında kullanıldığı yine siyâkından anlaşılmaktadır:

"Namazı kılın, zekatı verin, rükû edenlerle birlikte (siz de) *rükû edin."*[170]

Dolayısıyla her hangi bir lafzın lügavî veya ıstılâhî anlamında kullanılıp kullanılmadığı, o lafzın içinde geçtiği siyâkından anlaşılmaktadır.[171]

20. Kıraat Farklılıklarında Tercih İmkânının Doğması

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı kelimelerin okunuşu ve şekli hakkında çeşitli değişiklikler bulunmaktadır. Ge-

---

168 İbn-i Manzûr, ***age.***, II, 469 ; ez-Zebîdî, ***age.***, X, 213 ; er-Râğıb el-Isfahânî, ***age.***, s. 287.

169 et-Tevbe (9) : 103.

170 el-Bakara (2) : 43.

171 Sözgelimi bu meyanda *zekât* lafzı da incelenebilir.

nel olarak bunlara da *kıraat farklılıklarının* denmekte olduğu söylenebilir.

Bir kelimenin hem okunuşunda hem formunda hem de harekesi hakkında çeşitli farklılıkların ileri sürülmesi durumunda hangisi tercih edilecektir? Bu hangi kritere göre tespit edilecektir?

Konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla bu kriterlerden bir tanesinin de, o lafzın içinde geçtiği siyak olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

Örnek 1:

"İlyâs'a selâm olsun!"[172]

Bazı âlimler, Abdullah b. Mes'ud'un mushafında *İlyâsîn* lafzı yerine, *İdrâsîn* lâfzının yazılı olduğunu rivâyet etmektedirler.[173]

Bu rivâyetin doğru olması durumunda âyetin mânâsı, *"İdris'e selâm olsun"* olacaktır.

Ancak biz, âyeti siyâkıyla birlikte incelediğimizde, böyle bir kıraatin doğru olmaması gerektiğini, doğrusunun bugün ellerimizde bulunan mushaflardaki şeklin olduğunu açıkça görmekteyiz.

Çünkü konu bütünlüğü Hz.İlyas (A.S) hakkında cereyan etmektedir. Bu bütünlük içerisinde Hz.İdrîs (A.S)'dan bahsetmesinin bir ilgisi görünmemektedir.

---

[172] es-Saffât (37) : 130.

[173] Bkz. el-Ğazzâlî, ***İhyâ,*** I, 259.

Dolayısıyla bu sonuca göre, İbn-i Mes'ud'un mushafında olduğu söylenen kıraat farklılığının tercihe şâyan olmadığı kanaatine sahip olmaktayız.

Örnek 2:

"Hüküm vermek yalnız Allah'a mahsustur. (O) *gerçeği anlatır ve O,* (davayı çözüp) *ayırdedenlerin en hayırlısıdır."*[174]

Âyetteki *(yekussu)* fiilini, Ali b. Ebî Tâlib, İbn-i Mes'ud, Ubey b. Kâ'b, en-Nehaî, A'meş, Ebû Abdirrahmân es-Sülemî ve İbnü'l-Müseyyib gibi âlimler *(kadâ)* fiilinden olmak üzere *(yakdî)* şeklinde okumuşlardır.

İbn-i Abbâs, Nâfi, İbn-i Kesîr, Âsım, Mücâhid ve el-A'rac gibi alimler de *(kassa)* fiilinden *(yekussu)* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.[175]

Kadâ fiilinin muzari kipinden olması durumunda âyetin anlamı şöyle olacaktır.

"O, gerçek hükmü verir."

Âyetin siyâkını da göz önünde tuttuğumuz zaman bu mânânın daha uygun olduğunu görmekteyiz. Çünkü âyette bu kısmın hemen ardından Allah'ın davayı çözenlerin, hüküm verenlerin en hayırlısı olduğundan söz edilmektedir.

Dolayısıyla bu siyakta *anlatmak* anlamına gelen *yekussu* fiilinin kullanılmasının *yakdî* fiiline göre daha az uygun olduğu görülebilmektedir.[176]

---

[174] el-En'âm (6) : 57.

[175] Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, ***Huccetü'l-Kırâât,*** thk. Saîd el-Efgânî, 4. Baskı, Beyrut 1404/1984, s. 254 ; er-Râzî, ***age.,*** IV, 79 ; el-Kurtubî, ***age.,*** VI, 439 ; Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,*** III, 288.

[176] Bkz. Ateş, ***Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,*** III, 157.

21. Kapalı (Muğlak) Yerlerin Açıklanması

Anlamı kapalı olan sözcüklerin ne mânâ ifâde ettiklerinin çözümünü sağlayan unsurlardan birisi -belki de en sağlamı-kuşkusuz o *sözcüğü içerisinde geçtiği bağlamda anlamaya çalışmak*tır.

Örneğin, klâsik Lâtinceyi iyi tercüme etmek isteyenlere çeşitli *pratik tavsiyeler*de bulunmak üzere kaleme aldığı bir kitapçıkta Prof. J. Marouzeau *"Muğlak bir kelimenin mânâsını açığa kavuşturmanın en iyi yolu öncelikle bir araya getirme; kıyaslama: benzeyen, karşıt olan ve tekabul eden tüm kelimeleri birbirleri ile olan ilişkileri içinde nizama sokmaktır"* dedikten sonra şu ifâdelere yer vermektedir:[177]

"Anlamı anlaşılmayan bir kelime ile karşılaştığımızda kelimenin geçtiği bölümün tam çevresine (siyak ve sibakına) müracaatta bulunalım."

Marouzeau'n sözünü ettiği husus Kur'ân-ı Kerîm'de de bazen açık bir şekilde anlaşılamayan kapalı (muğlak, müphem) ifâdeler şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bu tür ifâdelerin yine zaman zaman Kur'ân'ın kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. Bu izah, bir başka sûre veya âyette olabilirken bazen de aynı siyak içerisinde gelebilmektedir.

Örneğin:

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkü olan bir köleyi misal verir."[178]

Âyetin bu kadarlık kısmıyla, misali anlatılan kölenin özellikle hangi *şeye* gücünün yetmediği anlaşılamamaktadır.

---

[177] İzutsu, Toshihiko, ***Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar,*** çev. Selahattin Ayaz, 2. Baskı, İst. 1991, Pınar yay., s. 63.

[178] en-Nahl (16) : 75.

Başka bir deyişle âyetteki *şey* kelimesi muğlak bir unsur olarak durmaktadır.

Ancak âyet siyâkıyla birlikte incelendiğinde bu kapalılığın açıklanmakta olduğu görülmektedir.

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkü olan bir köle ile tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz kimseyi misal olarak verir. (Kendisine rızık verdiğimiz kulumuz, o) *rızıktan gizli açık infak eder. Bunlar hiç, bir olurlar mı?"*[179]

Açıkça anlaşılmaktadır ki, kölenin gücünün yetmediğinin ifâde edildiği husus, infak etme hürriyetidir. Ayrıca bir sonraki âyette de bu hususa bir başkası eklenmekte ve kölenin adâleti ve doğruluğu emredemeyeceği ifâde edilmektedir.[180]

22. Konu Hakkında Daha Geniş Malûmat Verilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı konuların anlaşılır olmalarına rağmen yine de bir başka yerde açıklandıkları görülmektedir.

Buna benzer açıklamalar bazı durumlarda da aynı siyak içerisinde geçmektedir.[181]

Örneğin:

"O gün geldiğinde O'nun izni olmadan hiçbir nefis konuşamaz; onlardan kimi bedbaht, kimi de mesuttur."[182]

Aynı siyak içerisinde, bedbaht ve mesut olan insanların durumları hakkında şöylece daha geniş mâlûmat verilmektedir:

---

[179] Aynı âyet.

[180] Daha başka örnekler için bkz. Abdu'l-Âl Sâlim, ***age.***, s. 351 ; el-Ğazzâlî, ***İhyâ,*** I, 260 ; İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlu Müşkil,*** s. 36.

[181] Bkz. ez-Zemelkânî, ***age.***, s. 315.

[182] Hûd (11) : 105.

"Bedbaht olanlar cehennemdedirler. Onların orada bir soluk alış ve verişleri vardır ki!... Rabbinin dilemesi hariç gökler ve yer durdukça onlar orada sürekli kalacaklardır. Çünkü Rabbin, dilediğini yapandır. Mutlu edilenler ise cennettedirler. Rabbinin dilemesi hariç gökler ve yer durdukça onlar da orada sürekli kalacaklardır. Bu kesintisiz bir lütufdur."[183]

23. Garib Lâfızların Anlaşılmasında Rol Oynaması

Bazı ifâdeler az kullanılmalarından veya bir başka sebepten dolayı iyice anlaşılamazlar. Bu tür lâfızların açık bir şekilde anlaşılabilmelerinde rol oynayan âmillerden bir tanesinin de yine siyak olduğu söylenebilir.

Örnek 1:

"İnsan gerçekten helû olarak yaratılmıştır."[184]

Âyetteki ***helûan*** lafzı garibtir ve hemen devamındaki iki âyetle birlikte okunduğunda anlaşılmaktadır:

"Kendisine bir fenalık dokunduğunda feryadı basar, sızlanır. Bir (zenginlik ve makam gibi) *bir hayra da uğradığında* (herkesi) *meneder."*[185]

Açıkça anlaşıldığı gibi, ***helû*** kelimesi, bencil, hasis, çıkarcı ve kıskanç bir insanın psikolojik durumunu dile getirmektedir.[186]

Örnek 2:

"Göğe ve Târık'a andolsun."[187]

---

[183] Hûd (11) : 106-108.

[184] el-Meâric (70) : 19.

[185] el-Meâric (70) : 20-21.

[186] Ayrıca bkz. Zeydan, ***age.***, s. 352 ; Albayrak, ***age.***, s. 115.

[187] et-Târık (86) : 1.

Aynı şekilde buradaki et-Târık kelimesi de garib bir lafızdır. En azından çeşitli anlamlara gelebilme ihtimali bulunmaktadır. Yine bu kelimenin de ne anlama geldiği âyetin siyâkından anlaşılmaktadır:

"Târık'ın ne olduğunu sen nereden bileceksin? (O), *delici bir yıldızdır."*[188]

Örneğimizde de olduğu gibi çeşitli sebeplerden dolayı kapalı olan lafızların bazı durumlarda mânâlarının, içinde geçtikleri bağlamlarda doğrudan veya dolaylı olarak açıklandıkları görülmektedir.[189]

24. Zamirlerin Mercîlerinin Tesbitinde Rol Oynaması

Genelde her zamirin dönmek durumunda oldukları mercîleri bulunmaktadır. Çünkü zamirler yapıları itibariyle mercîleri adına sevkedilen kelimelerdir.

Mesajların doğru ve sağlıklı olarak anlaşılmasında, zamirlerin mercîlerinin doğru tespit edilmesinin büyük önemi vardır.

Belki her metinde olduğu gibi Kur'an'daki zamirlerin de ait oldukları makamların ortaya çıkmasında siyâkın çok önemli bir yerinin olduğunu görmekteyiz.

Örnek 1:

"Rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Nihâyet (rüzgarlar, yağmur) *yüklü bulutları yüklenince onu ölü bir beldeye sevkederiz. Suyu oraya indiririz. Ve onunla her çeşit meyveleri çıkartırız. Umulur ki ibret alırsınız."*[190]

---

[188] et-Târık (86) : 2-3.

[189] Daha başka örnekler için bkz. Bintü'ş-Şâtı', *age.*, s. 287-603.

[190] el-A'raf (7) : 57.

Görüldüğü gibi âyetin oraya su indiririz *(Feenzelnâ bihi'l-mâe)* kısmındaki zamir *(bihî)* belde *(beledun)* kelimesine; onunla çıkarırız *(Feehracnâ bihî)* kısmındaki zamir ise, su anlamına gelen *(el-Mâ')* kelimesine aittir.

Örnek 2:

"fîhâ yufraku küllü emrin hakîm."

"Her hikmetli iş, onda ayırt edilir."[191]

Hikmetli her işin kendisinde ayırt edildiği şeyin ne olduğunu bilmek önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Bunun cevabını almak için âyetin siyâkına baktığımızda *el-kitâb* ve *mübarek gece (leyletin mübâraketin)* olmak üzere iki ihtimal görmekteyiz. *el-Kitâb* kelimesinin müzekker, *zamirin ise (fîhâ)* müennes olması sebebiyle, zamirin ait olduğu yerin *mübarek gece* kelimesi olduğu anlaşılmaktadır.

25. Nesh İhtimalinin Ortadan Kalkması

Bilindiği gibi Kur'an'la ilgili ilimlerde nesh konusunun çok önemli bir yeri bulunmaktadır.

Birinin diğerini neshettiği ileri sürülen âyetler siyaklarıyla birlikte incelendikleri zaman bu iddianın isâbetli olup olmadığı ortaya çıkabilmekte, adeta nasih mensuh oldukları ileri sürülen hususlar test edilmektedir. Şöyle ki, nâsih ve mensûh olduğu ifâde edilen âyetlerin siyaklarıyla birlikte incelenmeleri sonunda aynı konuda olmadıklarının ortaya çıkması durumunda nesh iddiasının isâbetsiz olduğu anlaşılacaktır. Çünkü farklı konulardaki yargıların birbirini neshetmesi düşünülemez.

Örneğin:

---

[191] ed-Duhân (44) : 4.

"Ey iman edenler! Allah'dan nasıl korkmak gerekiyorsa o şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün."[192]

"O halde gücünüzün yettiğince Allah'dan korkun."[193]

Müfessirlerin açıklamalarına göre ilk âyet, ikinci âyet tarafından neshedilmiştir.[194]

Bizim kanaatimize göre âyetler, siyaklarıyla birlikte iyice incelenmeden nesh. yönteminin gündeme getirilmemesi Kur'ân'ın ve âyetlerinin her zaman diri ve yürürlükte tutulması açısından daha sağlam ve güvenilir bir yoldur.

Örneğin bizim, söz konusu âyetleri siyakları içerisinde değerlendirdikten sonra ulaştığımız sonuç şu olmuştur:

Âl-i İmrân suresindeki *Allah'dan hakkıyla korkmak* emri, akide alanında, bir diğer ifâdeyle tevhit konusunda sevkedilmektedir. Bunu, âyetin sonundaki *ancak müslümanlar olarak ölün* emrinin kuvvetle vurgulanmış olması ile Allah'ın ipine sımsıkı sarılarak tefrikaya düşülmemesi gerektiğine değinilmiş olmasından da anlamaktayız.

Buna göre inanan insanın, akidesini ve imanını kaybetmeme noktasında Allah'dan hakkıyla korkması gerekmektedir.

Ama et-Tegâbun sûresindeki *gücünüzün yettiğince Allah'dan korkun* âyetinin ise, infak konusunun işlendiği bir bağlamda zikredilmiş olduğunu görmekteyiz. *İnfâkın* çok önemli bir husus olduğunda şüphe yoktur ancak bu konunun, tevhidin bir esası olmadığı da son derece açık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bir başka deyişle infak, amel demektir. Amel de asıl değil ikincil, teferruatla ilgili bir husustur.

---

[192] Âl-i İmrân (3) : 102.

[193] et-Teğâbun (64) : 16.

[194] Bkz. et-Taberî, ***age.***, IV, 29 ; İbn-i Kesîr, ***age.***, IV, 376-377.

Dolayısıyla, akidesi konusunda son derece teyakkuz durumunda olması gereken müslüman, amel konusunda ise ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu olmaktadır.

Şu halde âyetlerin bu anlayışa göre vermek istedikleri mesaj şu olacaktır:

Ey iman edenler! Tevhit inancının gerektirdiği şekilde Allah'dan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun. Amel konusunda ise, gücünüzün yettiği kadar takva üzere hareket edin.[195]

Vermiş olduğumuz bu örneğin, geleneksel nesh tanımı içerisine girip girmediği konusu şu anda bizi ilgilendirmemektedir. İsimlerini verdiğimiz müfessirlerin ifâdelerine göre, söz konusu âyetlerden birisi diğeri tarafından kaldırılmıştır. Biz bu iddianın doğruluk derecesini âyetlerin siyakları açısından incelemeye çalıştık.

Netice olarak, yukarıdaki iki âyet arasında nesh olduğu iddiasına katılmadığımızı ifâde etmek isteriz. Çünkü her iki âyet görüldüğü gibi farklı alanlara hitap eden emirleri ihtivâ etmektedir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, farklı konulardaki yargıların birbirlerini geçersiz kılmalarına gerek olmadığı gibi makul de değildir.

Belki bir kısmını saymayı ve örneklemeyi başarabildiğimiz bu maddelerden de anlaşıldığı gibi Kur'ânî birimler olan âyetleri, içinde geçtikleri siyakları çerçevesinde ele almanın ve değerlendirmenin, Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına çok büyük bir katkı sağladığı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

---

[195] Ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, s. II, 57-58 ; Abdu'l-Âl Sâlim, ***age.***, s 349-350.

B. KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA SİYAK BİLGİSİNİN İHMALİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI YANLIŞLIKLARA PRATİK BAZI ÖRNEKLER

Çalışmamızın buraya kadarlık olan kısmında, daha ziyade âyetleri siyaklarıyla birlikte değerlendirmenin onların doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmalarına olan katkıları ve faydaları üzerinde durmaya çalıştık.

Gereğine riâyet edildiğinde çeşitli katkı ve faydaları olan bir unsurun ihmal edilmesi durumunda da çeşitli olumsuz tezahürlerin ortaya çıkması gâyet doğal bir hadisedir

Kabul edilen bir gerçektir ki her görüş sahibi, kendi görüş ve düşüncesini desteklemek ve onu kabul ettirmek için tartışmasız kabul edilen deliller sunmak mecbûriyetindedir. Tartışmasız kabul edilen tek delilin de Kur'an olduğunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır.

Bu gerçeğin farkında olan bazı görüş sahipleri, kendi görüş ve düşüncelerini destekler görünen bütün âyetleri kendilerine göre yorumlamakta ve bu yorumlarında her ifâdeyi tek başına müstakil olarak ele almakta dolayısıyla Kur'ân'î birimleri siyaklarından koparmaktadırlar.[196]

Burada yeri gelmişken bir noktaya temas etmekte fayda vardır: Kur'ân'a bu tür yaklaşanların bütününün aşırı bazı mezhep ve fırka taraftarları olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü bazı durumlarda, hâlisâne duygularla Kur'ân'ı anlamak

---

[196]Bkz. et-Tancî, Muhammed b. Tavit, *"Gazzali'ye Göre Kur'ân'ın Tefsiri"*, A.Ü.İ.F.D., 1957, c. VI, S. 1-4, s. 16 ; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ank. 1988, c. I, s. 305-306 ; Kırca, Celâl, *"Mezhebî Tefsir Ekolü'nün Ortaya Çıkışı"*, İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 54.

ve onu savunmak isteyen bazı kimselerin de aynı yaklaşım içerisine girdikleri görülmektedir.

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Kur'ân'ın düşmanları ona çok garip iddialarla karşı çıkmakta, Kur'ân'ın çağdaş izleyicileri ise bu şüphe ve karşı iddiaları çürütmek için garip yöntemler kullanmaktadırlar. Ya kaçış psikolojisine düşmekte ya da zihinlerini yatıştırmak için garip yorumlara yeltenmektedirler. Bazen de görünürde birbiri ile ilişkili olmayan âyetleri açıklayabilmek için sunî anlam bağları kurmakta ve son kaçış olarak da Kur'ân'ın hiçbir düzen ve anlam sırası olmaksızın çok çeşitli konulara değindiği tezini kabul etmektedirler. Sonuç olarak, *âyetler kendi yerlerinden alınmakta ve anlamda karışıklık ortaya çıkmaktadır.* "[197]

Gerçekten Abdullah Draz'ın da haklı olarak ifâde ettiği gibi ifâdeleri, içinde geçtikleri siyaklarından koparmak sûretiyle her birimi müstakil olarak ele alma ve ulaşılan anlayış ve yorumun hakikaten Allah'ın, o metinden kastettiği mânâ olup olmadığını öğrenmek için çabalamaya bile gerek duymama tarzındaki bir yöntemle Kur'ân'a yaklaşmak, aslında Allah'a iftiradan başka bir şey değildir.[198]

Sözgelimi bu noktada bize göre gâyet karakteristik ve aynı zamanda konunun ciddiyeti açısından düşündürücü olan şu yorumları zikredebiliriz:

Mısırlı yazar Muhammed Kâmil Huseyn'in, *ez-Zikru'l-Hakîm* adlı eserinin 187. sayfasında el-Bakara sûresinin 279. âyetinin[199] *Kapitalizm*'e ; en-Nisâ sûresinin 59. âyetinin[200]

---

[197] Mevdudi, ***Tefhim***, I, 16. Ayrıca konuyla ilgili önemli fikir ve tespitler için bkz. Fazlur Rahman, ***İslam ve Çağdaşlık***, s. 71.

[198] eş-Şâtıbî, ***age.***, III, 412 (dipnot). Ayrıca bkz. ***age.***, III, 413.

[199] *"Tevbe ederseniz, ana paranız (sermâyeniz) sizindir. Böylelikle ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olursunuz."*

Dikta rejimine ; eş-Şûrâ sûresinin 38. âyetinin ise[201] *Parlementer* sisteme işâret ettiğini yarı ciddî bir şakayla ifâde ettiği zikredilmektedir.[202]

Açıkça görüldüğü gibi Kur'ân'ın ifâdeleri bağlamlarından koparıldığında ilâhî irâde adına korkunç cinâyetler işlenebilmektedir. Dolayısıyla siyâkın ihmali ciddî yanlışlıklara sebebiyet verebilmektedir.[203]

Şimdi de bu tür yanlışlıkların birkaçına işâret edelim:

1. MEAL HATALARI

Örnek 1:

"İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmeye bir delilleri yok muydu?"[204]

Yukarıda sunmuş olduğumuz âyet meâli, Diyanet İşleri Başkanlığına ait mealden alınmıştır. Hemen ifâde edilmelidir ki âyet, Türkçeye yanlış olarak çevirilmiştir. Öyle görünüyor ki bu yanlışlığın sebebi mütercimlerin Arapçaya olan vukûfiyetlerinin az ya da çok olmasından[205] daha ziyâde, âyetin siyâkına hiç dikkat etmemiş olmalarıdır.

Şâyet âyet, siyâkı ile birlikte dikkate alınarak tercüme edilmiş olsaydı bu yanlışlığa düşülmezdi.

---

[200] *"İman edenler! Allah'a itaat edin. Rasûle ve sizden olan komut sâhiplerine itaat edin."*

[201] *"Onların işleri, aralarında danışma iledir."*

[202] Bkz. Jansen, ***age.***, s. 175.

[203] Bkz. eş-Şâtıbî, ***age.***, I, 99 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 200; ez-Zehebî, ***age.***, I, 283-284.

[204] eş-Şuarâ (26) : 197.

[205] Bkz. Akdemir, ***Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri,*** s. 77.

Şöyle ki: önceki âyetlerde, Kur'ân'ın âlemlerin Rabbı olan Allah tarafından (192. âyet) Cebrâil aracılığıyla (193. âyet) uyarıcılardan olması için Hz.Peygamber'in kalbine (194. âyet) apaçık bir arap diliyle (195. âyet) indirildiğinden ve bu bilginin evvelkilerin kitaplarında da olduğundan (196. âyet) söz edilmektedir.

Evvelkilerin kitaplarında olan şeyi de, İsrâiloğulları âlimlerinin bilmesi gâyet doğaldır.

Şu halde her hangi bir yorum katmaksızın verdiğimiz âyet bilgilerini anlayan hiçbir kimse 197. âyeti "İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmeye bir delilleri yok muydu?" diye çeviremez. Çünkü âyetin siyâkından zaten onların sözü edilen konuyu bildikleri anlaşılmaktadır. Zira, Kur'ân'a inanmak istemeyen kâfirlere seslenilerek, İsrâiloğulları bilginlerinin de bunu biliyor olmalarının sizin için bir kıymeti yok mudur denmektedir.

Bu bağlamsal ilişki dikkate alındıktan sonra âyet doğru olarak şöyle tercüme edilebilirdi:

"İsrâiloğulları bilginlerinin onu bilmesi de (Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğu hakkında) *onlar için bir delil değil mi?"*[206]

Örnek 2:

Bir başka örnek olarak da, âile fertlerinin ev içinde birbirleriyle nasıl görüşmeleri gerektiği konusundaki âyetin meâlini verebiliriz:

Diyanet'in meâlinde âyetin tercümesi şöyle yapılmıştır:

"Ey iman edenler, Ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz ergenliğe ulaşmamış olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuzda ve yatsı na-

---

[206] Ateş, ***Kur'ân'ı Kerim ve Yüce Meâli,*** Ank., tarihsiz, s. 374.

mazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin açık bulunabileceğeniz üç vakittir."[207]

Açıkça görüldüğü gibi yukarıdaki meale göre , üç defa izin istenmesi gerekmektedir. Oysa âyetin kendisinde böyle bir emir söz konusu olmadığı gibi, böyle bir talep de son derece anlamsızdır. Bir defâ izin istenmesi acaba niçin yeterli olmamaktadır?

Gerçekten biraz önce de söylediğimiz gibi âyetin metnine döndüğümüzde, üç defâ izin istenmesi gibi bir ifâdenin bulunmadığını görmekteyiz. Âyetteki *(Selâse merrâtin)* ifâdesinden hemen sonra *(min)* cer harfi gelmektedir ki, açıklama mânâsına gelen *beyâniyye* makamındadır. Söz konusu mealde *üç defa* diye çevirilen ifâdenin ne olduğunu açıklamaktadır. Buna göre sabah namazından önce, öğle sıcağında elbiselerinizi çıkardığınız da ve yatsı namazından sonraki vakitlerde izin alınmasının gerektiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.[208]

Âyete yanlış anlam verilmesinde, sözünü ettiğimiz min harf-i cerrinin beyâniyye olduğunun anlaşılamaması yatmaktadır. Ancak bu anlaşılamasa bile, konu âyetin siyâkından gâyet net olarak anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu vakitlerin ardından *Bunlar sizin açık bulunabileceğiniz üç avret vakitlerinizdir* anlamına gelen *(Selâsü avrâtin lekum)* ibâresi gelmektedir ki, *(Selâse merrâtin)* ibâresinin *üç defa izin istemek* anlamında olmadığını açıkça göstermektedir.

Netice olarak şu husus tekrar ifâde edilebilir: Âyetin tercümesinde hataya düşülmesinin asıl sebeplerinden en önemlisi, âyetin siyâkına hiç dikkat edilmemiş olmasıdır. Şâyet dikkat

---

[207] en-Nûr (24) : 58.

[208] Bkz. Akdemir, ***Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri,*** s. 183-184.

edilseydi, üç defâ izin istemek gibi anlamsız bir yanlışlığa düşülmüş olunmayacaktı.

Örnek 3:

Son bir örnek olarak da şu âyeti verebiliriz:

Yine Diyanet'in meâlinde âyetin tercümesi şöyle yapılmıştır:

"Şeytanların Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında söylediklerine uydular. Oysa Süleyman kâfir değildi, ama insanlara sihri öğreten şeytanlar kâfir olmuşlardı. Bâbil'de melek denilen Hârût ve Mârût'a bir şey indirilmemişti. Bu ikisi Biz sadece imtihan ediyoruz, sakın inkâr etme demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi..."[209]

Alıntı yaptığımız bu mealde yine mütercimler âyeti yanlış olarak çevirmişlerdir.

Çevirenler *(Vemâ ünzile ale'l-melekeyni)* ibâresinin başındaki ***mâ***yı nefy mânâsına almışlar ve âyeti buna göre yanlış tercüme etmişlerdir.

Oysa söz konusu ***mâ***; nefy değil, ***ism-i mevsul mâsı***dır ve *(ellezî)* anlamına gelmektedir. Bunun en kuvvetli delili yine âyetin siyâkı olmaktadır:[210]

"Bu ikisi, biz sadece imtihan ediyoruz, sakın inkâr etme demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi" ibâresi bu iki kimseye bir şeyler indirildiğini açıkça göstermektedir. Hem zaten,

---

[209] el-Bakara (2) : 102.

[210] Meselâ müfessirlerden et-Taberî de bizim gibi düşünmekte ve buradaki **mâ** harfinin olumsuz (nefy) mânâsına alınması durumunda, insanlara öğretiyorlar cümlesinin açıklanamayacağını ve dolayısıyla çelişkiye düşüleceğini belirterek doğru olanın mâ harfini ism-i mevsul mânâsına almak olduğunu söylemektedir. Bkz. ***age.***, I, 454.

kendilerine hiçbir şey indirilmeyen kimseler nasıl olur da başkalarına onu öğretebilirler?

O halde *isâbetli olan söz konusu mâ harfini nefy değil, ism-i mevsul anlamına almak olacaktır.*

Buna göre âyetin doğru tercümesi meselâ şu şekilde yapılabilirdi:

"Süleyman'ın mülkü hakkında onlar, şeytanların uydurdukları sözlere uydular (Süleyman'ın büyü yaparak saltanatını kazandığını söyleyen şeytan ruhlu insanlara uyup, Süleyman'ın büyücü olduğuna inandılar). *Oysa Süleyman,* (büyü yaparak) *küfre gitmemişti. Fakat o şeytanlar, küfre gittiler. İnsanlara büyü ve Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı meleklere indirileni öğretiyorlar."*[211]

Örneklerden de açıkça anlaşıldığı gibi Kur'ân'ı anlamaya çalışanlar özellikle de onun meâlini yapmaya kalkışanların âyetleri mutlaka siyaklarıyla birlikte değerlendirme yöntemini benimsemeleri ve kesinlikle ihmal etmemeleri gerekmektedir.[212]

---

[211] Ateş, ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,*** I, 203.

[212] Daha başka örnekler için şu âyetler de siyaklarıyla birlikte incelenerek değişik meallerden karşılaştırılabilir: Yûsuf (12) : 40. Bu âyet için ayrıca bkz. Ateş, ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,*** IV, 398; el-Bakara (2) : 171, 249. Bu âyetler için de ayrıca bkz. Akdemir, ***Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri,*** s. 153, 159-161 ; Bir başka örnek için daha bakılabilir: Ünver, Mustafa, ***"Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Siyak-Sibakın Önemi",*** Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, 22-23 Ekim 1992, Samsun, s. 110-111.

2. TEFSİR HATALARI

Bu kısımda da zaman zaman çeşitli mezhep veya şahıslarca Kur'ân'a dayalı olarak ortaya konan bazı yorum ve görüşlere delil olmak üzere kullandıkları âyetleri siyaklarıyla birlikte inceleyerek söz konusu yorum ve düşüncelerin sıhhat ve değerlerinin Kur'ânî olup olmadıklarını ortaya koymaya çalışacağız:

a) Kur'ân'a Göre Çok Evlilik Yasak mıdır?

Zaman zaman, Kur'ân'ın dörde kadar evliliği açıkça reddettiği ve ona ancak istisnâî durumlarda -ki o da, kadının muvâfakati alınmak şartıyla- cevaz verdiğini, böyle bir sonuca da en-Nisâ sûresinin 3. âyetiyle 129. âyetinin birlikte mütâlaa edilmesiyle ulaştıklarını ifâde eden bazı yazılarla karşılaşmaktayız.[213]

---

[213]Meselâ bkz. Fazlur Rahman, ***İslam***, s. 46 ; ***Ana Konularıyla Kur'an***, çev. Alpaslan Açıkgenç, Ank. 1987, s. 123 ; ***"Kur'ân'ı Yorumlama"***, s. 103-104 ; Garaudy, Roger, ***İslamın Vadettikleri***, çev. Nezih Uzel, 2. Baskı, İst. 1983, Pınar yay., s. 88 ; Akdemir, ***"Tarih Boyunca ve Kur'ân'ı Kerim'de Kadın"***, İslami Araştırmalar, c. V, S.4, Ekim 1991, s. 268 ; Jansen, ***age.***, s. 171 ; Kur'an'a göre aslolanın tek kadınla evlilik yapmak olduğuna inanan müelliflerden bir tanesi de Sudan'da Numeyrî hükümetinin 1985'de idam ettiği Mahmud Muhammed Tâhâ'dır. O, bu sonuca ulaşabilmek için -yukarıdaki yazarların yaptıkları gibi- âyetlerden hareket etmemektedir. Aksine, ilgili âyetlerin dört evliliği caiz saydığını itiraf etmektedir. Ancak, o kendince -belki daha radikal olarak- problemi çözmektedir. Kur'ân'ın o dönemde, insanların çok daha fazla kadınla evlilik yapmaya alışmalarından dolayı bundan daha fazlasını yapamayacağını ifâde ederek, Kur'ân'ın asıl hedefinin tek kadınla evlilik yapılması olduğunu söylemektedir. Bu ve daha değişik görüşleri için bkz. Tâhâ, Mahmoud Mohamed, ***The Second Message of Islam***, translation and introduction: Abdullahi Ahmed

Şimdi yukarıda birlikte mütâlaa edildiği ifâde edilen âyetleri inceleyelim:

"Şâyet yetim (kadınlarla evlendiğiniz taktirde onlar) *hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan* (başka) *kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Onlar arasında da adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın ; yahut ellerinizin altında bulunan cariyelerle yetinin. Zulmetmemeniz için en uygun olan budur."*[214]

Görüldüğü gibi Yüce Allah adâleti temin etmek şartıyla dörde kadar kadınla evlenmeyi helâl kılmaktadır.

Konuyla ilgili aynı sûre içindeki diğer âyet de şöyledir:

"Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında adâleti temin edemezsiniz. Öyle ise (birine) *tamâmen yönelip ötekini askıda gibi bırakmayın. Eğer ıslah eder ve takvâ üzere hareket ederseniz Allah bağışlayandır, esirgeyendir."*[215]

Yine görüldüğü gibi, önceki âyette adâlet şartıyla çok evliliği helâl kılan Cenâb-ı Hak bu âyette de adâletin temin edilmesinin mümkün olmadığını açık bir şekilde ifâde etmektedir.

Görünürde bu iki âyetin mantıkî çıkarımı, dörde kadar evliliğin yasak olmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bu hüküm Kur'ân'a göre çok evlilik yapmanın ilâhî irâdeye karşı çıkmak olacağını ifâde eden kimselerin haklı olduğunu göstermektedir.

Ancak bu durumda, konu deyiş yerindeyse dallanıp budaklanmakta, Kur'ân'ın çok evliliğe izin verip vermemesinden

---

an-Na'im, First Edition, 1987 Syracuse, New York, Syracuse University Press, s. 140-141.

[214] en-Nisâ (4) : 3.

[215] en-Nisâ (4) : 129.

daha ziyâde, Kur'an'da çelişki ve ihtilaf bulunduğu zannını desteklemektedir. Çünkü, ilk âyette adâleti temin edebilirseniz dörde kadar evlenebilirsiniz diyen Yüce Allah, aynı sûrenin bir başka âyetinde kullarıyla (hâşâ) açıkça alay etmekte ve "adâleti isteseniz de sağlayamazsınız" demektedir. Görüldüğü gibi bu apaçık bir çelişkidir ve böyle bir çelişkiyi telif etmenin de hiçbir yolu görünmemektedir. Zira Allah adâletin temin edilmesinin mümkün olmadığını biliyordu da niye kullarına adâleti temin etmeleri teklifini yaptı?

Bütün bunlar bir yana, gerçekte ilgili âyetleri siyaklarıyla birlikte incelediğimiz zaman sözünü ettiğimiz durumların hiçbirisinin söz konusu olmadığını görmekteyiz. Çünkü daha önce de ifâde ettiğimiz gibi iki şey arasında her hangi bir çelişkinin olabilmesi için o iki şeyin aynı konuda olmaları gerekmektedir. Farklı konularla ilgili ifâdeler arasında her hangi bir çelişki ve ihtilâfın olması mümkün değildir.

Kendi düşünce sistemi içerisinde Kur'ân'ı tam anlamıyla tarihsel olarak kabul eden Alman müsteşrik Rudi Paret, bu iki âyet arasında yüzeysel olarak mantık işleten modernist eğilimli müslüman aydınları eleştirmekte ve onların tutarsız olduklarını belirtmektedir. Onun kendi sözlerine geçmeden önce, bu eleştirisini, biraz önce sözünü ettiğimiz Kur'ân'ın tarihselliği doğrultusunda yaptığını, daha açıkçası, Kur'ân'ın tek evliliği öngördüğünü söyleyen söz konusu müslüman aydınların ayetlerin legalitesini savunarak çeşitli tutarsız manevralara girmeleri yerine, ilgili Kur'an âyetlerinin tarihsel olduklarını, dolayısıyla bu gün için her hangi bir bağlayıcı değer ve anlam taşımadıklarını itiraf etmelerinin kendileri açısından daha tutarlı ve daha doğru olacağını zımnen söylediği belirtilmelidir:

"Modern eğilimli Müslümanlarca sık sık tek kadınla evliliğin Kur'an'da emredildiği savunulmaktadır. Nisa 3 ile Nisa

129 arasında genellikle bir nevi mantık kontağı yapmak suretiyle ilgi kurmaktadırlar...

Doğrusu böyle bir yorum yapmak mümkün değil. Erkekten birden fazla sayıdaki eşlerine mutlak anlamda eşit davranmasının beklenmediğini görmek için, ikinci ayeti sonuna kadar okumak yeterlidir. Kadınlara adil davranmak şartını yerine getirmek esas itibariyle imkansız bir şey olsaydı, erkeğe (ilk ayette olduğu gibi) açıkça iki, üç veya dört kadınla evlenmesini teklif etmek anlamsız olurdu. Şu veya bu İslam ülkesinde bir kadınla evlilik benimseniyorsa, kabul etmek gerekir ki; bu yapılan, yeni bir hukukun yürürlüğe konulmasıdır ve Kur'an metninin bu konuda hiçbir dahli söz konusu değildir. Türkiye bu adımı bilinçli bir şekilde atmıştır. Tunus'ta da kısa bir süre önce benzer bir kanun çıkarılmıştır."[216]

Görüldüğü gibi Paret, özellikle son cümleleriyle modern eğilimli müslüman aydınları, aslında ülkelerindeki mevcut uygulamanın Kur'ân'a göre legalitesini oluşturma gayreti içerisinde olmakla itham etmektedir. Ayrıca çarpıcı bir şekilde, tek evliliği benimseyen bazı İslam ülkelerinin bu uygulamayı, Kur'ân'ın öyle emretmesi sebebiyle değil, başka bir hukuk sistemiyle entegre olmaları sebebiyle yürürlükte tuttuklarını vurgulamaktadır.

Oysa âyetler yerli yerinde ve bağlamları içerisinde ele alınacak olsaydı bu gürültülerin hiçbirisinin kopmasına gerek kalmayacaktı. Gerçekten de en-Nisâ sûresinin 3. âyetini siyâkıyla birlikte mütâlaa ettiğimizde bu âyetteki adâlet şartının kadınlara mehirlerinin ödenmesi gibi zâhirî haklarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu, yerine getirilmesi mümkün ve de gerekli olan bir adâletin talep edilmesidir.

---

[216] Paret, ***age.***, s. 112-113.

İkinci âyetin ise, eşlere karşı duyulan duygu, temâyül, sevgi gibi soyut konularla ilgili bir bağlamda geçtiği görülmektedir. Buna göre Yüce Allah'ın *"asla adâleti sağlayamazsınız" diye buyurduğu konu, kocaların eşlerine karşı duydukları sevgi ve aşk ile ilgilidir* ve İnsan fıtratına da son derece uygun bir yargıdır. İbn-i Atıyye'nin deyişiyle gerçekte bu durum *"tam adaleti"* temsil etmektedir. Bunu biz, âyetin *"öyle ise* (birine) *tamâmen yönelip askıda gibi bırakmayın"* ifâdesinden de anlamaktayız.[217] Zaten bunun aksini iddia etmek yani bir kocadan eşlerinin hepsini eşit derecede sevmesini istemek en başta insan fıtratına karşı işlenmiş bir zulüm olacaktır. Çünkü ne yapılırsa yapılsın bir insan eşit derecede iki kişiyi kesinlikle sevemez.

Ancak bu sevgi farklılığı, eşler arasında zâhirî haklar konusundaki adâletin gözetilmesine engel olmamalıdır. Sözgelimi bir koca eşlerinden birisine bir elbise aldığı zaman diğer hanımlarına da almalıdır ki, adâleti îfâ etmiş olsun. İşte ilk âyetin eşler arasında sağlanmasını istediği adâlet de budur.

Üstelik bizim için Kur'ân'ın en sağlıklı müfessiri ve uygulayıcısı olan Hz.Peygamber @in de eşlerinin hepsini eşit derecede sevdiğini kim iddia edebilir? Zira herkes bilmektedir ki Hz.Peygamber eşleri arasında Hz.Âişe'yi diğerlerinden daha çok sevmektedir.

Bu durumda Peygamber efendimizin de sevgi konusunda eşleri arasında adâleti sağlamadığını ifâde edebiliriz. İnsan fıtratına sâhip olduğu için sevgi konusunda adâleti sağlayamayan Peygamber'imizin zâhirî haklar konusunda ise ne kadar hassas olduğu insaf sahibi herkesin malumudur. Gerçekten de Peygaber'imiz maddî adalet ve haklar konusunda son derece

---

[217] Bkz. ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 58 ; es-Suyûtî, ***Mu'terak,*** I, 102 ; Cerrahoğlu, ***Tefsir Usulü,*** s. 180; Yıldırım, ***age.***, s. 115.

hassastı ve bu adâlete en küçük bir halelin gelmemesi için helâl olan bir rızkı kendi nefsine haram kıldığı da olurdu.[218]

Netice olarak Kur'ân'a göre çok evliliğin yasak olduğunu ileri süren görüşün isâbetli olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü konuyla ilgili âyetlerdeki adâlet hususunun aynı konuda olmadıkları âyetlerin siyaklarından anlaşılmaktadır. Buna göre zâhirî hakları yerine getirmek sûretiyle adâleti temin etmek şartıyla dörde kadar kadınla evlilik yapmak helâldir.

b) Allah'ın Âhirette Görülmesi Meselesi

Allah'ın âhirette görülüp görülmeyeceği *(ru'yetullâh)* meselesi bir zamanlar gündemi bir hayli meşgul etmiş bir meseledir.

Gerek âhirette Allâh'ın görüleceğini savunan Ehl-i Sünnet âlimleri olsun, gerekse görülmeyeceğini savunan Mu'tezile âlimleri olsun, konuyla ilgili âyetleri en ince kelime tahlillerine varıncaya kadar incelemişlerdir.[219]

Önce bu ihtilafa konu olan âyetleri zikredelim:

---

[218] Sözgelimi buna bir örnek olarak et-Tahrîm sûresinin 1. âyeti ve nüzûl sebebi incelenebilir.

[219] Meselâ bkz. el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî, ***Kitâbu't-Tevhîd,*** thk. Fetfullâh Huleyf, İst. 1979, s. 77-85 ; Koçyiğit, ***Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi,*** Ank. 1974, s. 21, 39.
Bu konuda ehl-i sünnet âlimlerinden olan el-Cassâs da Mu'tezile gibi düşünmektedir. Bkz. el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, ***Ahkâmu'l-Kur'ân,*** thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut 1405/1985, IV,169; Güngör, ***Cassâs ve Ahkâmu'l-Kur'ân'ı,*** Ank. 1989, s. 30-31. Böyle düşündüğü için el-Cassâs'ın mutezilî olduğu hakkında çeşitli ithamlar ortaya atılmıştır. Mesela bkz. Mennâu'l-Kattân, ***age.,*** s. 378. Ayrıca bu ithamların cevâbı için bkz. Güngör, ***Cassâs ve Ahkâmu'l-Kur'ân'ı,*** s. 28-33.

"Gözler O'nu görmez. O, gözleri görür ; O, lâtif ve haberdar olandır."[220]

"Yüzler var ki o gün ışıl ışıl parlar. Rabbine bakar."[221]

Her iki taraf da, bu iki âyetten hareket ederek görüşlerini ileri sürmektedirler. Ancak görebildiğimiz kadarıyla her iki gurup da âyetleri bağlamları içerisinde ele almadan, kendi düşünceleri doğrultusunda kullanmışlardır.

Mu'tezile *"gözler O'nu görmez"* âyetinden hareket ederek, Allah'ın âhirette görülmeyeceğin iddia etmektedir. Ehl-i Sünnet de aksi istikamette çeşitli açıklamalar getirmektedir. Sonuç olarak biz de Allah'ın âhirette görüleceği düşüncesini benimsemekteyiz ancak varmış olduğumuz bu noktaya çeşitli teviller ve açıklamalarla gelmiş değiliz.

Çünkü âyetler siyakları içerisinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki Allah'ın âhirette görüleceği sonucuna ulaşmak için hiç te'vile ve zorlamaya gerek bulunmamaktadır. Çünkü el-En'âm sûresindeki âyet, insanlara Allah'ın çeşitli sıfatlarını öğreten bir takım âyetlerin siyâkı içerisinde geçmektedir. Dolayısıyla âyet, dünyâ hayâtıyla ilgili olarak gelmekte ve dünyâ hayatında kulların Allah'ı tanıyacakları vasıflarından söz etmektedir.[222]

el-Kıyâme sûresindeki âyet ise, hem içinde geçtiği sûrenin adından, hem de âyetin siyâkından anlaşıldığı gibi âhiret hayâtından söz etmektedir. İnsanlar, âhireti unutmama konusunda

220 el-En'âm (6) : 103.

221 el-Kıyâme (75) : 22-23.

222 Bizim bu düşüncemiz meselâ aşağıdaki müellifler tarafından da desteklenmektedir. Bkz. İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs,*** s. 136 ; Albayrak, ***age.,*** s. 68-69.

şiddetle uyarılmakta ve âhiret hayâtıyla ilgili değişik motifler ve sahneler gözler önüne serilmektedir.

Netice olarak Allah'ın âhirette görüleceği düşüncesinin daha isâbetli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, Allah'ın görülemeyeceğini ifâde eden âyet dünyâ hayâtıyla ilgili olarak serdedilmiştir ve Allah'ın *dünyâda* görülemeyeceği anlamını taşımaktadır.

c. Bâtınî Bazı Yorumların Siyâka Göre Reddi

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, her fırka iddiasına Kur'an'dan delil bulmaya büyük önem vermektedir. Bundan dolayı da bâzı durumlarda iddiasına delil olmayan âyetleri çeşitli şekillerde tevile tâbi tutarak âyetin hiç kastetmediği anlamlar yüklenmektedir.

Te'vilin de bazı durumlarda kendi fikir ve iddialarını teyid etmeye yetmediğini gören bâzı fırkalar, Kur'ân'ın ifâdelerinde esas olanın remz ve işâret olduğunu, dış mânâların arkasında gizli başka mânâların bulunduğunu iddia edebilmektedir.[223]

Kuşku yok ki reddi gerektirmeyen bâzı işârî ve tasavvufî yorumlar da vardır ve bunların makbul olabilmesi için çeşitli şartlar bulunmaktadır.[224]

Ancak bizim burada daha ziyâde üzerinde durmak istediğimiz husus, ortaya konan bu yorumların âyetlerin siyaklarına ne derece uygun olup olmadıklarının tespit edilmesidir.

---

[223] Bu tür tehlikeli guruplar hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-Bağdâdî, ***age.***, s. 281 vd. ; ez-Zehebî, ***age.***, I, 283 ; et-Tancî, ***age.***, s. 15.

[224] Meselâ bu şartlar için bkz. eş-Şâtıbî, ***age.***, III, 394.

Sözgelimi, hem es-Sülemî'nin hem de el-Kuşeyrî'nin aşağıdaki âyetle ilgili olarak şu yorumu yaptıkları ifâde edilmektedir:[225]

"Yeri yaydık, ona sağlam dağlar attık."[226]

Âyetteki *dağlar* anlamına gelen *"ravâsî"*den maksat *velîlerdir.*

Bu yorumun, siyakla bağdaşır hiçbir tarafının bulunmadığı açıktır. Zira âyet, insanlara dış dünyâya ibret nazarıyla bakarak hakikati görmelerini isteyen bir bağlamda gelmektedir. Bu bağlamda yer yüzünün yayıldığından ve dağların atıldığından bahsedilmektedir.

Dolayısıyla âyetin siyâkının *velîlerle* hiçbir ilgisi yoktur.

Aynı şekilde aşağıdaki âyet hakkında da şu yorumu yapmaktadırlar.[227]

"İbrâhim ve İsmâil'e 'tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Ev'imi temizleyin' diye emretmiştik."[228]

Bu yoruma göre de, âyetteki *Ev*'den maksat *kalp*tir.

Bu yorumun da siyâka göre uygun olmadığı açıktır. Çünkü âyet, Hz.İbrâhim'in Mekke'nin bereketli ve güvenli bir belde olması için dua etmesi ve bununla beraber Kâbe'nin sevap kazanmaya vesile olacak bir toplantı ve güven yeri yapılması ile ilgili bir siyak içerisinde geçmektedir.

---

[225] Bkz. Ateş, ***Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri,*** İst. 1969, s. 223.

[226] Kâf (50) : 7.

[227] Bkz. İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm,*** thk. Mustafa Ğâlib, Beyrut, tarihsiz, I, 84 ; Ateş, ***Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri,*** s. 223.

[228] el-Bakara (2) : 125.

Dolayısıyla bu yorumun da siyâka uygun olmadığını rahatlıkla tekrar ifâde edebiliriz.[229]

Bu yorumların yanında, bazen bırakınız âyetin siyâkı ile uyum içerisinde olmalarını İslâmın esaslarıyla bile açıkça çelişmekte olan çeşitli yorumlarla da karşılaşılmaktadır.

Örneğin:

"*Mûsa kavmine, Allah size bir inek kesmenizi emrediyor demişti.*"[230]

Yapılan bir yoruma göre, âyetteki inekten maksat (hâşâ) Hz.Âişe'dir.[231]

Bu ve buna benzer yorumların âyetin siyâkıyla uygun olup olmadıklarını söylemeye bile gerek yoktur.

Görüldüğü gibi, Kur'ânî ifâdeler, içinde geçtikleri siyaklarından kopartılmaları durumunda çok çeşitli ve bazen de çok tehlikeli hatalar ortaya çıkabilmektedir.

---

229 es-Sehl et-Tüsterî'nin de Âl-i İmrân sûresinin 96. âyetindeki Beyt kelimesinin Hz.Peygamber'in kalbi olduğunu söylemesi bu bağlamda zikredilebilir. Bu yorumun tenkidi için bkz. eş-Şâtıbî, ***age.***, III, 401 ; ez-Zerkeşî, ***age.***, II, 99. Daha başka örnekler için bkz. İbnü'l-Arabî, ***age.***, I, 57, 59, 141, II, 291 ; eş-Şâtıbî, ***age.***, III, 401-402 vd. ; el-Ğazzâlî, ***İhyâ,*** I, 259 ; Sofuoğlu, ***age.***, s. 348-349.

230 el-Bakara (2) : 67.

231 Bunun gibi, el-Mâide (5) : 90. âyetindeki içki ve kumar (el-hamr ve'l-meysir) kelimelerinden kasıt Hz. Ebû Bekr ve Ömer'in ; en-Nisâ (4) : 51. âyetindeki Cibt ve Tâğuttan kasıt Muaviye ve Amr b. el- As'ın ; el-Bakara (2) : 73. âyetindeki *"onun bir parçasıyla vurun"* ifâdeden kastın Talha ile Zübeyr olduğu yorumları da yapılmıştır. Bunlar için meselâ bkz. İbn-i Kuteybe, ***Te'vîlu Muhtelif,*** s. 64.

Bu tür keyfî ve sübjektif yorumların ve yaklaşımların, dileyenin Kur'an adına ne desem gider tarzındaki insafsız yüklemelerin frenlenmesinde ve ortadan kaldırılmasında en büyük etken, Kur'ânî ifâdelerin bağlamları içerisinde ele alınması gerektiğini savunan bir yöntemin benimsenmesi olacaktır.

d) Kalplerin Mühürlenmesi Problemi

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır."[232]

"Allah, kâfirlerin kalplerini böyle mühürler."[233]

"Onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir."[234]

Gerçekten insan, bu tür âyetleri içinde zikredildikleri siyak çerçevesinden kopararak yukarıdaki gibi okuyacak ve anlayacak olursa, kudret ve ihtiyârı kullardan alıp her şeyi Allah-'a havâle eden *Cebriyye*[235] inancını kabul edebilir. Üstelik, kalplerin ve kulakların açık bir şekilde mühürlenmesinden ve o insanların Allah tarafından lânetlenmelerinden söz eden âyetler hiç de az değildir.[236]

---

[232] el-Bakara (2) : 7.

[233] el-A'raf (7) : 101.

[234] en-Nahl (16) : 108.

[235] Bkz. Mustafa Sabri Efendi, ***İnsan ve Kader***, çev. İsa Doğan, İst. 1989, s. 129 ; Ebû Zehrâ, Muhammed, ***İslâm'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi***, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, İst. 1983, s. 126 ; İrfan Abdulhamîd, ***İslam'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları***, çev. M. Saim Yeprem, İst. 1983, s. 284.

[236] Meselâ bu âyetlerden birkaçı için daha bkz. *(hateme)* fiil kökünün kullanıldığı yerler: eş-Şûrâ (42):24 ; el-Câsiye (45) : 23 ; *(tabea)* fiil kökünün kullanıldığı yerler: en-Nisâ (4): 155 ; el-A'raf (7) : 100 ; et-Tevbe (9) : 87, 93 ; er-Rûm (30) : 59 ; *(leane)* fiil kökünün

Biz burada, Cebriyye'yi ve inanç esaslarını tartışacak ve ona meşrûiyyet onayı verecek değiliz. Ancak şu kadarı söylenmelidir ki, eğer bu âyetleri Cebriyye'nin anladığı gibi anlayacak olursak inancımızda sarsıntılar ve iç dünyâmızda şüpheler oluşabilmektedir. Hâşâ Allah, hem bizzât kendisi kalpleri mühürlüyor hem de îman etmedi diye kullarına azap edeceğini söylüyor.

Üstelik diğer taraftan Yüce Allah, Kur'an'da pek çok âyette kullarına adâleti[237] ve âdil olmayı[238] emretmekte ve kendisinin de insanlara asla zulmetmediğini[239] insanların kendi kendilerine zulmettiklerini[240] ısrarla vurgulamaktadır.

Böylesine zor bir noktada, meselenin kritiğini yapmak yerine, bir şeye ön yargıyla yaklaşan bir kimsenin o işte her hangi bir hayır ve iyi taraf göremeyeceğini[241] veya batıl bir itikâda ve yasaklanmış bir işe iyice dalan kimsenin artık o işten kolay kolay kurtulamayacağını[242] yahut da kalpleri ve işitme duyguları mühürlenmiş kimselerin Allah'ın âyetlerini tefekkür yönünde duyamayacağını ve hissedemeyeceğini[243] ifâde eden

---

kullanıldığı yerler: el-Bakara (2) : 88, 159 ; Âl-i İmrân (3) : 87 ; en-Nisâ (4) : 46, 93, 155 ; el-Mâide (5) : 13, 60, 64 ; el-Ahzâb (33) : 57.

237 en-Nahl (16) : 90 ; en-Nisâ (4) : 58 ; el-Hucurât (49):9 ; el-Bakara (2) : 282.

238 el-Mâide (5) : 8 ; el-En'âm (6) : 152.

239 Âl-i İmrân (3) : 117-118 ; el-Enfâl (8) : 51 ; el-Hac (22) : 10 ; Fussılet (41) : 46 ; Kâf (50) : 29.

240 Âl-i İmrân (3) : 117 ; Hûd (11) : 101 ; en-Nahl (16) : 118 ; ez-Zuhruf (43) : 76.

241 Mevdudi, *Tefhim*, I, 51.

242 er-Râgıb el-Isfahânî, ***el-Müfredât***, s. 142

243 Abduh, ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm***, I, 143.

çeşitli açıklamalar meselenin çözülmesine ve kalplerin itminâna kavuşmasına yetmemektedir.

Zira, kalplerin ve kulakların mühürlenme hâdisesinin ez-Zemahşerî'nin de ifâde ettiği gibi hakîkî değil mecâzî yönden olduğu,[244] fizyolojik bir vâkıa olmadığı zaten açıktır.

Biz, mühürlenmek ve lânetlenmekle ilgili bütün âyetleri bağlamları içerisinde defalarca okuduktan sonra, genellikle bu mühürlenme hâdisesinin içinde bulundukları psikoloji itibâriyle hidâyete ve doğru yola dönme ihtimalleri neredeyse kalmamış olan insanlar hakkında kullanıldığını söyleyebiliriz.[245]

Çünkü, kalplerinin mühürlenmesini hak etmiş olan bu insanlar, inanmadıkları halde inandık diyerek nifak çıkarmışlar[246] ve nefislerinin hevâ ve heveslerini ilah edinip[247] varsa yoksa dünyâ hayatımızdır diyerek tamâmen maddeci bir anlayış içerisine girmişlerdir.[248] Misaklarını bozmuşlar, Allah'ın âyetlerini inkâr etmişler, haksız yere Allah'ın gönderdiği peygamberleri öldürmüşler, ve uyarıldıkları ve çağırıldıkları şeylere karşı bu söylediklerinize bizim kalplerimiz kılıflıdır ve kapalıdır demişlerdir.[249] Halleri ve vakitleri yerinde olduğu halde, sırf nifaklarından dolayı cihada çıkmayarak geride kalan kadınlar ve çoçuklarla birlikte kalmaya razı olabilecek kadar ruhsuz ve duygusuz bir hale düşmüşlerdir.[250] Dünyâyı âhirete tercih et-

---

244 ez-Zemahşerî, *age.*, I, 48.

245 Bu düşüncemiz meselâ Hâlis Albayrak tarafından da vurgulanmaktadır. Bkz. *age.*, s. 100.

246 el-Bakara (2) : 7-8 ; el-Münâfikûn (63) : 3.

247 el-Câsiye (45) : 23.

248 el-Câsiye (45) : 24.

249 en-Nisâ (4) : 155.

250 et-Tevbe (9) : 87, 93.

mişler,[251] Kur'ân'ı Hz.Peygamber'e bir beşerin öğrettiğini söyleyerek Allah'ın âyetlerine inanmamışlar[252] ve Allah'ın azabından hiç korkmayarak kendilerini güvende hissetmişlerdir.[253] Verdikleri sözlerinde ve ahitlerinde durmamışlar,[254] kendilerine her türlü misâlin açıkça anlatılmış olmasına rağmen sırf inat ve kibirlerinden dolayı yine de inkâr etmeleri[255] sebebiyle bu cezâya çarptırılırlarken, yine aynı sebepten Allah elçilerinin kimisini acımasızca öldürmüşler ve kimisini de yalanlamışlardır.[256] Kalpleri mühürlenen ehl-i kitab ise, Kur'ân'ın gelmesini bekledikleri ve hatta daha önce kâfirlere karşı Kur'an'dan yardım istedikleri halde, Kur'an kendilerine gelince, herkesten önce inanmaları lâzım gelirken inkâr etmişlerdir.[257] Allah'ın kendilerine indirdiği açık delilleri, ilmi ve hidâyeti gizlemişler[258] ölüm kendilerine gelene kadar hakkı bulamamışlardır.[259] Kitaplarındaki kelimeleri tahrif etmişler, dillerini eğip bükerek ve dine ta'n ederek Hz.Peygamber'e "dinle dinlemez olası" demişler ve küfretmişlerdir.[260] Yine ehl-i kitab, cibt ve tâğuta iman etmiş ve hatta müşriklere "siz müslümanlardan daha doğru yoldasınız" demişlerdir.[261] İman edip, peygamberin hak olduğuna şâhit olduktan sonra küfretmişler,[262] Allah'a cimri de-

---

251 en-Nahl (16) : 108.
252 en-Nahl (16) : 103.
253 el-A'raf (7) : 97-99.
254 el-A'raf (7) : 102.
255 er-Rûm (30) : 58.
256 el-Bakara (2) : 87.
257 el-Bakara (2) : 89.
258 el-Bakara (2) : 159.
259 el-Bakara (2) : 161.
260 en-Nisâ (4) : 46.
261 en-Nisâ (4) : 51.
262 Al-i İmrân (3) : 86.

mişler,[263] işledikleri münker işlerden birbirlerini vazgeçirmeye çalışmamışlar,[264] isyan etmişler, haddi aşmışlar[265] iki yüzlülük yapmışlar[266] misaklarını bozmuşlar[267] ve Allah hakkında kötü zanlar beslemişlerdir.[268] Hiçbir şeyden haberleri olmayan namuslu ve iffetli müslüman kadınlara zina iftirası atmışlar[269] Allah ve Rasûlüne ezâ etmişlerdir.[270]

Bütün bu suçlarına karşılık olarak da Yüce Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürleyerek lanetlemiştir.

Açık bir şekilde görüldüğü gibi, ilgili âyetler ait oldukları siyakları içinde ele alınıp incelendiklerinde, durup dururken insanların kalplerinin mühürlenmediği anlaşılmaktadır.[271]

Zira Allah, inanmak isteyenin, şartlanmalardan uzak bir şekilde samimiyetle hakikati bulmak isteyenin tabir yerindeyse yolunu açar ve ona hidâyet nasip eder.[272] Sapmak isteyip,

---

263 el-Mâide (5) : 64.
264 el-Mâide (5) : 79.
265 el-Mâide (5) : 78.
266 Muhammed (47) : 23.
267 el-Mâide (5) : 13.
268 el-Feth (48) : 6.
269 en-Nûr (24) : 23.
270 el-Ahzâb (33) : 57.
271 Daha geniş bilgi ve İbn-i Rüşd'ün konuyla ilgili olarak Eş'arîleri tenkidi için bkz. İbn-i Rüşd, Ahmed b. Ahmed, ***Faslu'l-Mekâl fî mâ beyne'l-Hıkme ve'ş-Şerîa mine'l-İttisâl,*** 1. Baskı, Mısır 1313, s. 93-96.
272 *"Her kim Allah'a iman ederse, Allah onun kalbine hidâyet verir. Allah, her şeyi bilir."* et-Teğâbun (64) : 11.

hakikatı görmek istemeyen şartlanmış insanları da yine Allah saptırır.[273]

[273] *"Hani Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, benim size Allah'ın rasûlü olduğumu bildiğiniz halde niye bana eziyet ediyorsunuz? Onlar dalâlete sapınca, Allah da onları saptırdı. Allah fâsık olan kavme hidâyet etmez."* es-Saf (61) : 5.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği en son ilâhî kitaptır. Kur'an, kendisine uyulduğu taktirde yolların en doğrusuna ve en güzeline götüreceğini ve kendisinin tahrif edilmekten korunmuş tek ve en son ilâhî kitap olduğunu ifâde etmektedir.

İşte bu ifâde, Kur'ân-ı Kerîm'in en doğru ve en sağlıklı bir şekilde anlaşılması gerektiğinin sebebini en açık bir tarzda ortaya koymaktadır.

Her kitabı olduğu gibi doğal olarak Kur'ân'ı okumanın ve anlamanın da çeşitli yöntemleri bulunmaktadır.

Hemen her kitabın doğru ve sağlıklı bir şekilde okunup anlaşılabilmesi, bu yöntemlerin bilinip uygulanmasına bağlıdır.

Kur'ân'ı okuma ve anlamaya dair yöntemleri bilmeyen bazı okuyucular, onda, kendisine her hangi bir tertip ve düzenin hâkim olmadığı ve içinde çelişkilerin ve ihtilafların bulunduğu zannına kapılmaktadırlar. Bu gibi yaklaşımlar, Kur'ân'ın yapısının, ele aldığı süjenin, indiği hayatın ve dikkat edilmesi gereken yöntemlerin tanınmamasından ve bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Siyak konusu da, Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını ve yukarıda sözünü ettiğimiz yanlış yaklaşımların ortadan kaldırılmasını temin eden faktörlerin bir tanesidir.

Türkçede *bağlam* sözcüğü ile karşılanan siyak, aslında evrensel bir vâkıadır. Zira bu konu, sadece Kur'ân'ı değil her hangi bir metni, eylemi veya reaksiyonu da ilgilendirmektedir.

İnsanın yüzünde görülen bir tebessümden tutun da, bir çiçeğin açmasına veya bir konuşma ya da yazma esnasında bir cümlenin ve hatta bir kelimenin sarfedilmesine kadar hemen her şeyin siyak konusu ile ilgili olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde Kur'ân'ın ifâdeleri de bir bağlamda geçmektedir. En azından kendilerine uygun olan siyaklara yerleştirilmişlerdir. Çünkü, Kur'an'daki sûre ve âyetlerin, târihî iniş sırası dikkate alınarak tertip edilmediği bilinen bir gerçektir. Bu yönü göz önünde tutulsa bile, Hz.Peygamber @'in emir ve talimatlarıyla tertibi gerçekleştirilmiş olan Kur'ân'ın yine de âyet ve sûreleri arasında bir ilgi ve irtibat görülmektedir.

İşte bu noktada, Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize bir kitap olduğu da tekrar ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü, âyet ve sûrelerinin dizimindeki esas unsur, kronolojik sıra olmayan bir kitabın birimleri arasında yine de bir ilgi ve irtibat, bir başka deyişle bağlamsal bir ilişki kurulabiliyorsa, bu ancak onun, Allah kelâmı, tertibinin de vahyin kontrolünde yapılmış olduğunu gösterir.

Âyet ve sûrelerin birbirleriyle olan ilgi ve irtibatı konusu, önceki âlimlerimiz tarafından da ele alınmış ve çok ince ve uyumlu ilişki ve irtibatları ortaya konulmuştur. Ancak onlar konuyu, Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı anlaşılmasına katkıları açısından ele almak yerine daha ziyâde, belâğat ve akustik ahenk gibi Kur'ân'ın i'câzıyla ilgili yönleri ele almışlardır.

Oysa konu, Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması bakımından daha fazla önem arzetmektedir. Çünkü, Kur'ân'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında yine Kur'ân'ın çok büyük bir yerinin olduğunu görmekteyiz. Kur'ân'ın, Kur'an tefsirinin

kaynakları arasında yine ilk sırayı alması şüphesiz onun çok sağlam ve güvenilir bir kaynak olmasından ileri gelmektedir. Diğer bütün kaynaklarda her hangi bir yönden çeşitli zaaflar bulunabilmektedir. Buna göre diğer hiçbir tefsir kaynağının Kur'an kadar sağlam ve güvenilir olmadığını rahatlıkla ifâde edebiliriz.

Kur'ân'ın Kur'an'la anlaşılması ve tefsir edilmesi denince öncelikle âyetlerin birbirleriyle sergilemiş oldukları bağlamsal ilgi ve münâsebet akla gelmektedir.

Aynı konudaki âyetler arasında bulunan doğal ilgi ve irtibâtın tespit edilmesinin âyetlerin anlaşılmasında çok büyük katkısı bulunmaktadır. Çünkü bir âyet diğerini çeşitli yönlerden ya tamamlamakta, ya açıklamakta, ya da bir şekilde güçlendirmektedir. Bunların bilinmesi, âyetlerin bir arada bütün olarak mütalâa edilmesi, Kur'ân'ın ifâdelerinin kastettiği mesajların sağlıklı ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesini sağlamaktadır.

Ele alınan konular farklı olsa bile yine de aralarında bir ilgi ve münâsebet kurulabilmektedir. Bu yönüyle farklı konular arasında da bağlamsal bir ilişki görülebilmektedir.

Hatta farklı gözüyle bakılan bu konuların, içinde geçtikleri bütünün genel hedefine hizmet etmekte oldukları da yine tespit edilen bir gerçektir.

O halde Kur'ân'a, her hangi bir tertip ve düzene sahip olmayan ve farklı farklı konuları hiçbir ilişki gözetmeksizin bir arada zikreden karmaşık bir kitap gözüyle yaklaşanlar, tamamen bir yanılgı içerisindedirler.

Siyak konusunun Kur'ân'ın hem anlaşılmasında hem de yorumlanmasında sağlıklı ve doğru ufuklar açması sebebiyle, ciddi her Kur'an okuyucusunun ve tefsircisinin, sözün içinde geçtiği siyaktaki konumunu ve maksadını bilmesi, kelimeler ve

cümleler arasındaki ilgi ve irtibatı görmesi ve ortaya koyacağı anlayışta ve yorumda âyetin evveliyâtı ile devamını hiçbir zaman ihmal etmemesi gerekmektedir.

Çünkü her ifâde, en doğru ve en sağlıklı bir şekilde, öncelikle içinde geçtiği siyakta anlaşılabilir. Her ifâde, ancak kendi siyâkında anlamlı ve kıymetlidir. Bunun gibi Kur'an âyetlerinin de içinde ortaya çıktıkları bağlamlardan koparılmadan, bir bütün olarak anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir.

Aksi taktirde, Kur'ân'a yaklaşanların subjektif ve keyfî düşünce ve kanaatlarını ona taşımalarına engel olunamayacağı gibi, parçacı (atomistik) yaklaşımların da önüne geçilemeyecektir.

KAYNAKLAR

ABDUH, Muhammed-Muhammed Reşid Rıdâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, (Tefsîru'l-Menâr),* 2. Baskı, Beyrut, tarihsiz; *Tefsîru'l-Fâtiha (ve Mukaddimetü't-Tefsîr),* Kalem: Muhammed Reşîd Rıdâ, 3. Baskı, Mısır 1330 ; *"Mes'eletü'l-Ğarânîk ve Tefsîru'l-Âyât",* (Tefsîru'l-Fâtiha adlı eseri içerisinde), Kalem: Muhammed Reşîd Rıdâ, 3. Baskı, Mısır 1330, s. 75-90.

ABDU'L-ÂL Sâlim Mükerrem, *"Kur'ân-ı Kerîm'in Kur'ân-ı Kerîm'le Tefsiri",* çev. Müctebâ Uğur, D.İ.B.D., c. XII, S. 6, s. 339-353.

AÇIKGENÇ, Alpaslan, *"Tefsir Usulünde Bütünlük Sorunu: Bir Eleştiriye Eleştiri",* İslami Araştırmalar, c. V, S. 1, Ocak 1991, s. 56-62.

el-ADEVÎ, Muhammed Haseneyn Mahlûf, *Unvânu'l-Beyân fî Ulûmi't-Tibyân,* 1. Baskı, Mısır 1344.

AHMED b. HANBEL, *el-Müsned,* 5. Baskı, Beyrut 1985, (Hâmişinde Muntahabu Kenzi'l-Ummâl ile birlikte)

AHMED SAKR, ***"Fî Belâğati'l-Kur'ân"***, Mecelletü'l-Ezher, c. X, cüz: 2, 1358/1939, s. 120-124 ; c. XI, cüz: 3, 1359/1940, s. 184-186; c. XII, cüz: 2, 1360/1941, s. 111-113.

AKDEMİR, Salih, ***Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri***, Ank. 1989, Akid yay. ; ***"Tarih Boyunca Kur'ân-ı Kerîm'de Kadın"***, İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 260-270.

AKSAN, Doğan, ***Anlambilimi Ve Türk Anlambilimi***, 2. Baskı, Ank. 1978, A.Ü.D.T.C.F. yay. ; ***Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)***, 4. Baskı Ank. 1990, TDK. yay.

AKSEKİLİ, Ahmed Hamdi, ***"Hâtemu'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi"***, sadeleştiren: M. Hayri Kırbaşoğlu, İslami Araştırmalar, c. VI, S. 2, 1992, s. 125-141.

ALBAYRAK, Halis, ***Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri)***, İst. 1992, Şûle yay.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd, ***Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l- Azîm ve's-Seb'ıl-Mesânî***, Beyrut, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Tûrâs.

el-ÂMİDÎ, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, ***el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm***, 1387/1968.

ARCÛN, Sâdık İbrâhîm, ***"Üslûbu'l-Kur'âni'l-Hakîm"***, Mecelletü'l-Ezher, c. XI, cüz: 9, 1354/1935, s. 621-626.

ARKOUN, Muhammed, ***"Kur'an'ı Nasıl Okumalı"***, çev. Ahmet Zeki Ünal, İslami Araştırmalar, c. 7, S. 3-4, Yaz-Güz dönemi 1994.

ATÂ, Abdulkâdir Ahmed, ***Dirâsetün fî İ'câzi'l-Kur'ân***, Mısır 1397/1977, Dâru'l-İ'tisâm. (el-Keremânî'nin Esrâru't-Tekrâr adlı eserinin sonunda).

ATEŞ, Süleyman, ***Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli,*** Ank., tarihsiz, Kılıç yay. ; ***Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri,*** İst. 1969, Sönmez Neşriyat ; ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,*** İst. 1988, Yeni Ufuklar Neşriyat ; ***"İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar",*** İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 320-327.

ATİK, Kemal, ***"Âyet ve Surelerin Tevkıfîliği Meselesi",*** E.Ü.İ.F.D., S. 6, 1989, s. 201-218.

AYDEMİR, Abdullah, ***Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu,*** Ank., tarihsiz, D.İ.B. yay.

el-BAĞDÂDÎ, Abdulkâhir b. Tâhir, ***el-Farku beyne'l-Firak,*** nşr. Muhammed Bedr, Mısır 1328

BAYRAV, Süheylâ, ***Filolojinin Oluşumu, (Çağdaş Dilbilim - Eleştiri Sorunları),*** İst. 1975, İ.Ü.E.F. yay.

BERKİ, Ali Himmet, ***Hukuk Mantığı ve Tefsir,*** Ank. 1948.

el-BEYÂDÎ, Kemâlüddîn Ahmed, ***İşâratü'l-Merâm min Ibârâti'l-İmâm,*** thk. Yûsuf b. Abdirrazzâk, 1. Baskı, Mısır 1368/1949.

el-BEYDÂVÎ, el-Kâdî Nâsıruddîn eş-Şirâzî, ***Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,*** Beyrut, tarihsiz, Müessesetü Şa'bân, (el-Kazrûnî haşiyesi ile birlikte).

BİGİ, Mûsâ Cârullâh, ***Kitâbu Tertîbi's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsübihâ fi'n-Nüzûl ve fi'l-Mesâhif,*** Hindistan 1972.

el-BİKÂÎ, Burhânüddîn Ebu'l-Hasen, ***Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Ayât ve's-Süver,*** 1. Baskı, Haydarâbâd 1398/1978.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, ***Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu,*** İst. 1985, Bilmen yay.

BİNTÜ'Ş-ŞÂTI', Âişe Abdurrahmân, *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilü'bni'l-Ezrak,* 2. Baskı, Kahire, tarihsiz, Dâru'l-Meârif.

BİRAND, Kâmıran, *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi,* Ank. 1954, A.Ü.İ.F. yay. ; *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama,* Ank. 1960, A.Ü.İ.F. yay.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. Ismâîl b. el-Muğîra, *Sahîhu'l-Buhârî,* İst., tarihsiz, el-Mektebetü'l-İslâmî.

BUHAYT, Muhammed el-Hanefî b. Buhayt, *el-Kelîmâtü'l-Hısân fi'l-Hurûfi's-Seb'a ve Cem'ıl-Kur'ân,* 1. Baskı, Mısır 1323.

BULAÇ, Ali, *Kur'an ve Sünnet Üzerine,* İst. 1983, Beyan yay. ; *"Makasıdu'ş-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu",* İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991.

el-CASSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut 1405/1985, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü,* Ank. 1983, T.D.V. yay. ; *Tefsir Tarihi,* Ank. 1988, D.İ.B. yay. ; *"Garânik Meselesinin İstismarcıları",* A.Ü.İ.F.D., c. XXIV, 1981, s. 69-91.

el-CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabî,* thk. Ahmed Attâr, 2. Baskı, Beyrut 1399/1979, Dâru'l-Ilmi li'l-Melâyîn.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *"Kur'an'ı Anlamanın Anlamı Üzerine -Hermenötik Bir Deneyim-",* Bilgi ve Hikmet, Yaz, 1994/7.

el-CÜRCÂNÎ, Abdülkâhir b. Abdirrahmân, *er-Risâletü'ş-Şâfiye,* thk. Muhammed Zeğlûl Selâm - Muhammed

Halefullâh, Mısır, tarihsiz, Dâru'l-Meârif, (Selâsü Rasâile fî İ'câzi'l-Kur'ân adlı eserin 107-144.sayfaları arasında) ; ***Kitâbu Delâili'l-İ'câz fî Ilmi'l-Meânî,*** tsh. Muhammed Abduh -Muhammed Mahmûd et-Terkezî, Mısır, tarihsiz. ; ***Kitâbu Esrâri'l-Belâğa,*** yazma (fotoğraf), Ank. Adnan Ötüken İl Halk Ktb. Eski Eserler Bölümü, Nu. 2381.

ÇAVİŞ, Abdülazîz, ***"Kur'ân'ın Esâlîb ve Ibârâtı",*** çev. Mehmed Şevket, Sebîlürreşâd, c. XV, S. 368, 1336, s. 63-65 ; c. XV, S. 369, 1336, s. 82-84. ; ***"Âyetlerin Yekdiğerine Olan Münâsebet ve İrtibâtı",*** çev. Mehmed Şevket, Sebîlürreşâd, c. XIV, S. 348, 1333, s. 73-75.

ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân, ***es-Sünen,*** İst. 1401/1981, Çağrı yay.

ed-DEHLEVÎ, Şah Veliyyullâh b. Abdurrahîm, ***Huccetullâhi'l-Bâliğa,*** thk. Seyyid Sâbık, Kahira-Bağdâd, tarihsiz, Dâru'l-Kütüb'il-Hadîsî.

DEMİR, Ömer - Mustafa Acar, ***Sosyal Bilimler Sözlüğü,*** İst. 1992, Ağaç yay.

DOĞAN, D. Mehmet, ***Büyük Türkçe Sözlük,*** 4. Baskı, Ank. 1986, Birlik yay.

DOWNİE, R. S., ***"Knowing and Understanding",*** Mind (A Quarterly Review), Great Britain 1962, vol. LXXI, no. 282, page: 237-240.

DRAZ, Muhammed Abdullâh, ***Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,*** çev. Salih Akdemir, Ank. 1983, Mim yay. ; ***En Mühim Mesaj Kur'an, (Kur'an Hakkında Yeni Mütalaalar),*** çev. Suat Yıldırım, Ank. 1985, Akçağ yay. ; ***"en-Nakdu'l-Fennî li-Meşrûı Tertîbi'l-***

Kur'âni'l-Kerîm hasebe Nüzûlihî", Mecelletü'l-Menâr, c. XXII, cüz: 9, 1370/ 1951, s. 784-796.

Ebû DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, ***es-Sünen***, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd, İst., el-Mektebetü'l-İslâmiyye,

Ebu'l-HAŞEB, İbrâhîm b. Ali, ***"Rav'atü'l-Beyâni'l-Kur'ânî"***, Mecelletü'l-Ezher, c.XII, cüz: 10, 1360/1941, s. 623-625.

Ebû HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf, ***el-Bahru'l-Muhît***, Riyad, tarihsiz, Mektebetü'n-Nasri'l-Hadîse.

EBUSSUÛD, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, ***İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm***, 2. Baskı, Beyrut 1411/1990, Dâru İhyâi't-Türâs.

Ebû SÜLEYMAN, A. Ahmed, ***İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı***, çev. Fehmi Koru, İst. 1985, İnsan yay.

Ebû ZEHRA, ***İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi***, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin, İst. 1983.

Ebû ZEYD, Nasr Hâmid, ***Mefhûmu'n-Nass -Dirâsetün fî Ulûmi'l-Kur'ân***, Kahire, 1993,

Ebû ZÜR'A, Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, ***Huccetü'l-Kırâât***, thk. Saîd el-Efgânî, 4. Baskı, Beyrut 1404/1984

ERGİN, Muharrem, ***Türk Dil Bilgisi***, 10. Baskı, İst. 1983, Boğaziçi yay.

FAZLUR RAHMAN, ***İslam***, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, 1. Baskı, İst. 1981, Selçuk yay. ; ***Ana Konularıyla Kur'an***, çev. Alpaslan Açıkgenç, Ank. 1987, Fecr yay. ; ***İslam ve Çağdaşlık, (İslam Eğitim Tarihinde Fikrî Bir Geleneğin Değişimi)***, çev. Alpaslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaşoğlu, Ank. 1990, Fecr

yay. ; *"Kur'ân'ı Yorumlama"*, çev. Osman Taştan, İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 100-105.

FERİD VECDİ, Muhammed, *el-Mushafu'l-Müfesser,* thk. İbrâhîm Ali Sâlîm, Kahira, tarihsiz.

el-FÎRUZÂBÂDÎ, Mecdüddîn b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît,* 2. Baskı, Beyrut 1987/1407.

GADAMER, Hans-Georg, *"Tarih Bilinci Sorunu"*, (*Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, 1. Baskı, Hürriyet yay., s. 79-106

GARAUDY, Roger, *İslamın Vadettikleri,* çev. Nezih Uzel, 2. Baskı, İst. 1983, Pınar yay.,

GOLDZİHER,, İgnaz, *Mezâhibü't-Tefsîri'l-İslâmî,* Arapçaya çev. Abdulhalîm en-Neccâr, Kahira 1374/1955.

GÖKA, Erol - Topçuoğlu, Abdullah - Aktay, Yasin, *Önce Söz Vardı (Yorumsamacılık üzerine bir deneme),* Ankara 1996, Vadi yay.

GRÜNBERG, Teo, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme,* Ank. 1970, A.Ü.D.T.C.F. yay.

GÜNGÖR, Mevlüt, *Cassâs ve Ahkâmu'l-Kur'ân'ı,* Ank. 1989 ; *"Berâatü't-Tehallûs fi'l-Kur'âni'l-Kerîm"*, Menâru'l-İslâm, 1406/1986, S. 7, s. 28-31 ; *"Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu"*, İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 49-55 ; *"Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler"*, Diyanet Dergisi, c. XXIV, S. 3, s. 3-23

el-ĞAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmiddîn,* tsh. Abdülazîz Izzüddîn es-Seyrevân, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Kalem.

el-ĞAZÂLÎ, Muhammed, *"el-Hakkul-Mürru"*, el-Müslimûn (Gazete), yıl: 2, S. 104, 2 Cumartesi Cemâdi'l-Ahira 1407, s. 9

HALÎFE, Bâ Bekr el-Hasen, ***Menâhicü'l-Usûliyyîn fî Turukı Delâlâti'l-Elfâz ale'l-Ahkâm***, 1. Baskı, Kahire 409/1989, Mektebetü Vehbiyye.

HALLAF, Abdulvahhâb, ***İslam Hukuk Felsefesi, (İlmu Usûli'l-Fıkh)***, çev. Hüseyin Atay, 2.Baskı, Ank. 1985, A.Ü.İ.F.yay.

HAMİDULLAH, Muhammed, ***Kur'ân-ı Kerîm Tarihi***, çev. Salih Tuğ, İst. 1993, M.Ü. İ.F.V. yay.

HAMÛDA, Abdu'l-Vahhâb, ***"et-Tefsîru'l-Ilmî li'l-Kur'ân"***, Mecelletü'l-Ezher, S. 30, 1958.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, ***Türk Dili Sözlüğü***, İst. 1992.

HASEN HUSEYN, ***"Ulûmu'l-Kur'ân"***, Mecelletü'l-Ezher, c. XV, cüz: 2, 1363/1944, s. 117-120.

el-HATTÂBÎ, Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm, ***Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân***, thk. Muhammed Zeğlûl Selâm - Muhammed Halefullah, Mısır, tarihsiz, Dâru'l-Meârif, (Selâsü Rasâile fî İ'câzi'l-Kur'ân adlı eserin 19-66. sayfalarında).

HİCÂZÎ, Muhammed Mahmûd, ***el-Vahdetü'l-Mevdûıyye fi'l-Kur'ân***, Kahire 1390/1970 ; ***Furkan Tefsiri***, çev. Mehmet Keskin, İst., tarihsiz, ilim yay.

el-HİNDÎ, Ali el-Müttakî, ***Kenzu'l- Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl***, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985, Müeesesetü'r-Risâle.

el-HÛLÎ, Emîn, ***"Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu"***, çev. Mevlüt Güngör, İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 103-114.

HÜSEYİN AVNİ, ***İ'câz-ı Kur'ân ve Hakîkât-ı İslâm,*** nşr. Eşref Hudrî, İst. 1330.

İbnü'l-ARABÎ, Muhyiddîn, ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm,*** thk. Mustafa Ğâlib, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Endülüs.

İbnü Ebi'l-ISBA', el-Mısrî, ***Bedîu'l-Kur'ân,*** thk. Hıfnî Muhammed Şeref, 1. Baskı, Mısır 1377/1957.

İbn-i HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. ***el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal,*** 1. Baskı, Mısır 1321,

İbn-i HIŞÂM, Cemâlüddîn b. Yûsuf el-Mısrî, ***Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb,*** thk. Muhammed Abdulhamîd, Kahira, tarihsiz. Matbaatü'l-Medenî.

İbn-i KESÎR, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr, ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,*** Beyrut 1405/1984, Dâru'l-Ma'rife.

İbn-i KUTEYBE, Ebu Muhammed b. Müslim ed-Dîneverî, ***Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân,*** şrh. Ahmed Sakr, 2. Baskı, Dâru't-Turâs ; ***Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs,*** thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ, 1. Baskı, Beyrut 1408/1988.

İbn-i MÂCE, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, ***Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi,*** çev. ve şerh. Haydar Hatipoğlu, İst. 1982, Kahraman yay.

İbn-i MANZÛR, ***Lisânu'l-Arabi'l-Muhît,*** Beyrut, tarihsiz, Dâru Lisâni'l-Arab.

İbn-i RÜŞD, ***Faslu'l-Mekâl fî mâ beyne'l-Hıkme ve'ş-Şerîa mine'l-İttisâl,*** 1. Baskı, Mısır 1313.

İbn-i TEYMİYYE, ***Tefsir Üzerine,*** çev. Harun Ünal, İst. 1985, Pınar yay.

İRFAN ABDULHAMİD, ***İslâm'da İtikadî Mezhebler ve Akaid Esasları,*** çev. M. Saim Yeprem, İst. 1983, Marifet yay.

İZUTSU, Toshihiko, ***Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar,*** çev. Selahattin Ayaz, 2. Baskı, İst. 1991, Pınar yay.,

İZZETBEGOVİÇ, Ali, ***Doğu ve Batı Arasındaki İslam,*** çev. Salih Şaban, İst. 1987, Nehir yay.

JANSEN, J. J. G., ***Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar,*** çev. Halilrahmân Açar, Ank. 1993, Fecr yay.

KARA, Necati, ***Bikâî ve Tefsirdeki Metodu,*** Erzurum 1982, (Basılmamış doktora tezi)

KASAPOĞLU, M. Aytül, ***"Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları",*** Felsefe Dünyası, S. 5, Ekim 1992, s. 59-70.

el-KEREMÂNÎ, Mahmûd b. Hamza b. Nasr, ***Esrâru't-Tekrâr fî'l-Kur'ân,*** thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ, Mısır 1397/1977, Dâ'ru'l-İ'tisâm.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, ***"Şeytan Rivâyetleri Kitabı Hakkında",*** Diyanet Gazetesi, S. 365, Temmuz 1989 s. 10-11 ; S. 366, Ağustos 1989, s.10-11 ; ***"Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler",*** İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 271-283.

KIRCA, Celâl, ***"Mezhebî Tefsir Ekolü'nün Ortaya Çıkışı",*** İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 52-61.

KOÇYİĞİT, Talât - İsmail Cerrahoğlu, ***Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri,*** Ank. 1984, D.İ.B. yay.

KOÇYİĞİT, Talât, ***Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi,*** Ank. 1974, A.Ü.İ.F.yay

el-KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, ***el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,*** Beyrut 1405/1985, Dâru İhyâi't-Turâs.

el-KÜLEYNÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk er-Râzî, ***Usûlü Kâfî,*** çev. ve şrh. Akâyî Hac Seyyid Cevâd Mustafa, Şiraz, tarihsiz.

LYONS, John, ***Kuramsal Dilbilime Giriş,*** çev. Ahmet Kocaman, Ank. 1983, T.D.K. yay.

el-MAKDİSÎ, Ebu Şâme Abdurrahmân b. İsmâîl, ***el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Teteallâk bi'l-Kitâ-bi'l-Azîz,*** thk. Tayyar Altıkulaç, 2. Baskı, Ankara 1406/ 1986, T.D.V. yay.

MÂLİK b. ENES, ***el-Muvatta',*** Muhammed Fuâd Abdulbâkî neşri, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî

el-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî, ***Kitâbu't-Tevhîd,*** thk. Fethullâh Huleyf, İst. 1979, el-Mektebetü'l-İslâmiy.

McAULIFFE, Jane Dammen, ***"Quranic Hermeneutics: The Views of al-Tabari and Ibn Kathir",*** Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an, ed. Andrew Rippin, Oxford 1988, p. 46-62.

MENNÂU'L-KATTÂN, ***Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** 17. Baskı, Beyrut 1411/1990.

MEVDUDİ, Ebu'l-Al'â, ***Tefhimu'l-Kur'an, (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri),*** çev. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, 2. Baskı, İst. 1991, İnsan yay. ; ***Kur'an'ı Nasıl Anlayalım,*** çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, İst. 1991, İşaret yay.

MUHAMMED KUTUB, ***Kur'an'ı Nasıl Okuyalım,*** çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, ist. 1992, İşaret yay.

MULLÂCİYYÛN, Ahmed b. Ebî Saîd, ***Şerhu Nûri'l-Envâr ale'l-Menâr,*** 1. Baskı, Beyrut 1406-1986, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmî, (Beraberinde en-Nesefî'nin Keşfu'l-Esrâr'ı vardır.)

MUSTAFA SABRİ EFENDİ, Şeyhul-İslâm, ***İnsan ve Kader,*** çev. İsa Doğan, İst. 1989.

MÜSLİM, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, ***es-Sahîh,*** thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İst. tarihsiz, el-Mektebetü'l-İslâmiyye.

en-NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb b. Ali, ***es-Sünen,*** Suyûtî şerhi ve Sindî haşiyesiyle birlikte, Beyrut, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, ***Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr,*** 1. Baskı, Beyrut 1406/1986, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmî, (Beraberinde Mullâciyyûn'un Şerhu Nûri'l-Envâr adlı eseri vardır.)

NÖLDEKE, Theodor-Friedrich Schwally, ***Kur'an Tarihi,*** çev. Muammer Sencer, 1970, İlke yay.

OKİÇ, M. Tayyib, ***Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati,*** Ank. 1963, A.Ü.İ.F. yay.

ÖZEK, Ali ve diğerleri, ***Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,*** Medine 1407/1987.

PARET, Rudi, ***Kur'ân Üzerine Makaleler,*** der. ve çev. Ömer Özsoy, Ank. 1995, Bilgi Vakfı yay.

RABINOW, Paul-SULLIVAN, William, ***"Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğuşu",*** (***Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*** adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, 1. Baskı, Hürriyet yay., s. 1-14.

er-RÂFİÎ, Mustafa Sâdık, ***İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye,*** 8. Baskı, Mısır 1384/1965 ; ***"Hakîkatü'l-İ'câz",*** Mecelletü'l-Menâr, c. XVII, cüz. 5, 1332/1914, s. 343-352.

er-RÂĞIB el-ISFAHÂNÎ, el-Huseyn b. Muhammed, ***el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân,*** Mısır 1324 ; ***Mukaddimetü't-Tefsîr,*** Mısır 1329, (Kadı Abdülcebbâr'ın Tenzîhu'l-Kur'an adlı eserinin sonundadır.)

er-RÂZÎ, Fahruddîn Muhammed b. Ömer, ***Mefâtihu'l-Ğayb,*** İst. 1357.

REŞÎD RIDÂ, Muhammed, ***"el-İttisâl beyne'l-Âyât ve's-Süver",*** Mecelletü'l-Menâr, c. VIII, cüz: 8, 1323/1905, s. 289-290 : ***"İ'câzu'l-Kur'ân",*** Mecelletü'l-Menâr, c. XXVII, cüz:9, 1345/1926, s. 673-677.

RİCKMAN, H. P., ***Anlama ve İnsan Bilimleri,*** çev. Mehmet Dağ, Ank. 1982.

RİCOEUR, Paul, ***"Anlamlı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek",*** (***Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*** adlı derleme içerisinde) der. Rabinow, Paul-Sullivan, William, çev. Taha Parla, İst. 1990, 1. Baskı, Hürriyet yay., s. 27-44.

er-RUMMÂNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. İsâ, ***en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân,*** thk. Muhammed Zeğlûl Selâm-Muhammed Halefullah, Mısır, tarihsiz, Dâru'l-Meârif, (Selâsü Rasâile fî İ'câzi'l-Kur'ân adlı eserin 69-104.sayfaları arasındadır.)

es-SABBÂĞ, Muhammed b. Lutfî, ***Buhûsün fî Usûli't-Tefsîr,*** 1. Baskı, Beyrut 1407/1988.

es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, ***et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** Dımeşk-Beyrut 1401/1981.

SAİD HAVVA, ***el-Esâs fi't-Tefsîr,*** 1. Baskı, Kahira-Haleb-Beyrut 1405/1985, Dâru's-Selâm ; ***Allah Resûlü Hz. Muhammed @,*** çev. Halil Günenç, Ank. 1979, Hilal yay.

es-SAÎDÎ, Abdülmüteâl, ***en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân***, el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye ; ***"Teşâbuhu Makâsıdi'l-Kur'ân"***, Mecelletü'l-Ezher, c. XX, cüz. 1, 1368/1948, s. 66-69.

SÂLİH, Muhammed Edîb, ***Tefsîru'n-Nusûs fi'l-Fıkhi'l-İslâmî***, 3. Baskı, Beyrut-Dimeşk 1404/1984.

es-SEÂLEBÎ, Ebu Mansur, ***el-İ'câz ve'l-İcâz***, 1. Baskı, Mısır 1897.

SERİNSU, Ahmet Nedim, ***Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü***, İst. 1994, Şule yay.,

SEYYİD KUTUB, ***et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân***, 2. Baskı, Mısır, Dâru'l-Meârif.

SEYYİD ŞERİF el-CÜRCÂNÎ, ***Kitâbu't-Ta'rifât***, Beyrut 1990.

SOFUOĞLU, Mehmed, ***Tefsire Giriş***, İst. 1981, Çağrı yay.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, İst. 1990, Risale yay.

SUBHİ es-SÂLİH, ***Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân***, İst., tarihsiz, Dersaadet.

es-SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân, ***el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân***, İst. 1398/1978, Kahraman yay. ; ***Mu'terakü'l-Ekrân fî İ'câzi'l-Kur'ân***, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikri'l-Arabî ; ***el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr***, 5. Baskı, Kahire 1982.

eş-ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdrîs, ***er-Risâle***, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, 1. Baskı, İst. 1985, Kültür yay.

eş-ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk, ***el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa***, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Marife, (Abdullah Draz'ın notlarıyla birlikte)

ŞEHHÂTE, Abdullah Mahmûd, *Târîhu'l-Kur'ân ve't-Tefsîr,* Mısır 1392/1972 : *Ehdâfu Külli Sûra ve Makasıduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Mısır 1986.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-u Türkî,* nşr. Ahmed Cevdet, İst. 1317, Dersaadet.

eş-ŞENKITÎ, Muhammed el-Emîn el-Cenkî, *Def'u İhâmi'l-Iddırâbi an Âyâti'l-Kitâb,* Kahire, tarihsiz, Mektebetü İbn-i Teymiyye,

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali el-Yemânî es-San'ânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min Ilmi't-Tefsîr,* 1. Baskı, Mısır 1349.

eş-ŞİRBÂSÎ, Ahmed, *"Min Esrâri'l-Kur'âni'l-Kerîm",* Mecelletü'l-Ezher, c. XX, cüz: 2, 1368/1948, s. 163-166.

et-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân,* Beyrut 1408/1988, Dâru'l-Fikr.

TÂHÂ HABÎB, *Tertîbu'l-Kur'ân",* Nûru'l-İslâm (Mecelle), c. I-II, cüz: 8, Mısır 1351/1932, s. 555-561.

TÂHÂ, Mahmoud Mohamed, *The Second Message of Islam,* translation and introduction: Abdullahi Ahmed an-Na'im, First Edition, 1987 Syracuse, New York, Syracuse University Press.

et-TANCİ, Muhammed b. Tavit, *"Gazzali'ye Göre Kur'an'ın Tefsiri",* A.Ü.İ.F.D., 1957, c. VI, S. 1-4, s. 1-18.

et-TAYYİB en-NECCÂR, *"Lâ Teâruda fî Ayâti'l-Kitâbi'l-Kerîm",* Mecelletü'l-Ezher, c. XXI, cüz: 3, 1369/1949, s. 218-222.

et-TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *es-Sünen,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire 1356/1937, Matbaatü Mustafa el-Halebî.

TURGUT, Ali, ***Tefsir Usûlü ve Kaynakları,*** İst. 1991, M.Ü.İ.F.V. yay.

TÜRK DİL KURUMU, ***Türkçe Sözlük,*** 7. Baskı, Ank. 1983, T.D.K. yay.

et-TÛFÎ, Süleymân b. Abdilkaviy el-Bağdâdî, ***el-İksîr fî Ilmi't-Tefsîr,*** thk. Abdülkâdir Huseyn, Mısır, tarihsiz, el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye.

ÜNVER, Mustafa, ***"Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Siyak-Sibakın Önemi",*** Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, (22-23 Ekim 1992), Samsun 1993, s. 99-114 ; ***"Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri",*** O.M.Ü.İ.F.D., S. 8, 1996, s. 239-270.

WATT. W. Montgomery, ***Modern Dünyada İslam Vahyi,*** çev. Mehmet S. Aydın, Ank. 1982, Hülbe yay. ; ***Hz. Muhammed Mekke'de,*** çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ank. 1986, A.Ü.İ.F. yay.

YAZICI, İshak, ***"Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi",*** O.M.Ü.İ.F.D., S. 2, 1987, s. 117-128.

YAZIR, Elmalı'lı Ahmed Hamdi, ***Hak Dini Kur'ân Dili,*** İst., tarihsiz, Eser neşriyat.

YEĞİN, Abdullah, ***Yeni Lügat,*** 4. Baskı, İst. 1983.

YILDIRIM, Suat, ***Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,*** İst. 1983, Ensar yay.

YILDIZ, Sakıb, ***"Şia'nın Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsiri Hakkındaki Görüşleri",*** At.Ü.İ.F.D., S. 5, 1982, s. 45-69 ; ***"Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet",*** Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 1, 1985, s. 11-15 ; c. XXI, S. 2, 1985, s. 35-40 ; c. XXI, S. 3, 1985, s. 3-7.

ez-ZÂVÎ, et-Tâhir Ahmed, ***Tertîbu'l-Kâmûsi'l-Muhît alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsi'l-Belâğa,*** nşr. İsa Elbânî ve diğerleri, 2. Baskı.

ez-ZEBÎDÎ, Muhibbüddîn Muhammed el-Huseynî, ***Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus,*** 1307, Dâru'l-Fikr.

ez-ZEHEBÎ, Muhammed Huseyn, ***et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,*** 2. Baskı, 1396/1976, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse.

ez-ZEMAHŞERÎ, Cârullâh Mahmûd b. Ömer, ***el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidı't-Tenzîl,*** nşr. Mustafa Huseyn Ahmed, Kahira-Beyrut 1407/1987 : ***Esâsü'l-Belâğa,*** Beyrut 1385/1965, Dâru Sâdır, Dâru Beyrut.

ez-ZEMELKÂNÎ, Kemâlüddîn Abdulvâhid, ***el-Burhânu'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'ân,*** thk. Hadîce el-Hadîsî - Ahmed Matlûb, 1. Baskı, Bağdad, 1394/1974.

ez-ZENCÂNÎ, Mahmûd b. Ahmed, ***Tehzîbü's-Sıhâh,*** thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn - Ahmed Abdulğafûr Attâr, Mısır 1952, Dâru'l-Meârif.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazîm, ***Menâhilü'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** Mısır, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâs.

ez-ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, ***el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,*** thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Ma'rife.

ZEYDÂN, Abdulkerîm, ***el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh,*** Beyrut-Bağdad 1407/1987.